

Originally developed by:

Translated and re-published by: Royal NBA (The Royal Netherlands Institute of Chartered Accountants)

Dit document maakt gebruik van bladwijzers

Standaard 240

De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten

xxxx 2026

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Over de IAASB

De doelstelling van de IAASB is om het openbaar belang te dienen door het vaststellen van controle- en overige Standaarden van hoge kwaliteit en door het faciliteren van de convergentie van internationale en nationale controle- en assurance-Standaarden. Daarmee verhoogt zij de kwaliteit en consistentie van de praktijk in de hele wereld en versterkt zij het publieke vertrouwen in het wereldwijde accountantsberoep.

De IAASB ontwikkelt controle- en assurance-standaarden en leidraden voor gebruik door alle accountants onder een gedeeld proces voor het vaststellen van Standaarden waarbij de Public Interest Oversight Board en de IAASB Consultative Advisory Group betrokken zijn. De Public Interest Oversight Board houdt toezicht op de activiteiten van de IAASB. De IAASB Consultative Advisory Group geeft inbreng op de ontwikkeling van Standaarden en leidraden vanuit het openbaar belang.

Inleiding

Toepassingsgebied van deze Standaard

1.

Deze Standaard behandelt de verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten en de implicaties voor de controleverklaring. De vereisten en leidraden in de Standaard verwijzen naar of vormen een aanvulling op de toepassing van andere relevante Standaarden, in het bijzonder Standaard 200¹, Standaard 220², Standaard 315³, Standaard 330⁴, en Standaard 701⁵. Daarom is deze Standaard bedoeld te worden toegepast in samenhang met andere relevante standaarden.

Verantwoordelijkheden van de accountant, het management en de met governance belaste personen

Verantwoordelijkheden van de accountant

2.

De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude bij het uitvoeren van een controle in overeenstemming met deze Standaard, en andere relevante standaarden, zijn: (Zie Par. A1)

- (a) de controle te plannen en uit te voeren om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de financiële overzichten als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fraude. Deze verantwoordelijkheden omvatten het identificeren en inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten als gevolg van fraude en het opzetten en implementeren van maatregelen om in te spelen op deze ingeschatte risico's.
- (b) te communiceren en rapporteren over fraude-aangelegenheden.

Verantwoordelijkheden van het management en de met governance belaste personen

3.

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en detecteren van fraude berust bij zowel het management als de met governance belaste personen van de entiteit. Het is belangrijk dat het management, onder toezicht van de met governance belaste personen, sterk de nadruk legt op:

- het voorkomen van fraude, waardoor de mogelijkheden tot het plegen van fraude kunnen afnemen; en
- het ontmoedigen van fraude, waardoor personen ervan kunnen worden weerhouden om fraude te plegen wegens de waarschijnlijkheid dat die fraude wordt gedetecteerd en bestraft.

Dit houdt in dat men streeft naar een cultuur van integriteit en ethisch gedrag. Dit kan worden versterkt door middel van actief toezicht door de met governance belaste personen. De uitoefening van toezicht door de met governance belaste personen houdt onder meer in dat rekening wordt gehouden met de mogelijkheid om interne beheersingsmaatregelen te doorbreken of met andere ongeoorloofde vormen van beïnvloeding van het proces van financiële verslaggeving. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om

¹ Standaard 200, *Algehele doelstellingen van de onafhankelijke accountant, alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden*

² Standaard 220, *Kwaliteitsmanagement voor een controle van financiële overzichten*

³ Standaard 315, *Risico's op een afwijking van materieel belang identificeren en inschatten*

⁴ Standaard 330, *Inspelen door de accountant op ingeschatte risico's*

⁵ Standaard 701, *Het communiceren van kernpunten van de controle in de controleverklaring van de onafhankelijke accountant*

pogingen van het management om de resultaten te manipuleren om invloed uit te oefenen op de perceptie die gebruikers van de financiële overzichten hebben over de prestaties van de entiteit.

Belangrijkste uitgangspunten in deze Standaard

Kenmerken van fraude

4.

Afwijkingen in de financiële overzichten kunnen ontstaan door fraude of fouten. De onderscheidende factor tussen fraude en fouten is het al dan niet opzettelijke karakter van de onderliggende handeling die ten grondslag ligt aan de afwijking in de financiële overzichten.

5.

Twee soorten opzettelijke afwijkingen zijn relevant voor de accountant - afwijkingen als gevolg van frauduleuze financiële verslaggeving en afwijkingen als gevolg van oneigenlijke toe-eigening van activa. (Zie Par. A2, A3, A4, A5 en A6)

Fraude of vermoede fraude

6.

Hoewel fraude een ruim juridisch begrip is, houdt de accountant voor de toepassing van de Standaarden zich bezig met afwijkingen van materieel belang in de financiële overzichten die het gevolg zijn van fraude. Hoewel de accountant fraude kan identificeren of vermoeden, zoals gedefinieerd in deze Standaard, stelt de accountant niet juridisch vast of fraude daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

7.

Bij het uitvoeren van controlewerkzaamheden in overeenstemming met deze en andere Standaarden kan de accountant fraude of vermoede fraude identificeren. Vermoede fraude omvat beschuldigingen van fraude die de aandacht van de accountant trekken gedurende de controle. (Zie Par. A7, A8, A9, A10 en A28)

8.

De vaststelling door de accountant of een fraude of vermoede fraude materieel is voor de financiële overzichten vergt het toepassen van professionele oordeelsvorming. Voor (een) geïdentificeerde afwijking(en) als gevolg van fraude omvat dit het overwegen van de aard van de omstandigheden die aanleiding tot de fraude geven. Oordeelsvormingen over materialiteit bestaan uit zowel kwalitatieve als kwantitatieve overwegingen. (Zie Par. A11)

Inherente beperkingen

9.

Het risico dat een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude niet wordt ontdekt, is groter dan het risico dat een afwijking als gevolg van fouten niet wordt ontdekt. Dit doet echter geen afbreuk aan de verantwoordelijkheid van de accountant om de controle zodanig te plannen en uit te voeren dat de accountant een redelijke mate van zekerheid verkrijgt dat de financiële overzichten als geheel geen materiële afwijkingen als gevolg van fraude bevatten. Een redelijke mate van zekerheid is een hoog, maar niet absoluut niveau van zekerheid⁶.

10.

Vanwege de significantie van de inherente beperkingen van een controle met betrekking tot fraude, bestaat er een onvermijdelijk risico dat sommige afwijkingen van materieel belang in de financiële

---

⁶ Standaard 200, paragraaf 5

overzichten niet worden ontdekt, zelfs als de controle naar behoren is gepland en uitgevoerd in overeenstemming met de Standaarden⁷. De inherente beperkingen van een controle zijn echter geen rechtvaardiging voor de accountant om genoeg te nemen met minder dan overtuigende controle-informatie⁸. (Zie Par. A12)

11.

Bovendien is het risico dat de accountant een afwijking van materieel belang niet ontdekt in geval van managementfraude groter dan bij werknemersfraude. Dit komt omdat het management vaak in de positie verkeert om direct of indirect de administratieve vastleggingen te manipuleren, frauduleuze financiële informatie te presenteren of interne beheersingsmaatregelen te doorbreken, die zijn opgezet om soortgelijke fraude door andere werknemers te voorkomen.

Professioneel-kritische instelling en professionele oordeelsvorming

12.

In overeenstemming met Standaard 200⁹ dient de accountant de controle te plannen en uit te voeren met een professioneel-kritische instelling en professionele oordeelsvorming toe te passen. De accountant is op grond van deze Standaard verplicht alert te blijven op de mogelijkheid dat andere uitgevoerde controlewerkzaamheden informatie over fraude of vermoede fraude onder de aandacht van de accountant brengen. De accountant past dan ook tijdens de gehele controle een professioneel-kritische instelling toe, rekening houdend met de mogelijkheid dat het management de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt. De accountant is zich bewust dat controlewerkzaamheden die effectief zijn voor het detecteren van fouten, mogelijk niet effectief zijn voor het detecteren van fraude.

13.

Professionele oordeelsvorming wordt toegepast bij het nemen van weloverwogen beslissingen over de maatregelen die in de gegeven omstandigheden passend zijn, ook wanneer de accountant fraude of vermoede fraude identificeert. Een professioneel-kritische instelling ondersteunt de kwaliteit van oordeelsvormingen door het opdrachtteam. Via deze oordeelsvormingen ondersteunt een professioneel-kritische instelling de algehele effectiviteit van het opdrachtteam bij het bereiken van kwaliteit op opdrachtniveau. (Zie Par. A13 en A14)

Niet-naleving van wet- en regelgeving

14.

Voor de toepassing van deze en andere relevante Standaarden vormt fraude gewoonlijk een geval van niet-naleving van wet- en regelgeving. Daardoor heeft de accountant dan ook verantwoordelijkheden in overeenstemming met Standaard 250¹⁰ indien de accountant fraude identificeert of vermoedt. (Zie Par. A15, A16 en A17)

Relatie met andere standaarden

15.

Sommige Standaarden die specifieke onderwerpen behandelen, bevatten ook vereisten en leidraden die van toepassing zijn op:

- het werk van de accountant met betrekking tot het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude; en

⁷ Standaard 200, paragrafen A56–A57

⁸ Standaard 200, paragraaf A57

⁹ Standaard 200, paragrafen 15 en 16

¹⁰ Standaard 250, *Het in aanmerking nemen van wet- en regelgeving bij een controle van financiële overzichten*

- de manieren om in te spelen op dergelijke ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

In deze gevallen gaan de andere Standaarden dieper in op de toepassing van deze Standaard. (Zie Par. A18)

Ingangsdatum

16.

Voor de ingangsdatum wordt verwezen naar de slotbepalingen.

Doelstellingen

17.

De doelstellingen van de accountant zijn:

- (a) het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten als gevolg van fraude;
- (b) het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie over de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude, door het opzetten en implementeren van geschikte manieren om op die risico's in te spelen;
- (c) het op passende wijze inspelen op fraude of vermoede fraude die tijdens de controle is geïdentificeerd; en
- (d) het rapporteren in overeenstemming met deze Standaard.

Definities

18.

Voor de toepassing van de Standaarden hebben de volgende termen de hierna weergegeven betekenis:

- (a) Fraude – Opzettelijk handelen door een of meer leden van het management, de met governance belaste personen, werknemers of derden, waarbij gebruik wordt gemaakt van misleiding om een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen. (Zie Par. A19, A20, A21, A22 en A23)
- (b) Frauderisicofactoren – Gebeurtenissen of omstandigheden die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen, of die gelegenheid scheppen om fraude te plegen, of een houding of rationalisatie die de frauduleuze handeling rechtvaardigt. (Zie Par. A24, A25 en A26)

Vereisten

Professioneel-kritische instelling

19.

Bij de toepassing van Standaard 200¹¹ dient de accountant tijdens de gehele controle een professioneel-kritische instelling te handhaven en zich bewust te zijn van de mogelijkheid dat een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude kan bestaan. (Zie Par. A27)

20.

De accountant dient gedurende de gehele controle alert te blijven op informatie die wijst op de aanwezigheid van een of meer frauderisicofactoren en op omstandigheden die kunnen duiden op fraude of vermoede fraude. (Zie Par. A28, A29, A30, A31 en A32)

21.

---

¹¹ Standaard 200, paragraaf 15

Wanneer de antwoorden op verzoeken om inlichtingen van het management, de met governance belaste personen, personen binnen de interne auditfunctie of anderen binnen de entiteit inconsistent zijn, dient de accountant deze inconsistenties te onderzoeken. (Zie Par. A33)

22.

Indien tijdens de controle geïdentificeerde omstandigheden de accountant doen vermoeden dat een vastlegging of document mogelijk niet authentiek is of dat de voorwaarden in een document zijn gewijzigd zonder dat dit aan de accountant is meegedeeld, dient de accountant dit nader te onderzoeken. (Zie Par. A34, A35, A36 en A37)

Middelen voor de opdracht

23.

Bij de toepassing van Standaard 220¹² dient de opdrachtspartner vast te stellen dat de leden van het opdrachtteam gezamenlijk over de passende competenties en capaciteiten beschikken. Hieronder vallen voldoende tijd en de passende gespecialiseerde vaardigheden of kennis om:

- risico-inschattingswerkzaamheden uit te voeren;
- de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude te identificeren en in te schatten;
- nadere controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren om in te spelen op die risico's; of
- de verkregen controle-informatie te evalueren. (Zie Par. A38, A39, A40, A41 en A42)

Uitvoering van de opdracht

24.

Bij de toepassing van Standaard 220¹³ dient de opdrachtspartner vast te stellen dat de aard, timing en omvang van de aansturing, het toezicht en de beoordeling inspelen op de aard en omstandigheden van de controleopdracht. De opdrachtspartner houdt rekening met aangelegenheden die tijdens de controleopdracht zijn geïdentificeerd, waaronder: (Zie Par. A43)

- (a) frauderisicofactoren;
- (b) fraude of vermoede fraude; en
- (c) tekortkomingen in de interne beheersing met betrekking tot het voorkomen en detecteren van fraude

Het continue karakter van communicatie met het management en de met governance belaste personen

25.

De accountant dient tijdens de controleopdracht op gepaste momenten met het management en de met governance belaste personen te communiceren over fraude-aangelegenheden. (Zie Par. A44, A45, A46, A47 en A48)

Risico-inschattingswerkzaamheden en daarmee verband houdende werkzaamheden

26.

Bij de toepassing van Standaard 315¹⁴ dient de accountant de werkzaamheden uit te voeren die zijn beschreven in de paragrafen 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37 en 38. Hierbij houdt de accountant rekening met de vraag of een of meer frauderisicofactoren aanwezig zijn. (Zie Par. A49)

---

¹² Standaard 220, paragrafen 25, 26, 27 en 28

¹³ Standaard 220, paragraaf 30(b)

¹⁴ Standaard 315, paragrafen 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 en 27

Informatie uit andere bronnen

27.

Bij de toepassing van Standaard 315¹⁵ dient de accountant te overwegen of informatie die de accountant uit andere bronnen heeft verkregen, erop wijst dat één of meer frauderisicofactoren aanwezig zijn. (Zie Par. A50 en A51)

Retrospectieve beoordeling van de uitkomst van eerdere schattingen

28.

Bij de toepassing van Standaard 540¹⁶ dient de accountant een retrospectieve beoordeling uit te voeren van de inschattingen en veronderstellingen van het management met betrekking tot de uitkomst van eerdere schattingen of, indien van toepassing, de daaropvolgende herziening daarvan. Dit helpt bij het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in de huidige periode. Bij het bepalen van de aard en omvang van die retrospectieve beoordeling dient de accountant rekening te houden met de kenmerken van de schattingen. (Zie Par. A52)

Bespreking door het opdrachtteam

29.

Bij de toepassing van Standaard 315¹⁷ dienen de opdrachtpartner en andere kernleden van het opdrachtteam tijdens de bespreking door het opdrachtteam bijzondere nadruk te leggen op hoe en waar de financiële overzichten van de entiteit mogelijk vatbaar kunnen zijn voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude, met inbegrip van de wijze waarop fraude kan plaatsvinden. Daarbij dient de bespreking door het opdrachtteam het volgende te omvatten: (Zie Par. A43, A53, A54 en A59)

(a) een uitwisseling van ideeën over:

(i) de cultuur van de entiteit, de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden, en het daarmee samenhangende toezicht door de met governance belaste personen; (Zie Par. A55)

(ii) frauderisicofactoren, waaronder: (Zie Par. A56 en A57)

a. stimulansen voor of druk op het management, de met governance belaste personen of werknemers om fraude te plegen;

b. hoe één of meer personen van het management, de met governance belaste personen of werknemers frauduleuze financiële verslaggeving zouden kunnen plegen en verhullen; en

c. hoe activa van de entiteit oneigenlijk zouden kunnen worden toegeëigend door het management, de met governance belaste personen, werknemers of derden.

(iii) welke soorten opbrengsten, opbrengsttransacties of relevante beweringen aanleiding kunnen geven tot het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij de opbrengstverantwoording; en

(iv) hoe het management interne beheersing kan doorbreken. (Zie Par. A58)

(b) een afweging van eventuele fraude of vermoede fraude die van invloed kan zijn op de algehele controlestrategie en het controleprogramma, met inbegrip van fraude die zich in het huidige jaar of voorgaande jaren bij de entiteit heeft voorgedaan.

¹⁵ Standaard 315, paragrafen 15 en 16

¹⁶ Standaard 540, *De controle van schattingen en toelichtingen daarop*, paragraaf 14

¹⁷ Standaard 315, paragrafen 17, A42 en A43

Uitgevoerde cijferanalyses en geïdentificeerde ongebruikelijke of onverwachte verbanden

30.

De accountant dient te bepalen of ongebruikelijke of onverwachte verbanden die bij het uitvoeren van cijferanalyses zijn geïdentificeerd, waaronder cijferanalyses die betrekking hebben op opbrengstenrekeningen, mogelijk duiden op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. (Zie Par. A60)

Het verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving, het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en het interne beheersingssysteem van de entiteit

Inzicht in de entiteit en haar omgeving en het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving

31.

Bij de toepassing van Standaard 315¹⁸ dient de accountant, op basis van het inzicht van de accountant in:

- de entiteit en haar omgeving;
- het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving; en
- de grondslagen voor financiële verslaggeving van de entiteit;

inzicht te verwerven in aangelegenheden die kunnen leiden tot een verhoogde vatbaarheid voor afwijkingen als gevolg van tendentie van het management of andere frauderisicofactoren. (Zie Par. A61, A62, A63, A64, A65, A66, A67, A68, A69 en A70)

Inzicht in de componenten van het interne beheersingssysteem van de entiteit

Interne beheersingsomgeving

32.

Bij de toepassing van Standaard 315¹⁹ dient de accountant:

(a) inzicht te verwerven in:

(i) hoe de verantwoordelijkheden van het management om toezicht uit te oefenen worden uitgevoerd, zoals de cultuur van de entiteit en de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden. Dit omvat mede de wijze waarop het management met zijn werknemers communiceert over zijn visie op bedrijfspraktijken en ethisch gedrag met betrekking tot het voorkomen en detecteren van fraude; (Zie Par. A71 en A72)

(ii) de klokkenluidersregeling (of andere regeling voor het melden van fraude) van de entiteit, indien de entiteit een dergelijke regeling heeft. Dit omvat mede de wijze waarop het management en, indien van toepassing, de met governance belaste personen, inspelen op beschuldigingen van fraude die via de regeling worden gemeld; (Zie Par. A73, A74 en A75)

(iii) de wijze waarop de met governance belaste personen toezicht uitoefenen op de door het management gevolgde processen voor het identificeren en inspelen op frauderisico's en op de interne beheersingsmaatregelen die het management heeft ingevoerd om op deze risico's in te spelen; (Zie Par. A76, A77, A78 en A79)

(b) inlichtingen te verzoeken bij het management over de communicatie van het management aan de met governance belaste personen over zijn processen voor het identificeren van en inspelen op frauderisico's binnen de entiteit;

---

¹⁸ Standaard 315, paragraaf 19

¹⁹ Standaard 315, paragraaf 21

(c) inlichtingen te verzoeken bij de met governance belaste personen over: (Zie Par. A80, A81 en A82)

(i) of zij op de hoogte zijn van fraude of vermoede fraude, waaronder beschuldigingen van fraude, met inbegrip van meldingen via tips of klachten, die de entiteit raken, en, zo ja, hoe zij op dergelijke aangelegenheden hebben gereageerd;

(ii) hun opvattingen over de vraag of en hoe de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude kunnen bevatten. Dit omvat mede hun opvattingen over mogelijke gebieden die vatbaar zijn voor afwijkingen als gevolg van tendentie van het management of managementfraude; en

(iii) of zij zich bewust zijn van tekortkomingen in het interne beheersingssysteem met betrekking tot het voorkomen en detecteren van fraude, en van de herstelmaatregelen om in te spelen op dergelijke tekortkomingen.

Het risico-inschattingsproces van de entiteit

33.

Bij de toepassing van Standaard 315²⁰ dient de accountant:

(a) inzicht te verwerven in de wijze waarop het risico-inschattingsproces van de entiteit:

(Zie Par. A83, A84, A85, A86, A87, A88, A89, A90, A91 en A107)

(i) frauderisico's identificeert die verband houden met de oneigenlijke toe-eigening van activa en frauduleuze financiële verslaggeving, waaronder eventuele transactiestromen, rekeningsaldi of toelichtingen waarvoor frauderisico's bestaan;

(ii) de significantie van de geïdentificeerde frauderisico's inschat, inclusief de waarschijnlijkheid dat deze voorkomen; en

(iii) inspeelt op de ingeschatte frauderisico's.

(b) inlichtingen te verzoeken bij het management en bij andere passende personen binnen de entiteit over: (Zie Par. A92, A93, A94 en A95)

(i) de vraag of zij op de hoogte zijn van fraude of vermoede fraude, waaronder beschuldigingen van fraude, die de entiteit raken; en

(ii) hun opvattingen over de vraag of en hoe de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude kunnen bevatten.

Het proces van de entiteit om het interne beheersingssysteem te monitoren

34.

Bij de toepassing van Standaard 315²¹ dient de accountant:

(a) inzicht te verwerven in:

(i) aspecten van het proces van de entiteit om het interne beheersingssysteem te monitoren die betrekking hebben op:

- doorlopende en afzonderlijke evaluaties van het toezien op de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen om fraude te voorkomen of te detecteren; en

---

²⁰ Standaard 315, paragraaf 22

²¹ Standaard 315, paragraaf 24

- het identificeren en herstellen van gerelateerde geïdentificeerde tekortkomingen in de interne beheersing; en (Zie Par. A96)

(ii) indien de entiteit over een interne auditfunctie beschikt, de doelstellingen van de interne auditfunctie met betrekking tot het monitoren van interne beheersingsmaatregelen voor frauderisico's.

(b) indien de entiteit over een interne auditfunctie beschikt, bij geschikte personen binnen deze functie te verzoeken om inlichtingen over: (Zie Par. A97 en A98)

(i) de vraag of zij gedurende de verslagperiode werkzaamheden hebben uitgevoerd met betrekking tot op monitoring gerichte interne beheersingsmaatregelen inzake frauderisico's;

(ii) de vraag of zij op de hoogte zijn van fraude of vermoede fraude, waaronder beschuldigingen van fraude, die de entiteit raken, en om hun opvattingen over frauderisico's te verkrijgen; en

(iii) de vraag of zij zich bewust zijn van tekortkomingen in het interne beheersingssysteem die verband houden met het voorkomen en detecteren van fraude.

Het informatiesysteem en communicatie

35.

Bij de toepassing van Standaard 315²² dient het inzicht van de accountant in het informatiesysteem en de communicatie van de entiteit die relevant zijn voor het opstellen van de financiële overzichten, mede te omvatten hoe journaalboekingen en andere aanpassingen worden geïnitieerd, verwerkt, vastgelegd en, indien nodig, gecorrigeerd. (Zie Par. A99, A100 en A101)

Interne beheersingsactiviteiten

36.

Bij de toepassing van Standaard 315²³ dient het inzicht van de accountant in de interne beheersingsactiviteiten van de entiteit mede het identificeren van interne beheersingsmaatregelen te omvatten die inspelen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen, waaronder interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot journaalboekingen en andere aanpassingen, die zijn opgezet om fraude te voorkomen of te detecteren. (Zie Par. A102, A103, A104, A105, A106 en A107)

Tekortkomingen in het interne beheersingssysteem van de entiteit

37.

Bij het toepassen van Standaard 315²⁴ dient de accountant, op basis van de evaluatie van de accountant van elk van de componenten van het stelsel van interne beheersing van de entiteit, te bepalen of er tekortkomingen in de interne beheersing zijn geïdentificeerd die relevant zijn voor het voorkomen of detecteren van fraude. (Zie Par. A108 en A109)

Evaluatie van frauderisicofactoren

38.

De accountant dient te evalueren of de controle-informatie die is verkregen uit de risico-inschattingswerkzaamheden en gerelateerde activiteiten erop duiden dat één of meer frauderisicofactoren aanwezig zijn. (Zie Par. A24, A25, A26, A110, A111 en A112)

Het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude

---

²² Standaard 315, paragraaf 25

²³ Standaard 315, paragraaf 26

²⁴ Standaard 315, paragraaf 27

39.

Bij de toepassing van Standaard 315²⁵ dient de accountant:

(a) de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude te identificeren en, met inachtneming van frauderisicofactoren, te bepalen of deze bestaan op:

- a. het niveau van de financiële overzichten; of
- b. het niveau van beweringen voor transactiestromen, rekeningsaldi en toelichtingen; (Zie Par. A113, A114 en A116); en

(b) deze ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude als significante risico's te behandelen. Daarom dient de accountant, voor zover dit nog niet is gebeurd:

- interne beheersingsmaatregelen te identificeren die inspelen op deze significante risico's;
- te evalueren of deze maatregelen op effectieve wijze zijn opgezet om in te spelen op de risico's op een afwijking van materieel belang, of op effectieve wijze zijn opgezet om de effectieve werking van andere beheersingsmaatregelen te ondersteunen; en
- te bepalen of deze zijn geïmplementeerd. (Zie Par. A115)

Risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in verband met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management

40.

Gezien de onvoorspelbare wijze waarop het management interne beheersingsmaatregelen kan doorbreken en ongeacht de inschatting door de accountant van de risico's van doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management dient de accountant: (Zie Par. A117 en A118)

(a) de risico's van doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management te behandelen als risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de financiële overzichten; en

(b) te bepalen of deze risico's van invloed zijn op de inschatting van risico's op het niveau van beweringen.

Risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij opbrengstverantwoording

41.

Bij het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude dient de accountant, uitgaande van de veronderstelling dat dergelijke risico's bij de opbrengstverantwoording bestaan, te bepalen welke soorten opbrengsten, opbrengsttransacties of relevante beweringen aanleiding geven tot deze risico's, met inachtneming van daarmee samenhangende frauderisicofactoren. (Zie Par. A119, A120, A121, A122, A123, A124 en A125)

Het inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude

Opzetten en uitvoeren van controlewerkzaamheden op een manier die geen tendentie vertoont

42.

De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op een wijze die geen tendentie toont naar het verkrijgen van controle-informatie die bevestigend kan zijn of naar het uitsluiten van controle-informatie die mogelijk tegenstrijdig is.

---

²⁵ Standaard 315, paragrafen 28-34

Onvoorspelbaarheid bij de selectie van controlewerkzaamheden

43.

Bij het bepalen van de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude dient de accountant een element van onvoorspelbaarheid in te bouwen bij de selectie van de aard, timing en omvang van de controlewerkzaamheden. (Zie Par. A126 en A127)

Algehele manieren om in te spelen op risico's

44.

Overeenkomstig Standaard 330²⁶ dient de accountant algehele manieren te bepalen om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de financiële overzichten. (Zie Par. A128)

45.

Bij het bepalen van de algehele manieren om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de financiële overzichten dient de accountant te evalueren of de selectie en toepassing van de door de entiteit gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving, in het bijzonder die betrekking hebben op subjectieve waarderingen en complexe transacties, kunnen wijzen op frauduleuze financiële verslaggeving.

Controlewerkzaamheden die inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen

46.

Overeenkomstig Standaard 330²⁷ dient de accountant nadere controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren waarvan de aard, timing en omvang gebaseerd zijn op en inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen. (Zie Par. A129, A130, A131, A132, A133, A134 en A135)

Controlewerkzaamheden die inspelen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in verband met het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management

47.

Ongeacht de inschatting door de accountant van de risico's dat het management de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, dient de accountant:

- de controlewerkzaamheden overeenkomstig de paragrafen 48, 49, 50, 51 en 52 op te zetten en uit te voeren; en
- te bepalen of naast deze werkzaamheden aanvullende controlewerkzaamheden noodzakelijk zijn om in te spelen op de geïdentificeerde risico's dat het management de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt.

Journalboekingen en andere aanpassingen

48.

De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren om de geschiktheid te toetsen van journalboekingen die in het grootboek zijn verwerkt en van andere aanpassingen die zijn gemaakt bij het opstellen van de financiële overzichten. (Zie Par. A136, A137, A138 en A139)

49.

---

²⁶ Standaard 330, paragraaf 5

²⁷ Standaard 330, paragraaf 6

Bij het opzetten en uitvoeren van de controlewerkzaamheden overeenkomstig paragraaf 48 dient de accountant: (Zie Par. A99)

- (a) inlichtingen te verzoeken bij personen die betrokken zijn bij het proces van financiële verslaggeving over hun kennis van ongepaste of ongebruikelijke activiteiten met betrekking tot de verwerking van journaalboekingen en andere aanpassingen;
- (b) controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de populatie van journaalboekingen en andere aanpassingen die gedurende de verslagperiode zijn gemaakt; (Zie Par. A140 en A147)
- (c) journaalboekingen en andere aanpassingen te selecteren die aan het einde van een verslagperiode zijn gemaakt; en (Zie Par. A141–A143, A144 en A146-A147)
- (d) te bepalen of het noodzakelijk is journaalboekingen en andere aanpassingen die gedurende de verslagperiode zijn gemaakt te toetsen. (Zie Par. A142, A143, A145 en A146)

Schattingen

50.

Bij de toepassing van Standaard 540²⁸ dient de accountant, indien aanwijzingen voor mogelijke tendentie van het management worden geïdentificeerd, te evalueren of deze aanwijzingen kunnen duiden op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. (Zie Par. A148, A149 en A150)

51.

Bij het uitvoeren van de evaluatie overeenkomstig paragraaf 50 dient de accountant:

- (a) de controle-informatie te overwegen die is verkregen uit de retrospectieve beoordeling overeenkomstig paragraaf 28; en
- (b) indien aanwijzingen voor mogelijke tendentie van het management worden geïdentificeerd, de schattingen als geheel te herevalueren. (Zie Par. A150–A152)

Significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering of die anderszins ongebruikelijk lijken

52.

Voor significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering van de entiteit of die anderszins ongebruikelijk lijken gelet op het inzicht van de accountant in de entiteit en haar omgeving en gelet op informatie die tijdens de controle uit andere bronnen is verkregen dient de accountant te evalueren of de zakelijke beweegredenen (of het ontbreken daarvan) van deze transacties erop wijzen dat zij zijn aangegaan met het doel frauduleuze financiële verslaggeving te plegen of oneigenlijke toe-eigening van activa te verhullen. (Zie Par. A153)

Cijferanalyses uitgevoerd aan het einde van de controle bij het trekken van een algehele conclusie

53.

Bij de toepassing van Standaard 520²⁹ dient de accountant vast te stellen of de uitkomsten van cijferanalyses die aan het einde van de controle worden uitgevoerd bij het trekken van een algehele conclusie over de vraag of de financiële overzichten in overeenstemming zijn met het inzicht van de

---

²⁸ Standaard 540, paragraaf 32

²⁹ Standaard 520, *Cijferanalyses*, paragraaf 6

accountant in de entiteit wijzen op een eerder niet-onderkend risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. (Zie Par. A154 en A155)

Algehele evaluatie op basis van uitgevoerde controlewerkzaamheden

54.

Bij de toepassing van Standaard 330³⁰ dient de accountant, op basis van de uitgevoerde controlewerkzaamheden en de verkregen controle-informatie, te evalueren of:

- a) de inschattingen van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude nog steeds passend zijn; en
- (b) voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Fraude of vermoede fraude (Zie Par. A7, A8, A9, A10, A11, A28, A156, A157, A158, A159, A160, A161, A162, A163, A164, A165, A166, A167, A168, A169, A170, A171 en A172)

55

Indien de accountant fraude of vermoede fraude identificeert, dient de accountant inzicht te verwerven in de aangelegenheid of aangelegenheden om de invloed daarvan op de controleopdracht te bepalen. Daarbij dient de accountant: (Zie Par. A158, A159, A160, A161 en A162)

- (a) inlichtingen te verzoeken op passend managementniveau over de aangelegenheid of aangelegenheden en, indien dit in de omstandigheden passend is, ook bij de met governance belaste personen;
- (b) indien de entiteit beschikt over een proces om de aangelegenheid of aangelegenheden te onderzoeken, te evalueren of dit proces in de omstandigheden passend is; en
- (c) indien de entiteit herstelmaatregelen heeft getroffen om in te spelen op de aangelegenheid of aangelegenheden, te evalueren of deze maatregelen in de omstandigheden passend zijn.

56.

Met uitzondering van fraude of vermoede fraude die door de accountant op basis van de overeenkomstig paragraaf 55 uitgevoerde werkzaamheden als duidelijk onbetekenend wordt aangemerkt dient de opdrachtpartner: (Zie Par. A163, A164 en A165)

- (a) te bepalen of:
  - (i) aanvullende risico-inschattingswerkzaamheden moeten worden uitgevoerd om een passende basis te verkrijgen voor het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude overeenkomstig Standaard 315;
  - (ii) nadere controlewerkzaamheden moeten worden opgezet en uitgevoerd om passend in te spelen op de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude overeenkomstig Standaard 330; en
  - (iii) er aanvullende verantwoordelijkheden voor de accountant bestaan op grond van wet- of regelgeving of relevante ethische voorschriften met betrekking tot niet-naleving door de entiteit van wet- en regelgeving overeenkomstig Standaard 250;
- (b) indien van toepassing, de invloed op controles over voorgaande perioden te overwegen.

57.

---

³⁰ Standaard 330, paragrafen 25, 26; A62, A63 en A64

Indien de accountant een afwijking als gevolg van fraude identificeert, dient de accountant: (Zie Par. A166, A167, A168, A169, A170, A171 en A172)

- (a) te bepalen of de geïdentificeerde afwijking van materieel belang is, met inachtneming van de aard van de kwalitatieve of kwantitatieve omstandigheden die tot de afwijking hebben geleid;
- (b) te bepalen of tekortkomingen in de interne beheersing bestaan, waaronder significante tekortkomingen in de interne beheersing die verband houden met het voorkomen of detecteren van fraude, die samenhangen met de geïdentificeerde fraude of vermoede fraude;
- (c) de gevolgen van de afwijking te bepalen voor andere aspecten van de controle, waaronder situaties waarin de accountant reden heeft om te veronderstellen dat het management betrokken is; en
- (d) de betrouwbaarheid van bevestigingen van het management en eerder verkregen controle-informatie te heroverwegen, waaronder situaties waarin de omstandigheden die tot de afwijking hebben geleid wijzen op mogelijke samenspanning tussen werknemers, management of derden.

58.

Indien de accountant vaststelt dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fraude of indien de accountant niet in staat is voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om te kunnen concluderen of de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fraude, dient de accountant:

- (a) de gevolgen voor de controle en het oordeel van de accountant over de financiële overzichten te bepalen overeenkomstig Standaard 705³¹; en
- (b) indien passend, juridisch advies in te winnen.

De accountant is niet in staat de controleopdracht voort te zetten

59.

Indien de accountant, als gevolg van een afwijking die het gevolg is van fraude of vermoede fraude, wordt geconfronteerd met uitzonderlijke omstandigheden die vragen oproepen over het vermogen van de accountant om de controleopdracht voort te zetten, dient de accountant:

- (a) de professionele en juridische verantwoordelijkheden in de omstandigheden vast te stellen, waaronder of een verplichting bestaat voor de accountant om te rapporteren aan de persoon of personen die de controleopdracht hebben verstrekt of, in bepaalde gevallen, aan toezichthoudende instanties;
- (b) te overwegen of het passend is de opdracht terug te geven, indien teruggave mogelijk is op grond van geldende wet- of regelgeving;
- (c) indien de accountant de opdracht teruggeeft:
  - (i) de teruggave en de redenen daarvoor te bespreken met het passende managementniveau en de met governance belaste personen; en
  - (ii) vast te stellen of er een professionele of juridische verplichting bestaat om aan de persoon of personen die de controleopdracht hebben verstrekt of, in bepaalde gevallen, aan toezichthoudende instanties de teruggave en de redenen daarvoor te rapporteren; en (Zie Par. A173, A174, A175 en A176)

---

³¹ Standaard 705, *Aanpassingen van het oordeel in de controleverklaring van de onafhankelijke accountant*

(d) indien wet- of regelgeving de accountant verbiedt de opdracht terug te geven, te overwegen of de uitzonderlijke omstandigheden zullen leiden tot een oordeelonthouding bij de financiële overzichten.

Controleverklaring

59A

De accountant die overeenkomstig Standaard 701 kernpunten van de controle in de controleverklaring opneemt, dient overeenkomstig paragrafen 60, 61 en 62 te rapporteren. De accountant, die een wettelijke controle als bedoeld in artikel 1, eerste lid, onderdeel p van de Wet toezicht accountantsorganisaties van een volledige set van financiële overzichten voor algemene doeleinden uitvoert en die daarbij geen kernpunten van de controle in de controleverklaring opneemt, dient overeenkomstig paragrafen 62A, 62B, 62C, 62D, 62E, 62F en 62G te rapporteren. (Zie Par. A176A)

Bepalen van kernpunten van de controle in verband met fraude

60.

Bij het toepassen van Standaard 701³² dient de accountant, uit de fraude-aangelegenheden die zijn gecommuniceerd met de met governance belaste personen, die aangelegenheden te bepalen die van de accountant significante aandacht vereisen bij het uitvoeren van de controle. Bij deze bepaling dient de accountant rekening te houden met: (Zie Par. A177, A178, A179, A180, A181, A182 en A183)

(a) geïdentificeerde en ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude;

(b) de identificatie van fraude of vermoede fraude; en

(c) de identificatie van significante tekortkomingen in de interne beheersing die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude.

61.

Bij het toepassen van Standaard 701³³ dient de accountant te bepalen welke van de aangelegenheden die zijn bepaald overeenkomstig paragraaf 60 het meest significant waren bij de controle van de financiële overzichten van de huidige verslagperiode en dus kernpunten van de controle zijn. (Zie Par. A184, A185 en A186)

Communicatie van kernpunten van de controle in verband met fraude

62.

Bij het toepassen van Standaard 701³⁴ dient de accountant in de sectie Kernpunten van de controle van de controleverklaring een passende subtitel te gebruiken die duidelijk maakt dat het kernpunt betrekking heeft op fraude. (Zie Par. A187, A188, A189, A190, A191 en A192)

Het bepalen van fraude-aangelegenheden

62A

De accountant dient uit de fraude-aangelegenheden die zijn gecommuniceerd met de met governance belaste personen, die aangelegenheden te bepalen die van de accountant significante aandacht vereisen bij het uitvoeren van de controle. Bij deze bepaling dient de accountant rekening te houden met:

- (a) geïdentificeerde en ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude;

---

³² Standaard 701, paragraaf 9

³³ Standaard 701, paragraaf 10

³⁴ Standaard 701, paragraaf 11

- (b) de identificatie van fraude of vermoede fraude; en
- (c) de identificatie van significante tekortkomingen in de interne beheersing die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude. (Zie Par. A192A, A192B, A192C, A192D, A192E, A192F en A192G)

62B

De accountant dient te bepalen welke van de fraude-aangelegenheden die zijn bepaald overeenkomstig paragraaf 62A het meest significant waren bij de controle van de financiële overzichten van de huidige verslagperiode. (Zie Par. A192H en A192I)

Communicatie van fraude-aangelegenheden

62C

De accountant dient de meest significante fraude-aangelegenheden in de controleverklaring te rapporteren in een sectie met een passende titel die duidelijk maakt dat het gaat om fraude-aangelegenheden. (Zie par. A192J, A192K, A192L en A192M)

62D

De accountant dient een aangelegenheid niet in de sectie over fraude-aangelegenheden in de controleverklaring te communiceren wanneer van de accountant, als gevolg van die aangelegenheid, vereist zou zijn het oordeel overeenkomstig Standaard 705 aan te passen.

62E

De beschrijving van elke fraude-aangelegenheid in de controleverklaring dient een verwijzing te bevatten naar eventuele daarmee verband houdende toelichtingen daarop in de financiële overzichten en dient het volgende te behandelen: (Zie Par. A192N)

- a. de vraag waarom de fraude-aangelegenheid was beschouwd als meest significant in de controle (Zie Par. A192O); en
- b. op welke wijze hierop tijdens de controle was ingespeeld. (Zie Par A192P)

62F

De accountant dient elke meest significante fraude-aangelegenheid in de controleverklaring te beschrijven, tenzij (Zie Par. A192Q):

- a. wet- of regelgeving openbaarmaking van de aangelegenheid verhindert (Zie Par. A192Q); of
- b. in buitengewoon zeldzame omstandigheden de accountant bepaalt dat de aangelegenheid niet gecommuniceerd dient te worden in de controleverklaring omdat redelijkerwijs verwacht wordt dat de nadelige gevolgen van dergelijke communicatie groter zijn dan de voordelen voor het maatschappelijk verkeer. Dit is niet van toepassing indien de entiteit publiekelijk informatie over de aangelegenheid openbaar heeft gemaakt.

62G

Een fraude-aangelegenheid die de aanleiding vormt tot een aangepast oordeel overeenkomstig Standaard 705 is naar zijn aard een meest significante fraude-aangelegenheid. In dergelijke omstandigheden zullen deze fraude-aangelegenheden echter niet worden beschreven in de sectie over fraude-aangelegenheden in de controleverklaring en zijn de paragrafen 62C, 62E en 62F niet van toepassing. De accountant dient in dat geval:

- a. te rapporteren over deze aangelegenheden overeenkomstig de van toepassing zijnde Standaard(en); en
- b. een verwijzing op te nemen naar de sectie Basis voor ons oordeel met beperking (of afkeurend oordeel). (Zie Par. A192R)

Schriftelijke bevestigingen

63.

De accountant dient schriftelijke bevestigingen te verkrijgen van het management en, waar dat passend is, van de met governance belaste personen dat: (Zie Par. A193 en A194)

(a) zij hun verantwoordelijkheid erkennen voor het opzetten, implementeren en in stand houden van interne beheersing om fraude te voorkomen en te detecteren en dat zij deze verantwoordelijkheden zijn nagekomen;

(b) zij aan de accountant de resultaten hebben verstrekt van de inschatting door het management van het risico dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude kunnen bevatten;

(c) zij de accountant op de hoogte hebben gesteld van elke fraude of vermoede fraude, waaronder beschuldigingen van fraude, die de entiteit raken en waarbij betrokken zijn:

(i) het management;

(ii) werknemers die een significante rol vervullen in de interne beheersing; of

(iii) anderen, indien de fraude gevolgen kan hebben voor de financiële overzichten; en

(d) zij de accountant op de hoogte hebben gesteld van vermoede fraude, waaronder beschuldigingen van fraude, die invloed hebben op de financiële overzichten van de entiteit en die aan hen zijn gecommuniceerd door werknemers, voormalige werknemers, analisten, toezichthouders of anderen.

Communicatie met het management en de met governance belaste personen

Communicatie met het management

64.

Indien de accountant fraude of vermoede fraude identificeert, dient de accountant, tenzij dit op grond van wet- of regelgeving is verboden, deze aangelegenheden tijdig te communiceren met het passende managementniveau om degenen met de primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en detecteren van fraude te informeren over aangelegenheden die relevant zijn voor hun verantwoordelijkheden. (Zie Par. A195 en A196)

Communicatie met de met governance belaste personen

65.

Tenzij alle met governance belaste personen betrokken zijn bij het besturen van de entiteit, dient de accountant, indien deze fraude of vermoede fraude identificeert waarbij:

(a) het management;

(b) werknemers die een significante rol vervullen in de interne beheersing; of

(c) anderen, met uitzondering van aangelegenheden die duidelijk onbetekenend zijn,

betrokken zijn, deze aangelegenheden tijdig te communiceren met de met governance belaste personen. Indien de accountant vermoede fraude identificeert waarbij het management betrokken is, dient de accountant deze vermoede fraude te communiceren met de met governance belaste personen en met hen de aard, timing en omvang van de controlewerkzaamheden te bespreken die noodzakelijk zijn om de controle af te ronden. Deze communicatie met de met governance belaste personen is vereist, tenzij deze communicatie op grond van wet- of regelgeving is verboden. (Zie Par. A195, A197, A198 en A199)

66.

De accountant dient, tenzij dit op grond van wet- of regelgeving is verboden, met de met governance belaste personen alle overige fraude-aangelegenheden te communiceren die naar het oordeel van de accountant relevant zijn voor de verantwoordelijkheden van de met governance belaste personen.

(Zie Par. A195 en A200)

Rapporteren aan een bevoegde instantie buiten de entiteit

67.

Indien de accountant fraude of vermoede fraude identificeert, dient deze te bepalen of wet- of regelgeving of relevante ethische voorschriften: (Zie Par. A201, A202, A203, A204 en A205)

- (a) vereisen dat de accountant rapporteert aan een bevoegde instantie buiten de entiteit;
- (b) verantwoordelijkheden of rechten vaststellen op grond waarvan rapportage aan een bevoegde instantie buiten de entiteit in de omstandigheden passend kan zijn.

Documentatie

68.

Bij de toepassing van Standaard 230³⁵ dient de accountant in de controledocumentatie ten minste het volgende op te nemen: (Zie Par. A206)

- (a) de aangelegenheden die binnen het opdrachtteam zijn besproken met betrekking tot de vatbaarheid van de financiële overzichten van de entiteit voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude overeenkomstig paragraaf 29;
- (b) de kernelementen van het inzicht van de accountant overeenkomstig de paragrafen 31, 32, 33, 34, 35 en 36, de informatiebronnen waaruit dit inzicht is verkregen en de uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden;
- (c) de geïdentificeerde en ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de financiële overzichten en op het niveau van beweringen, alsmede de onderbouwing van de gehanteerde significante oordeelsvormingen;
- (d) indien de accountant heeft geconcludeerd dat het veronderstelde risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij opbrengstverantwoording in de omstandigheden van de opdracht niet van toepassing is, de redenen voor die conclusie;
- (e) de resultaten van de uitgevoerde controlewerkzaamheden om in te spelen op de risico's van doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management, de gehanteerde significante professionele oordeelsvormingen en de bereikte conclusies;
- (f) geïdentificeerde fraude of vermoede fraude, de resultaten van de uitgevoerde controlewerkzaamheden, de gehanteerde significante professionele oordeelsvormingen en de bereikte conclusies; en
- (g) de fraude-aangelegenheden of vermoede fraude die zijn gecommuniceerd met het management, de met governance belaste personen, toezichhoudende en handhavende instanties en anderen, waaronder de wijze waarop het management en, indien van toepassing, de met governance belaste personen op deze aangelegenheden hebben gereageerd.

68A

---

³⁵ Standaard 230, *Controledocumentatie*, paragrafen 8, 9, 10, 11, A6, A7 en Bijlage

De accountant die paragrafen 62A tot en met 62G toepast, dient het volgende in de controledocumentatie op te nemen: (Zie Par. A206A)

- a. de aangelegenheden die significante aandacht vereisten van de accountant zoals in overeenstemming met paragraaf 62A is bepaald, alsmede de beweegredenen voor de bepaling door de accountant of deze aangelegenheden wel of niet gerapporteerd dienen te worden op grond van paragraaf 62B;
- b. indien van toepassing, de beweegredenen voor de bepaling van de accountant dat er geen fraude-aangelegenheden gecommuniceerd hoeven te worden in de controleverklaring of dat de enige aangelegenheden die gecommuniceerd moeten worden die punten zijn die in paragraaf 62G worden behandeld; en
- c. voor zover van toepassing, de beweegredenen voor de bepaling door de accountant om een fraude-aangelegenheid niet te communiceren op grond van paragraaf 62F.

Toepassingsgerichte en overige verklarende teksten

Verantwoordelijkheden van de accountant, het management en de met governance belaste personen

Verantwoordelijkheden van de accountant (Zie Par. 2)

Overwegingen specifiek voor entiteiten in de publieke sector

A1.

De verantwoordelijkheden van de accountant in de publieke sector met betrekking tot fraude kunnen voortvloeien uit wet- of regelgeving of uit andere bevoegdheden die van toepassing zijn op entiteiten in de publieke sector of afzonderlijk zijn vastgelegd in het mandaat van de accountant. Daarom is het mogelijk dat de verantwoordelijkheden van de accountant in de publieke sector zich niet beperken tot het in overweging nemen van risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten, maar kunnen deze ook een bredere verantwoordelijkheid omvatten om risico's op fraude in aanmerking te nemen.

Belangrijkste uitgangspunten in deze Standaard

Kenmerken van fraude (Zie Par. 5)

A2.

Fraude, hetzij door frauduleuze financiële verslaggeving hetzij door oneigenlijke toe-eigening van activa, omvat een stimulans of druk om fraude te plegen, een waargenomen gelegenheid om dit te doen en een rechtvaardiging van de handeling.

Voorbeelden:

- de stimulans of druk om frauduleuze financiële verslaggeving te plegen kan bestaan wanneer het management onder druk staat, vanuit externe of interne bronnen van de entiteit, om een verwacht (en mogelijk onrealistisch) winstdoel of financieel resultaat te behalen — in het bijzonder wanneer het niet bereiken van de financiële doelstellingen significante gevolgen kan hebben voor het management. Op dezelfde wijze kunnen personen een stimulans hebben om activa oneigenlijk toe te eigenen, bijvoorbeeld doordat zij boven hun stand leven.
- een waargenomen gelegenheid om fraude te plegen kan zich voordoen wanneer een persoon van mening is dat interne beheersingsmaatregelen kunnen worden doorbroken, bijvoorbeeld omdat de persoon een vertrouwenspositie bekleedt of kennis heeft van specifieke tekortkomingen in de interne beheersing.

- personen kunnen het plegen van een frauduleuze handeling rationaliseren doordat zij een houding, karakter of een geheel van ethische waarden bezitten die hen in staat stellen bewust en opzettelijk een oneerlijke handeling te verrichten. Echter, zelfs verder eerlijke individuen kunnen fraude plegen in een omgeving die voldoende druk op hen uitoefent.

A3.

Frauduleuze financiële verslaggeving omvat opzettelijke afwijkingen, met inbegrip van het weglaten van bedragen of toelichtingen in de financiële overzichten, met als doel de gebruikers van financiële overzichten te misleiden. Dit kan worden veroorzaakt door de pogingen van het management om het resultaat te beïnvloeden teneinde gebruikers van financiële overzichten te misleiden door hun perceptie van de prestaties en winstgevendheid van de entiteit te beïnvloeden. Dergelijke beïnvloedingen van het resultaat kunnen beginnen met kleine handelingen of aanpassingen van veronderstellingen en wijzigingen van oordeelsvormingen door het management. Druk en stimulansen kunnen ertoe leiden dat deze handelingen dermate toenemen dat zij uitmonden in frauduleuze financiële verslaggeving van materieel belang.

Voorbeelden:

- Het management neemt opzettelijk standpunten in die leiden tot frauduleuze financiële verslaggeving door in de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang op te nemen vanwege de druk om aan de marktverwachtingen te voldoen of vanwege de wens om prestatie gerelateerde beloningen te maximaliseren.
- Het management verlaagt het resultaat met een bedrag van materieel belang om de belastingdruk te minimaliseren.
- Het management verhoogt het resultaat kunstmatig om bancaire financiering veilig te stellen.
- In de publieke sector: het onjuist rapporteren van baten of het te laag verantwoorden van lasten, met name wanneer deze lasten onderworpen zijn aan wettelijke limieten.

A4.

Frauduleuze financiële verslaggeving kan onder meer worden bereikt door:

- de administratieve vastleggingen of de daaraan ten grondslag liggende documenten op basis waarvan de financiële overzichten worden opgesteld te manipuleren, te vervalsen (met inbegrip van valsheid in geschrifte) of te wijzigen;
- gebeurtenissen, transacties of andere significante informatie onjuist weer te geven in of opzettelijk weg te laten uit de financiële overzichten; of
- verslaggevingsprincipes met betrekking tot bedragen, classificatie, de wijze van presentatie of de toelichting opzettelijk verkeerd toe te passen.

A5.

Frauduleuze financiële verslaggeving houdt vaak in dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt die anderszins effectief lijken te werken. Fraude kan worden gepleegd doordat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt via technieken zoals het opzettelijk:

- vastleggen van gefingeerde journaalboekingen om bedrijfsresultaten te manipuleren of andere doelstellingen te bereiken;
- ongepast aanpassen van veronderstellingen en wijzigen van oordeelsvormingen op basis waarvan rekeningsaldi worden geschat;
- te vroeg, te laat of niet in de financiële overzichten verwerken van gebeurtenissen en transacties die zich gedurende de verslagperiode hebben voorgedaan;

- onjuist opnemen van toelichtingen, met inbegrip van het weglaten of verhullen van toelichtingen die vereist zijn op grond van het van toepassing zijnde verslaggevingsstelsel, of die noodzakelijk zijn om een getrouwe weergave te vormen;
- verhullen van feiten die de bedragen die zijn opgenomen in de financiële overzichten zouden kunnen beïnvloeden;
- aangaan van complexe transacties die zijn opgezet om de financiële positie of financiële prestaties van de entiteit verkeerd voor te stellen;
- wijzigen van vastleggingen en voorwaarden met betrekking tot transacties;
- aanpassen van rapportages die ongepaste activiteiten of transacties aan het licht zouden brengen; of
- misbruik maken van ontoereikende interne beheersingsmaatregelen in de geautomatiseerde gegevensverwerking (IT), met inbegrip van interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot en beoordeling van logboeken van IT-applicaties (bijvoorbeeld het wijzigen van applicatielogica, of situaties waarin gebruikers toegang hebben tot een gemeenschappelijke database met generieke toegangsidentificatie, of toegangsidentificatie kunnen wijzigen om activiteiten te verhullen).

A6.

Oneigenlijke toe-eigening van activa houdt diefstal van activa van de entiteit in en wordt vaak gepleegd door werknemers voor relatief kleine en niet van materieel belang zijnde bedragen. Er kunnen echter ook leden van het management bij betrokken zijn, die gewoonlijk beter in staat zijn om oneigenlijke toe-eigeningen zodanig te verbergen of te verhullen dat ze moeilijk te detecteren zijn. Daarnaast kunnen bij oneigenlijke toe-eigening van activa derde partijen betrokken zijn die in staat zijn activa van de entiteit te exploiteren om een ongerechtvaardigd of onrechtmatig voordeel te verkrijgen. Oneigenlijke toe-eigening van activa kan op uiteenlopende wijzen plaatsvinden en gaat vaak gepaard met valse of misleidende vastleggingen of documenten om te verhullen dat de activa ontbreken of dat deze zonder de vereiste toestemming in onderpand zijn gegeven.

Voorbeelden:

- geldmiddelen verduisteren (bijvoorbeeld geïnde handelsvorderingen oneigenlijk toe-eigenen of ontvangsten die betrekking hebben op afgewaardeerde rekeningen naar een privérekening doorsluizen);
- activa onvreemden (bijvoorbeeld voorraden stelen voor persoonlijk gebruik, schroot stelen om het te verkopen, digitale activa onvreemden door misbruik te maken van een persoonlijke sleutel en daardoor de beschikking te krijgen over geldmiddelen van de entiteit, of intellectueel eigendom onvreemden door samenspanning met een concurrent om in ruil voor betaling technologische gegevens te verstrekken);
- een entiteit te laten betalen voor goederen en diensten die niet zijn ontvangen (bijvoorbeeld betalingen aan gefingeerde leveranciers, betalingen die leveranciers aan inkopers van de entiteit betalen in ruil voor het kunstmatig verhogen van de prijzen, betalingen aan fictieve werknemers);
- activa van de entiteit aan te wenden voor eigen gebruik (bijvoorbeeld het gebruik van activa van de entiteit als zekerheid voor een persoonlijke lening of voor een lening aan een verbonden partij).

Fraude of vermoede fraude (Zie paragrafen 7, 8, 55, 56, 57 en 58)

A7.

Controle-informatie die wordt verkregen bij het uitvoeren van risico-inschattingswerkzaamheden en nadere controlewerkzaamheden overeenkomstig deze Standaard kan wijzen op het bestaan van fraude of vermoede fraude.

Voorbeelden:

- Bij het verkrijgen van inzicht in de klokkenluidersregeling van de entiteit heeft de accountant een melding geïdentificeerd die via de fraudemeldingslijn van de entiteit is ingediend. Hierin werd de beschuldiging geuit dat het management het resultaat had opgehoogd door transacties met verbonden partijen aan te gaan zonder zakelijk doel;
- Bij het uitvoeren van nadere controlewerkzaamheden om in te spelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op beweringsniveau met betrekking tot voorraden, heeft de accountant controle-informatie verkregen die wees op mogelijke oneigenlijke toe-eigening van producten uit het magazijn van de entiteit door werknemers.

A8.

Controlewerkzaamheden die worden uitgevoerd om te voldoen aan andere standaarden kunnen de accountant ook attent maken op gevallen van fraude of vermoede fraude, waaronder bijvoorbeeld werkzaamheden die worden uitgevoerd overeenkomstig Standaard 600³⁶ bij het inspelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die voortvloeien uit het consolidatieproces.

A9.

De accountant kan geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken gebruiken bij het uitvoeren van controlewerkzaamheden die verband houden met het identificeren en inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude of bij het inspelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Dit kan de accountant in staat stellen grote hoeveelheden gegevens eenvoudiger te evalueren, bijvoorbeeld om meer diepgaandere inzichten te verkrijgen of ongebruikelijke trends te identificeren. Dit vergroot het vermogen van de accountant om professioneel-kritisch te zijn en de beweringen van het management effectiever ter discussie te stellen. De accountant kan geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken ook gebruiken bij het op een efficiëntere en effectievere wijze uitvoeren van controlewerkzaamheden met betrekking tot het toetsen van journaalboekingen. Het gebruik van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken vervangt echter niet de noodzaak om gedurende de gehele controle professioneel-kritisch te blijven en professionele oordeelsvorming uit te oefenen.

A10.

Voor de toepassing van deze Standaard worden beschuldigingen van fraude door een andere partij en waarbij de entiteit betrokken is door de accountant behandeld als vermoede fraude zodra deze beschuldigingen onder de aandacht van de accountant zijn gekomen (bijvoorbeeld doordat zij zijn geïdentificeerd als resultaat van verzoeken om inlichtingen van de accountant bij het management of bij het verwerven van inzicht in de klokkenluidersregeling van de entiteit (of een andere regeling voor het melden van fraude)). De partij die de beschuldigingen uit kan van binnen of buiten de entiteit zijn. Daarom voert de accountant controlewerkzaamheden uit overeenkomstig paragrafen 55, 56, 57 en 58 om op de vermoede fraude in te spelen.

A11.

Zelfs wanneer een geïdentificeerde afwijking als gevolg van fraude kwantitatief niet van materieel belang is, kan deze kwalitatief van materieel belang zijn, afhankelijk van:

---

³⁶ Standaard 600, *Bijzondere overwegingen – controles van financiële overzichten van een groep (inclusief de werkzaamheden van accountants van groepsonderdelen*, paragraaf 38(d))

(a) wie de fraude heeft geïnitieerd of gepleegd — een anderszins onbeduidende fraude die is gepleegd door het senior management of door een overheidsfunctionaris wordt doorgaans als kwalitatief materieel beschouwd, ongeacht de omvang van het bedrag. Dit kan op zijn beurt aanleiding geven tot zorgen over de integriteit van het management dat verantwoordelijk is voor het systeem van de entiteit;

(b) waarom de fraude is gepleegd — afwijkingen die kwantitatief niet van materieel belang zijn, afzonderlijk of gezamenlijk, kunnen opzettelijk door het management zijn aangebracht om belangrijke prestatie-indicatoren te ‘sturen’, bijvoorbeeld om aan marktverwachtingen te voldoen, prestatieafhankelijke beloningen te maximaliseren of te voldoen aan voorwaarden van lening overeenkomsten. In de publieke sector kunnen afwijkingen opzettelijk door het management zijn aangebracht om een overschot te realiseren wanneer wetgeving een tekort verbiedt, of om gemaakte kosten onjuist te verantwoorden teneinde wettelijke limieten niet te overschrijden.

Inherente beperkingen (Zie Par. 10)

A12.

Het risico dat een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude niet wordt ontdekt bestaat, omdat fraude kan bestaan uit geraffineerde en zorgvuldig georganiseerde constructies die zijn ontworpen om fraude te verhullen, zoals vervalsing, het opzettelijk niet vastleggen van transacties of het opzettelijk verstrekken van onjuiste voorstellingen aan de accountant. Dergelijke verhuillingspogingen kunnen nog moeilijker te detecteren zijn wanneer sprake is van samenspanning. Samenspanning kan ertoe leiden dat de accountant controle-informatie overtuigend acht terwijl deze in werkelijkheid onjuist is. Het vermogen van de accountant om fraude te detecteren is afhankelijk van factoren zoals de vaardigheid van de pleger, de frequentie en omvang van manipulatie, de mate van samenspanning, de relatieve omvang van afzonderlijke gemanipuleerde bedragen en de hiërarchische positie van de betrokken personen. Hoewel de accountant mogelijk potentiële gelegenheden voor het plegen van fraude kan identificeren, is het voor de accountant moeilijk vast te stellen of afwijkingen in gebieden waarin oordeelsvorming vereist is, zoals schattingen in de financiële overzichten, het gevolg zijn van fraude dan wel van fouten.

Professioneel-kritische instelling en professionele oordeelsvorming (Zie Par. 13)

A13.

SKM 1³⁷ vereist dat het accountantskantoor een kwaliteitsmanagementsysteem voor controles van financiële overzichten ontwerpt, implementeert en in werking houdt. De toewijding van het kantoor aan een effectief kwaliteitsmanagementsysteem vormt de basis voor het vereiste dat de accountant bij de uitvoering van de controleopdracht een professioneel-kritische instelling uitoefent. Deze toewijding wordt erkend en versterkt binnen de component governance en leiderschap, waaronder:

(a) een toewijding van de leiding van het accountantskantoor aan kwaliteit, zoals de ‘tone at the top’ van de leiding bijdraagt aan de cultuur van het kantoor, die op haar beurt de accountant ondersteunt en aanmoedigt om zich te richten op de verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude bij de controle van financiële overzichten; en

(b) de erkenning dat de behoefte aan middelen wordt gepland en dat middelen worden verkregen, toegewezen of ingezet op een wijze die consistent is met de toewijding van het kantoor aan kwaliteit, zoals middelen met de passende gespecialiseerde kennis en vaardigheden die mogelijk nodig zijn bij het uitvoeren van controlewerkzaamheden in verband met fraude bij de controle van financiële overzichten.

---

³⁷ Standaard voor Kwaliteitsmanagement 1 (SKM1)

A14.

SKM 1³⁸ bevat ook uitleg dat de kwaliteit van de professionele oordeelsvormingen die het accountantskantoor heeft uitgeoefend waarschijnlijk wordt versterkt wanneer personen die dergelijke oordelen vormen, blijf geven van een houding die een onderzoekende geest omvat.

Niet-naleving van wet- en regelgeving (Zie Par. 14)

A15.

Het identificeren door de accountant van fraude of vermoede fraude die de entiteit raakt en die is gepleegd door een derde partij (zie paragrafen 18(a) en A22) kan ook aanleiding geven tot aanvullende verantwoordelijkheden voor de accountant overeenkomstig Standaard 250.

Voorbeeld:

Bij het verkrijgen van inzicht in de general IT-controls van de entiteit werd de accountant geïnformeerd over een inbreuk van de cyberbeveiliging waarbij een derde partij ongeautoriseerde toegang heeft verkregen tot vertrouwelijke klantbestanden van de entiteit, waaronder bijbehorende bankgegevens. Na het verwerven van inzicht in de vermoede fraude heeft de opdrachtpartner vastgesteld dat de inbreuk van de cyberbeveiliging waarschijnlijk in strijd was met lokale wetgeving inzake gegevensbescherming.

A16.

Door het naleven van de vereisten van deze Standaard kan tevens worden voldaan aan bepaalde toepasselijke vereisten van Standaard 250.

Voorbeeld:

Bij het uitvoeren van detailcontroles op de kredietportefeuille van een bank heeft de accountant een reeks leningen geïdentificeerd aan recent opgerichte entiteiten die verbonden zijn met het senior management en waarvoor passende documentatie ontbrak. De accountant heeft vastgesteld dat de omstandigheden een indicatie waren voor frauduleuze goedkeuringen door het senior management van leningen aan verbonden partijen. Na het verwerven van inzicht in de vermoede fraude overeenkomstig paragraaf 55 concludeerde de accountant dat dit inzicht ook toereikend was om te voldoen aan de vereiste in paragraaf 19(a) van Standaard 250. De accountant heeft overeenkomstig paragraaf 19(b) van Standaard 250 het mogelijke effect op de financiële overzichten geëvalueerd van de boete voor de vermoede overtreding door de entiteit van bancaire regelgeving inzake kredietverlening aan verbonden partijen.

A17.

Wet- of regelgeving, of relevante ethische voorschriften, kunnen vereisen dat de accountant aanvullende controlewerkzaamheden uitvoert en nadere maatregelen neemt. Zo vereisen ethische voorschriften dat de accountant stappen onderneemt om te reageren op geïdentificeerde of vermoede niet-naleving van wet- en regelgeving³⁹.

Relatie met andere Standaarden (Zie Par. 15)

A18.

Bijlage 5 identificeert andere Standaarden die specifieke onderwerpen behandelen waarin wordt verwezen naar fraude of vermoede fraude.

---

³⁸ SKM1, paragraaf A31

³⁹ Nadere voorschriften handelwijze accountant bij niet-naleving wet- en regelgeving door eigen organisatie of cliënt (NV NOCLAR)

Definities (Zie Par. 18)

Relatie tussen fraude en corruptie, omkoping en witwassen (Zie Par. 18(a))

A19.

Afhankelijk van de aard en omstandigheden van de entiteit kunnen bepaalde wet- en regelgeving of aspecten van relevante ethische voorschriften met betrekking tot corruptie, omkoping of witwassen relevant zijn voor de verantwoordelijkheden van de accountant om wet- en regelgeving in aanmerking te nemen bij de controle van financiële overzichten overeenkomstig Standaard 250⁴⁰.

A20.

Corruptie, omkoping en witwassen zijn vormen van onrechtmatige of onethische handelingen. Corruptie, omkoping en witwassen kunnen in wet- of regelgeving als afzonderlijke begrippen worden aangemerkt; zij kunnen echter ook frauduleuze handelingen vormen of worden uitgevoerd om fraude te faciliteren of te verhullen.

Voorbeelden:

- Corruptie waarbij sprake is van fraude — Het management heeft samengespannen met andere concurrerende partijen om prijzen te verhogen of de kwaliteit van goederen of diensten te verlagen voor afnemers die producten of diensten wensen te verkrijgen via een aanbestedingsproces (oftewel: manipulatie van aanbiddingen). Dit omvatte geldelijke betalingen door de aangewezen winnende inschrijver aan samenspannende partijen via frauduleuze adviescontracten waarvoor geen daadwerkelijke werkzaamheden waren verricht.
- Omkoping ter verhulling van fraude — Het management bood werknemers steekpenningen aan om de oneigenlijke toe-eigening van activa door het management te verhullen.
- Witwassen ter facilitering van fraude — Een werknemer heeft geld witgewassen naar een offshore-bankrekening. Het geld was onrechtmatig verkregen door het verduisteren van betalingen voor fictieve inkoop van voorraden, door het opstellen van valse inkooporders, verzenddocumenten en facturen van leveranciers.

A21.

Hoewel de accountant corruptie, omkoping of witwassen kan identificeren of vermoeden, doet de accountant, evenmin als bij fraude, geen juridische vaststellingen over de vraag of dergelijke handelingen daadwerkelijk hebben plaatsgevonden.

Fraude door derden (Zie Par. 18(a))

A22.

Fraude of vermoede fraude die tegen de entiteit wordt gepleegd door externe partijen wordt doorgaans aangeduid als fraude door derden. Fraude zoals gedefinieerd in paragraaf 18(a) kan een opzettelijke handeling door een derde partij omvatten. Daarom voert de accountant, indien een opzettelijke handeling door een derde partij wordt geïdentificeerd of vermoed die mogelijk heeft geleid tot oneigenlijke toe-eigening van activa van de entiteit of tot frauduleuze financiële verslaggeving door de entiteit, controlewerkzaamheden uit overeenkomstig de paragrafen 55, 56, 57 en 58.

A23.

Externe partijen die fraude door derden kunnen plegen, kunnen onder meer omvatten:

---

⁴⁰ Standaard 250, paragrafen 6 en A6

- verbonden partijen, waarbij potentiële gelegenheden voor samenspanning met het management, overmatig complexe transacties of tendentie in de structurering van transacties kunnen bestaan, zoals toegelicht in Standaard 550⁴¹;
- derde partijen waarmee de entiteit relaties onderhoudt ter ondersteuning van haar bedrijfsmodel, zoals klanten, leveranciers, dienstverleners of andere externe partijen die bij de entiteit bekend zijn. Deze relaties kunnen het risico introduceren van samenspanning met werknemers of anderen binnen de entiteit om bijvoorbeeld fictieve transacties te creëren teneinde financiële resultaten te manipuleren;
- derde partijen die de entiteit niet kent en die bijvoorbeeld trachten ongeautoriseerde toegang te verkrijgen tot de IT-omgeving van de entiteit, die van invloed is op de financiële verslaggeving of activa, of de bedrijfsactiviteiten of financiële verslaggevingsprocessen verstoort.

Frauderisicofactoren (Zie Par. 18(b) en 38)

A24.

De aanwezigheid van frauderisicofactoren kan van invloed zijn op de inschatting door de accountant van het inherente risico of het interne beheersingsrisico. Frauderisicofactoren kunnen:

- inherente risicofactoren zijn, voor zover zij het inherente risico beïnvloeden, en kunnen het gevolg zijn van tendentie van het management. Zij kunnen ook voortvloeien uit andere geïdentificeerde inherente risicofactoren (bijvoorbeeld complexiteit of onzekerheid kunnen gelegenheden creëren die leiden tot een vatbaarheid voor afwijkingen als gevolg van fraude). Wanneer frauderisicofactoren inherente risicofactoren zijn, wordt het inherent risico ingeschat vóór de overweging van interne beheersingsmaatregelen;
- verband houden met gebeurtenissen of omstandigheden die aanwezig kunnen zijn binnen het interne beheersingssysteem van de entiteit en die een gelegenheid bieden om fraude te plegen en relevant zijn voor de overweging van de interne beheersingsmaatregelen van de entiteit (dat wil zeggen: verband houden met het interne beheersingsrisico) en een aanwijzing kunnen zijn dat andere frauderisicofactoren aanwezig zijn.

A25.

Hoewel frauderisicofactoren niet noodzakelijkerwijs wijzen op het bestaan van fraude, zijn zij vaak aanwezig geweest in omstandigheden waarin fraude is voorgekomen en kunnen zij dus wijzen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

A26.

Voorbeelden van frauderisicofactoren die verband houden met frauduleuze financiële verslaggeving en oneigenlijke toe-eigening van activa zijn opgenomen in **Bijlage 1**. Deze illustratieve frauderisicofactoren zijn gerubriceerd op basis van de drie omstandigheden die, afzonderlijk of in combinatie, doorgaans aanwezig zijn wanneer sprake is van fraude:

- een stimulans of druk om fraude te plegen;
- een waargenomen gelegenheid om fraude te plegen; en
- een houding of rationalisatie die de frauduleuze handeling rechtvaardigt.

Frauderisicofactoren die een houding weerspiegelen die rationalisatie van een frauduleuze handeling toelaat zijn mogelijk niet waarneembaar voor de accountant. Toch kan de accountant zich bewust worden van het bestaan van dergelijke informatie door bijvoorbeeld het vereiste inzicht in de interne

---

⁴¹ Standaard 550, *Verbonden partijen*

beheersingsomgeving van de entiteit⁴². Hoewel de frauderisicofactoren in **Bijlage 1** een breed scala aan omstandigheden beslaan waarmee accountants kunnen worden geconfronteerd, gaat het slechts om voorbeelden en kunnen ook andere frauderisicofactoren bestaan.

Professioneel-kritische instelling (Zie Par. 7, 19, 20, 21, 22, 55, 56, 57 en 58)

A27.

Het handhaven van een professioneel-kritische instelling gedurende de gehele controle houdt in dat de accountant zich voortdurend afvraagt of de verkregen informatie en controle-informatie erop wijzen dat mogelijk een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaat. Dit omvat het overwegen van de betrouwbaarheid van informatie die is bedoeld om als controle-informatie te worden gebruikt en, indien aanwezig, van geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen in de component 'interne beheersingsactiviteiten' met betrekking tot het opstellen en het onderhouden daarvan. Vanwege de kenmerken van fraude is een professioneel-kritische instelling van de accountant bijzonder belangrijk bij het overwegen van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

A28.

De wijze waarop omstandigheden, die mogelijk wijzen op fraude of vermoede fraude die de entiteit raakt, gedurende de controle onder de aandacht van de accountant komen, kan variëren.

Voorbeelden:

Mogelijke bronnen die informatie kunnen verschaffen over omstandigheden die mogelijk wijzen op fraude of vermoede fraude die de entiteit raakt, omvatten onder meer:

- de accountant (bijvoorbeeld wanneer de accountant bij het uitvoeren van controlewerkzaamheden overeenkomstig Standaard 550 bewust wordt van het bestaan van een relatie met een verbonden-partij die het management opzettelijk niet aan de accountant heeft gemeld);
- de met governance belaste personen (bijvoorbeeld wanneer leden van de auditcommissie een onafhankelijk onderzoek uitvoeren naar ongebruikelijke journaalboekingen en andere aanpassingen);
- het management (bijvoorbeeld bij het evalueren van de uitkomsten van het risico-inschattingsproces van de entiteit);
- personen binnen de interne auditfunctie (bijvoorbeeld wanneer zij de jaarlijkse compliance werkzaamheden uitvoeren met betrekking tot het interne beheersingssysteem van de entiteit);
- een werknemer (bijvoorbeeld door het indienen van een melding via de klokkenluidersregeling van de entiteit);
- een voormalig werknemer (bijvoorbeeld door het verzenden van een klacht per e-mail aan de interne auditfunctie).

A29.

Het alert blijven op omstandigheden die mogelijk wijzen op fraude of vermoede fraude gedurende de gehele controle is van belang, met inbegrip van het uitvoeren van controlewerkzaamheden tegen het einde van de controle wanneer tijdsdruk kan bestaan om de controleopdracht af te ronden. Zo kan controle-informatie die laat in de controle wordt verkregen aanleiding geven om de betrouwbaarheid van andere verkregen controle-informatie in twijfel te trekken of twijfel te doen ontstaan over de integriteit van het management of de met governance belaste personen. **Bijlage 3** bevat voorbeelden van omstandigheden die mogelijk wijzen op fraude of vermoede fraude.

A30.

---

⁴² Standaard 315, paragraaf 21

Zoals toegelicht in Standaard 220⁴³ kunnen omstandigheden die inherent zijn aan bepaalde controleopdrachten druk creëren op het opdrachtteam die de passende uitoefening van een professioneel-kritische instelling kan belemmeren bij het opzetten en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het evalueren van controle-informatie. De paragrafen A35, A36 en A37 van Standaard 220 bevatten voorbeelden van belemmeringen voor het toepassen van een professioneel-kritische instelling op opdrachtniveau, van onbewuste of bewuste tendenties die de professionele oordeelsvormingen door het opdrachtteam kunnen beïnvloeden en van maatregelen die kunnen worden genomen om dergelijke belemmeringen te mitigeren.

Voorbeelden:

- Een gebrek aan medewerking en excessieve tijddruk die het management oplegde hadden een negatieve invloed op het vermogen van het opdrachtteam om een complexe en controversiële kwestie op te lossen. Deze omstandigheden wezen, op basis van de professionele oordeelsvorming van de opdrachtpartner, op mogelijke pogingen van het management om fraude te verhullen. De opdrachtpartner betrok meer ervaren leden bij het opdrachtteam om met leden van het management om te gaan met wie moeilijk te communiceren was en communiceerde met de met governance belaste personen over de aard van de uitdagende omstandigheden, waaronder het mogelijke effect op de controle.
- Belemmeringen die het management oplegde creëerden moeilijkheden voor het opdrachtteam bij het verkrijgen van toegang tot vastleggingen, faciliteiten, bepaalde werknemers, klanten, leveranciers en anderen. Deze omstandigheden wezen, op basis van de professionele oordeelsvorming van de opdrachtpartner, op mogelijke pogingen van het management om fraude te verhullen. De opdrachtpartner herinnerde het opdrachtteam eraan zich niet tevreden te stellen met controle-informatie die minder dan overtuigend is bij het inspelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude en communiceerde met de met governance belaste personen over de aard van de uitdagende omstandigheden, waaronder het mogelijke effect op de controle.

A31.

Er kunnen zich tevens omstandigheden voordoen die bedreigingen vormen voor de naleving van relevante ethische voorschriften. Standaard 220⁴⁴ stelt dat relevante ethische voorschriften, zoals de VGBA, bepalingen kunnen bevatten met betrekking tot het identificeren en evalueren van bedreigingen en de wijze waarop daarmee moet worden omgegaan.⁴⁵

A32.

De accountant kan op de bedreiging van de naleving van relevante ethische voorschriften, zoals het fundamentele beginsel van integriteit, ook inspelen door tijdig te communiceren met de met governance belaste personen over de omstandigheden die aanleiding geven tot de bedreiging. Deze communicatie kan een bespreking omvatten van inconsistenties in verkregen controle-informatie waarvoor het management geen bevredigende verklaring heeft gegeven.

Inconsistente antwoorden

A33.

Inconsistente antwoorden op verzoeken om inlichtingen kunnen inconsistenties bevatten tussen zowel de verschillende groepen personen zoals genoemd in paragraaf 21 (dat wil zeggen: het management, de met governance belaste personen, personen binnen de interne auditfunctie of anderen binnen de

---

⁴³ Standaard 220, paragraaf A34

⁴⁴ Standaard 220, paragraaf A45

⁴⁵ VGBA, paragrafen 2.3 en 2.5

entiteit) als tussen personen binnen dezelfde groep. Zo kan de accountant inconsistente antwoorden identificeren tussen verschillende personen binnen het management.

Omstandigheden die de accountant doen vermoeden dat een vastlegging of document mogelijk niet authentiek is of dat de voorwaarden in een document zijn gewijzigd

A34.

Standaard 500⁴⁶ vereist dat de accountant bij het opzetten en uitvoeren van controlewerkzaamheden de betrouwbaarheid van informatie die is bedoeld om als controle-informatie te worden gebruikt, in overweging neemt. De betrouwbaarheid van dergelijke informatie heeft betrekking op de mate waarin de accountant op deze informatie kan steunen. Authenticiteit is een kenmerk van de betrouwbaarheid van informatie dat de accountant daarbij in overweging kan nemen. Daarbij kan de accountant overwegen of de bron de informatie daadwerkelijk heeft gegenereerd of verstrekt en daartoe bevoegd was en of de informatie niet ongepast is gewijzigd.

A35.

Controlewerkzaamheden die worden uitgevoerd overeenkomstig Standaard 500, deze Standaard of andere standaarden of informatie uit andere bronnen, kunnen de accountant attent maken op omstandigheden die de accountant doen vermoeden dat een vastlegging of document mogelijk niet authentiek is of dat voorwaarden in een document zijn gewijzigd maar niet aan de accountant zijn gemeld. De accountant is echter niet verplicht werkzaamheden uit te voeren die specifiek zijn opgezet om omstandigheden te identificeren die erop wijzen dat een vastlegging of document mogelijk niet authentiek is of dat voorwaarden in een document zijn gewijzigd. Paragraaf 22 geldt indien de accountant dergelijke omstandigheden gedurende de controle identificeert.

Voorbeelden:

Omstandigheden die, indien geïdentificeerd, de accountant kunnen doen vermoeden dat een vastlegging of document niet authentiek is of dat voorwaarden in een document zijn gewijzigd maar niet aan de accountant zijn gemeld, omvatten onder meer:

- onverklaarde wijzigingen in documenten die van externe bronnen zijn ontvangen;
- serienummers die niet opeenvolgend zijn of zijn gedupliceerd;
- adressen en logo's die afwijken van wat verwacht wordt;
- een documentstijl die afwijkt van andere documenten van hetzelfde type van dezelfde bron (bijvoorbeeld wijzigingen in lettertypen en opmaak);
- informatie die verwacht zou worden maar ontbreekt;
- factuurreferenties of omschrijvingen die afwijken van andere facturen die van de entiteit zijn ontvangen;
- ongebruikelijke handelsvoorwaarden, zoals ongebruikelijke prijzen, rentepercentages, garanties en terugbetalingsvoorwaarden (bijvoorbeeld inkoopkosten die onredelijk lijken voor de goederen of diensten waarvoor kosten in rekening worden gebracht);
- informatie die onaannemelijk lijkt of inconsistent is met het inzicht en de kennis van de accountant;
- een wijziging van een bevoegde ondertekenaar;
- elektronische documenten met een datum van laatste bewerking die ligt na de datum waarop zij als definitief zijn gepresenteerd.

A36.

Wanneer omstandigheden worden geïdentificeerd die de accountant doen vermoeden dat een vastlegging of document mogelijk niet authentiek is of dat voorwaarden in een document zijn gewijzigd

---

⁴⁶ Standaard 500, *Controle-informatie*, paragraaf 7

maar niet aan de accountant zijn gemeld, kunnen mogelijke aanvullende controlewerkzaamheden om verder te onderzoeken omvatten:

- het verzoeken om inlichtingen bij het management of anderen binnen de entiteit;
- het rechtstreeks laten bevestigen door de derde partij;
- het gebruikmaken van de werkzaamheden van een deskundige om de authenticiteit van het document te evalueren;
- het gebruikmaken van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken, zoals technologie voor de authenticiteit of integriteit van documenten, om de authenticiteit van de vastlegging of het document te evalueren.

A37.

Wanneer de uitkomsten van de aanvullende controlewerkzaamheden erop wijzen dat een vastlegging of document niet authentiek is of dat de voorwaarden in een document zijn gewijzigd, kan de accountant vaststellen dat de omstandigheden wijzen op fraude of vermoede fraude en voert de accountant in overeenstemming hiermee controlewerkzaamheden uit overeenkomstig de paragrafen 55–58.

Middelen voor de opdracht (Zie Par. 23)

A38.

In Standaard 220⁴⁷ staat dat het door de opdrachtpartner bepalen of aanvullende middelen op opdrachtniveau aan het opdrachtteam moeten worden toegewezen, een aangelegenheid is van professionele oordeelsvorming en wordt beïnvloed door de aard en omstandigheden van de controleopdracht, rekening houdend met eventuele wijzigingen die zich gedurende de opdracht hebben voorgedaan.

A39.

De aard, timing en omvang van de betrokkenheid van personen met gespecialiseerde vaardigheden of kennis, zoals forensische en andere deskundigen wanneer dit noodzakelijk wordt geacht, of de betrokkenheid van meer ervaren personen, kan variëren op basis van de aard en omstandigheden van de controleopdracht.

Voorbeelden:

- De entiteit onderzoekt fraude of vermoede fraude die een materieel effect kunnen hebben op de financiële overzichten (bijvoorbeeld wanneer deze het senior management betreffen). Een persoon met forensische vaardigheden kan assisteren bij het plannen en uitvoeren van controlewerkzaamheden die betrekking hebben op het specifieke controlegebied waarin de fraude of vermoede fraude is geïdentificeerd;
- De entiteit wordt onderzocht door een instantie buiten de entiteit wegens fraude of vermoede fraude, of wegens gevallen van niet-naleving of vermoede niet-naleving van wet- en regelgeving (bijvoorbeeld een afwijking van materieel belang in een weergegeven belastingvoorziening in verband met belastingontduiking en een afwijking van materieel belang in de weergegeven opbrengsten die voortvloeien uit illegale activiteiten gefaciliteerd door witwassen). Deskundigen op het gebied van fiscaliteit en anti-witwaswetgeving kunnen assisteren bij het identificeren van die frauduleuze aspecten van de niet-naleving of vermoede niet-naleving die een effect kunnen hebben op de financiële overzichten;
- De complexiteit van de organisatiestructuur van de entiteit en de relaties met verbonden partijen, met inbegrip van het oprichten of bestaan van entiteiten opgericht voor bijzondere doeleinden (special purpose entiteiten), kan een gelegenheid bieden voor het management om de financiële

---

⁴⁷ Standaard 220, paragraaf A77

positie of financiële prestaties van de entiteit onjuist weer te geven. Zo kan een deskundige op het gebied van belastingrecht assisteren bij het verwerven van inzicht in het zakelijke doel en de activiteiten of bedrijfsonderdelen binnen complexe organisaties, waaronder de wijze waarop de structuur voor fiscale doeleinden kan verschillen van de operationele structuur;

- De complexiteit van de bedrijfstak of het regelgevingskader waarin de entiteit opereert, kan een gelegenheid of druk creëren voor het management om zich schuldig te maken aan frauduleuze financiële verslaggeving. Zo kan een persoon die is gespecialiseerd in fraudepatronen in specifieke opkomende markten assisteren bij het identificeren van frauderisicofactoren of gebieden waarin de financiële overzichten vatbaar kunnen zijn voor risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.
- Het gebruik van complexe financiële instrumenten of andere complexe financieringsovereenkomsten kan een gelegenheid bieden om de risico's en aard van complexe gestructureerde producten ontoereikend toe te lichten. Zo kan een waarderingdeskundige assisteren bij het verwerven van inzicht in de structuur, het doel, de onderliggende activa en marktomstandigheden van het product. Dit kan frauderisicofactoren blootleggen, zoals discrepanties tussen marktomstandigheden en de waardering van het gestructureerde product.

A40.

Forensische vaardigheden kunnen, in de context van een controle van financiële overzichten, een combinatie vormen van vaardigheden op het gebied van financiële verslaggeving, controle en onderzoek. Dergelijke vaardigheden kunnen worden toegepast bij het onderzoeken en evalueren van de administratieve vastleggingen van een entiteit om mogelijke informatie over frauduleuze financiële verslaggeving of oneigenlijke toe-eigening van activa te verkrijgen of bij het uitvoeren van controlewerkzaamheden. Het gebruik van forensische vaardigheden kan de accountant ook ondersteunen bij het evalueren of sprake is van het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management of van opzettelijke tendentie van het management in de financiële verslaggeving.

Voorbeelden:

Forensische vaardigheden kunnen gespecialiseerde vaardigheden of kennis omvatten op het gebied van:

- het identificeren en evalueren van frauderisicofactoren;
- het identificeren en inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude;
- het evalueren van de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen die het management heeft geïmplementeerd om fraude te voorkomen of te detecteren
- het inschatten van de authenticiteit van informatie die is bedoeld om als controle-informatie te worden gebruikt;
- het verzamelen, analyseren en evalueren van informatie of gegevens met behulp van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken om verbanden, patronen of trends te identificeren die mogelijk wijzen op fraude of vermoede fraude;
- het toepassen van kennis van fraudepatronen en technieken voor interviews, het verzamelen van informatie en data-analyse bij het detecteren van fraude;
- interviewtechnieken die worden gebruikt bij het bespreken van gevoelige aangelegenheden met het management en de met governance belaste personen;
- het analyseren van financiële en niet-financiële informatie met behulp van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken om inconsistenties, ongebruikelijke patronen of afwijkingen te vinden die kunnen wijzen op opzettelijke tendentie van het management of het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management.

A41.

Bij het bepalen of het opdrachtteam over de passende competentie en capaciteiten beschikt kan de opdrachtpartner overwegen of vaardigheden vereist is op het gebied van IT-systemen of IT-applicaties die door de entiteit worden gebruikt of van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken die door het opdrachtteam zullen worden ingezet voor de planning en uitvoering van de controle (bijvoorbeeld bij het toetsen van een groot aantal journaalboekingen en andere aanpassingen bij het inspelen op risico's die verband houden met het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management).

A42.

Bij het bepalen of de leden van het opdrachtteam gezamenlijk beschikken over de passende competentie en capaciteiten om in te spelen op geïdentificeerde risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude kan de opdrachtpartner bijvoorbeeld overwegen om:

- aanvullende personen met gespecialiseerde vaardigheden of kennis, zoals forensische of andere deskundigen toe te wijzen;
- de samenstelling van het opdrachtteam te wijzigen door meer ervaren personen op te nemen; of
- meer ervaren leden van het opdrachtteam toe te wijzen aan het uitvoeren van bepaalde controlewerkzaamheden voor die specifieke controlegebieden die significante aandacht van de accountant vereisen, met inbegrip van het verzoeken om inlichtingen bij het management en, indien passend in de omstandigheden, bij de met governance belaste personen met betrekking tot die specifieke controlegebieden.

Uitvoering van de opdracht (Zie Par. 24 en 29)

A43.

Afhankelijk van de aard en omstandigheden van de controleopdracht kan de aanpak van de opdrachtpartner met betrekking tot het aansturen, toezicht en beoordelen onder meer inhouden dat de omvang en frequentie van besprekingen door het opdrachtteam worden vergroot. Het kan nuttig zijn aanvullende besprekingen door het opdrachtteam te houden op basis van het optreden van gebeurtenissen of omstandigheden die invloed hebben gehad op de entiteit en die nieuwe frauderisicofactoren kunnen identificeren of aanvullende informatie kunnen verschaffen over bestaande frauderisicofactoren (zie **Bijlage 1** voor voorbeelden van frauderisicofactoren).

Voorbeelden:

- plotselinge veranderingen in de bedrijfsactiviteiten of prestaties (bijvoorbeeld een daling van de operationele kasstromen van een entiteit als gevolg van economische omstandigheden, wat intern leidt tot verhoogde druk vanuit het management om publiek gecommuniceerde resultaatsdoelstellingen te realiseren);
- onverwachte wijzigingen in het senior management van de entiteit (bijvoorbeeld het aftreden van de financieel directeur zonder dat een verklaring wordt gegeven voor het plotselinge vertrek, wat een gelegenheid kan bieden voor andere werknemers binnen de treasury afdeling om fraude te plegen vanwege een gebrek aan toezicht door het senior management).

Het continue karakter van communicatie met het management en de met governance belaste personen (Zie Par. 25)

A44.

Robuuste wederzijdse communicatie tussen het management of de met governance belaste personen en de accountant ondersteunt het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

A45.

De omvang van de communicatie van de accountant met het management en de met governance belaste personen is afhankelijk van de feiten en omstandigheden van de entiteit die verband houden met fraude, alsmede van de voortgang en uitkomsten van de fraude gerelateerde controlewerkzaamheden in verband daarmee die in het kader van de controleopdracht zijn uitgevoerd.

A46.

Het geschikte tijdstip van de communicatie kan variëren afhankelijk van de significantie en aard van de fraude- aangelegenheden en van de verwachte maatregel(en) die door het management of de met governance belaste personen zal (zullen) worden genomen.

Voorbeelden:

- zo vroeg mogelijk in de controleopdracht verzoeken om de vereiste inlichtingen bij het management en de met governance belaste personen over aangelegenheden zoals bedoeld in de paragrafen 32(b), 32(c) en 33(b), bijvoorbeeld als onderdeel van de communicatie van de accountant over planningsaangelegenheden;
- wanneer Standaard 701 van toepassing is kan de accountant voorlopige standpunten communiceren over kernpunten van de controle die verband houden met fraude bij de bespreking van de geplande reikwijdte en timing van de controle;
- specifieke besprekingen voeren met het management en de met governance belaste personen naarmate relevante controle-informatie wordt verkregen met betrekking tot de evaluatie door de accountant van elk van de componenten van het interne beheersingssysteem van de entiteit en de inschatting van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Deze besprekingen kunnen deel uitmaken van de communicatie van de accountant over significante bevindingen uit de controle;
- tijdig communiceren overeenkomstig Standaard 265⁴⁸ van significante tekortkomingen in de interne beheersing (waaronder tekortkomingen die relevant zijn voor het voorkomen of detecteren van fraude) aan het passende niveau of de passende niveaus van het management en de met governance belaste personen kan hen in staat stellen noodzakelijke en tijdige herstelmaatregelen te nemen.

Toewijzen van passende leden door het opdrachtteam met verantwoordelijkheid voor communicatie met het management en de met governance belaste personen

A47.

Standaard 220⁴⁹ behandelt de algehele verantwoordelijkheid van de opdrachtpartner met betrekking tot middelen voor de opdracht en de uitvoering van de opdracht. Gelet op de aard en gevoeligheid van fraude, met name wanneer deze het senior management betreft, is het ook van belang taken of acties toe te wijzen aan leden van het opdrachtteam met passende vaardigheden of ervaring en om passende niveaus van aansturing, toezicht en beoordeling van hun werkzaamheden op te nemen in de vereiste communicatie overeenkomstig deze Standaard. Dit omvat het betrekken van leden van het opdrachtteam met passende vaardigheden of ervaring bij het communiceren van fraude-aangelegenheden met het management en de met governance belaste personen.

A48.

---

⁴⁸ Standaard 265, *Meedelen van tekortkomingen in de interne beheersing aan de met governance belaste personen en het management*

⁴⁹ Standaard 220, paragrafen 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 en 34

Standaard 220⁵⁰ behandelt de verantwoordelijkheid van de opdrachtpartner om de leden van het opdrachtteam bewust te maken van de relevante ethische voorschriften. Zo vereist de VGBA naleving van het fundamentele beginsel van integriteit. Dit houdt onder meer in dat men standvastig blijft bij dilemma's en moeilijke situaties of anderen uitdaagt wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven op een wijze die passend is bij de omstandigheden. Het is met name voor die leden van het opdrachtteam die met het management en de met governance belaste personen in gesprek gaan over fraude-aangelegenheden van belang om de inhoud van de communicatie en de wijze waarop deze communicatie plaatsvindt zorgvuldig te overwegen.

Risico-inschattingswerkzaamheden en daarmee verband houdende werkzaamheden (Zie Par. 26)

A49.

Zoals toegelicht in Standaard 315⁵¹ is het verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving, het van toepassing zijnde verslaggevingsstelsel en het interne beheersingssysteem van de entiteit een dynamisch en iteratief proces van het verzamelen, actualiseren en analyseren van informatie dat gedurende de gehele controle voortduurt. Daarom kunnen de verwachtingen van de accountant met betrekking tot risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude wijzigen naarmate nieuwe informatie wordt verkregen.

Informatie uit andere bronnen (Zie Par. 27)

A50.

Informatie die overeenkomstig de paragrafen 15 en 16 van Standaard 315 is verkregen uit andere bronnen kan relevant zijn voor het identificeren van frauderisicofactoren door informatie en inzichten te verschaffen over:

- de entiteit en de bedrijfstak waarin de entiteit opereert en de daarmee samenhangende bedrijfsrisico's, die druk kunnen creëren op de organisatie om vooraf vastgestelde financiële resultaten te behalen;
- ten aanzien van de toewijding van het management bij integriteit en ethische waarden;
- ten aanzien van de toewijding van het management bij het tijdig herstellen van bekende significante tekortkomingen in de interne beheersing;
- complexiteit in de toepassing van het van toepassing zijnde verslaggevingsstelsel als gevolg van de aard en omstandigheden van de entiteit, die gelegenheden kan creëren voor het management om frauduleuze financiële activiteiten te plegen en te verhallen.

A51.

Bij het uitvoeren van een initiële controleopdracht overeenkomstig Standaard 510⁵² kan de beoogde opvolgende accountant in bepaalde omstandigheden, met inachtneming van wet- of regelgeving of relevante ethische voorschriften, de voorgaande accountant verzoeken informatie te verstrekken met betrekking tot geïdentificeerde of vermoede fraude. Dergelijke informatie kan een aanwijzing geven voor de aanwezigheid van frauderisicofactoren of voor fraude of vermoede fraude.

Retrospectieve beoordeling van de uitkomst van eerdere schattingen (Zie Par. 28)

A52.

Het doel van het uitvoeren van een retrospectieve beoordeling van de oordeelsvormingen en veronderstellingen van het management met betrekking tot schattingen in de financiële overzichten

---

⁵⁰ Standaard 220, paragraaf 17

⁵¹ Standaard 315, paragraaf A48

⁵² Standaard 510, *Initiële controleopdrachten - Beginsaldi*

van een voorgaande periode is om te evalueren of er aanwijzingen bestaan voor mogelijke tendentie van het management. Deze beoordeling is niet bedoeld om de oordeelsvormingen van de accountant over schattingen in de financiële overzichten van een voorgaande periode ter discussie te stellen die, op basis van de op dat moment beschikbare informatie, passend waren.

Bespreking door het opdrachtteam (Zie Par. 29)

A53.

Zoals toegelicht in Standaard 220⁵³ is de opdrachtpartner verantwoordelijk voor het creëren van een omgeving waarin het belang van open en robuuste communicatie binnen het opdrachtteam wordt benadrukt. De bespreking door het opdrachtteam stelt de leden van het opdrachtteam in staat tijdig inzichten te delen, op basis van hun vaardigheden, kennis en ervaring, over hoe en waar de financiële overzichten vatbaar kunnen zijn voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

A54.

Personen met gespecialiseerde vaardigheden of kennis, zoals forensische en andere deskundigen, kunnen worden uitgenodigd om deel te nemen aan de bespreking door het opdrachtteam om diepgaandere inzichten te verschaffen over de vatbaarheid van de financiële overzichten van de entiteit voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude. De betrokkenheid en bijdragen van personen met gespecialiseerde vaardigheden of kennis kunnen de kwaliteit van die bespreking verhogen.

A55.

De uitwisseling van ideeën kan dienen als basis voor het initiële beeld van de accountant met betrekking tot de 'tone at the top'. De bespreking kan onder meer betrekking hebben op de handelingen en gedragingen van het management en de met governance belaste personen, waaronder de vraag of er duidelijke en consistente handelingen en communicatie bestaan met betrekking tot integriteit en ethisch gedrag op alle niveaus binnen de entiteit.

A56.

De volgende benaderingen kunnen nuttig zijn om uitwisseling van ideeën te faciliteren:

- 'What-if'-scenario's — deze kunnen behulpzaam zijn bij het bespreken of bepaalde gebeurtenissen of omstandigheden een omgeving binnen de entiteit creëren waarin één of meer personen binnen het management, de met governance belaste personen of werknemers een stimulans of druk hebben om fraude te plegen, een gepercipieerde gelegenheid hebben om dit te doen en enige rechtvaardiging van de handeling, en zo ja, op welke wijze de fraude zich kan voordoen;
- geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken — deze kunnen worden gebruikt ter ondersteuning van de bespreking over de vatbaarheid van de financiële overzichten van de entiteit voor een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Zo kunnen geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken worden gebruikt ter ondersteuning van het identificeren van frauderisicofactoren, waaronder technieken die bijdragen aan het inzicht in stimulansen en druk, zoals benchmarking van financiële ratio's binnen een bedrijfstak of sector. Ongebruikelijke verbanden binnen gegevens van de entiteit in de huidige verslagperiode (bijvoorbeeld financiële en operationele gegevens) kunnen wijzen op ongunstige ratio's of trends in vergelijking met concurrenten of met eerdere prestaties van de entiteit.

A57.

De uitwisseling van ideeën kan onder meer omvatten of:

---

⁵³ Standaard 220, paragraaf 14

- de interacties, zoals waargenomen door het opdrachtteam, tussen het management (bijvoorbeeld tussen de algemeen directeur en de financieel directeur) of tussen het management en de met governance belaste personen kunnen wijzen op een gebrek aan samenwerking of wederzijds respect tussen de partijen. Deze omstandigheid kan op haar beurt wijzen op een omgeving die bevorderlijk is voor het bestaan van fraude;
- ongebruikelijke of onverklaarde wijzigingen in gedrag of levensstijl van het management of werknemers die onder de aandacht van het opdrachtteam zijn gekomen kunnen wijzen op de mogelijkheid van frauduleuze activiteiten;
- bekende informatie (bijvoorbeeld verkregen door het lezen van vakbladen of door toegang tot rapporten van toezichthoudende instanties) over fraude die andere entiteiten heeft getroffen en heeft geleid tot afwijkingen in de financiële overzichten van die entiteiten, zoals entiteiten in dezelfde bedrijfstak of geografische regio, kan wijzen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude voor de gecontroleerde entiteit;
- toelichtingen, of het ontbreken daarvan, kunnen door het management worden gebruikt om een goed begrip van de financiële overzichten van de entiteit te verhullen (bijvoorbeeld door het opnemen van te veel niet-materiële informatie, door het gebruik van onduidelijke of dubbelzinnige bewoordingen of door het ontbreken van toelichtingen, zoals toelichtingen in verband met financieringsovereenkomsten buiten de balans of leaseconstructies);
- gebeurtenissen of omstandigheden bestaan die significante twijfel kunnen doen ontstaan over het vermogen van de entiteit om haar bedrijfsactiviteiten voort te zetten (bijvoorbeeld het aflopen van een octrooi op een geneesmiddel van een entiteit in de farmaceutische industrie dat leidt tot een daling van de opbrengsten). In dergelijke omstandigheden kunnen stimulansen of druk voor het management bestaan om fraude te plegen teneinde een materiële onzekerheid over de continuïteit van de entiteit te verhullen;
- de entiteit significante relaties en transacties met verbonden partijen heeft (bijvoorbeeld de entiteit heeft een complexe organisatiestructuur die meerdere special purpose entiteiten omvat die door het management worden beheerd). Deze omstandigheden kunnen het management gelegenheid bieden om fraude te plegen, bijvoorbeeld door het verhogen van het resultaat of het verhullen van schulden;
- de entiteit andere relaties met derde partijen heeft die aanleiding geven tot een frauderisicofactor of tot een risico op fraude door een derde partij.

Voorbeelden:

- Op basis van het inzicht van de accountant in de activiteiten van de entiteit voor de verwerking van gegevens heeft de accountant een frauderisicofactor geïdentificeerd (te weten: een gelegenheid om fraude te plegen) die voortvloeit uit een gebrek aan toezicht door het management op significante bedrijfsprocessen die zijn uitbesteed aan een externe dienstverlener;
- Op basis van het inzicht van de accountant in de fysieke toegangscontroles heeft de accountant een frauderisicofactor geïdentificeerd (te weten: een gelegenheid om fraude te plegen) die voortvloeit uit het ontbreken van toereikende beveiliging op locaties waar zich materiële hoeveelheden kleine, lichtgewicht en hoogwaardige activa bevinden;
- Op basis van het inzicht van de accountant in opbrengstencontracten ontdekte de accountant dat de entiteit consignatieovereenkomsten gebruikt waarbij derde partijen de voorraden van de entiteit namens haar verkopen en de entiteit opbrengsten genereert uit deze verkopen. De accountant heeft een frauderisicofactor geïdentificeerd (te weten: een stimulans om fraude te plegen) die voortvloeit uit de stimulans voor de derde partij om aan de entiteit gerapporteerde consignatieverkopen te laag weer te geven teneinde de eigen verkoopdoelstellingen van die derde partij te behalen.

Het opdrachtteam kan ook andere wijzen overwegen waarop het management interne beheersingsmaatregelen kan doorbreken, naast het gebruik van journaalboekingen en andere aanpassingen, significante schattingen of transacties buiten de normale bedrijfsuitoefening.

Voorbeelden:

- het creëren van fictieve werknemersbestanden of leveranciers met als doel geldmiddelen over te maken naar persoonlijke rekeningen;
- het aanpassen van het tijdstip van legitieme transacties om de financiële vastleggingen te manipuleren.

A59.

De opdrachtpartner en andere kernleden van het opdrachtteam die deelnemen aan de bespreking door het opdrachtteam kunnen dit, indien van toepassing, ook benutten als een gelegenheid om:

- het belang te benadrukken van het gedurende de gehele controle handhaven van een onderzoekende geest met betrekking tot de mogelijkheid van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude;
- leden van het opdrachtteam te herinneren aan hun rol in het dienen van het algemeen belang door het uitvoeren van controleopdrachten van hoge kwaliteit en aan het belang dat leden van het opdrachtteam objectief blijven teneinde de kritische beoordeling van controle-informatie die is verkregen van personen binnen of buiten de functies voor financiële verslaggeving of administratieve verwerking of buiten de entiteit, beter te faciliteren;
- controlewerkzaamheden te overwegen die kunnen worden geselecteerd om passend in te spelen op de vatbaarheid van de financiële overzichten van de entiteit voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude, waaronder de vraag of bepaalde soorten controlewerkzaamheden effectiever kunnen zijn dan andere en hoe een element van onvoorspelbaarheid kan worden ingebouwd in de aard, timing en omvang van de uit te voeren controlewerkzaamheden. **Bijlage 2** bevat voorbeelden van werkzaamheden waarin een element van onvoorspelbaarheid is opgenomen.

Uitgevoerde cijferanalyses en geïdentificeerde ongebruikelijke of onverwachte verbanden (Zie Par. 30)

A60.

De accountant kan bij het uitvoeren van cijferanalyses overeenkomstig Standaard 315⁵⁴ fluctuaties of verbanden identificeren die inconsistent zijn met andere relevante informatie of die significant afwijken van verwachte waarden.

Voorbeeld:

Cijferanalyse

Onverwachte of inconsistente uitkomst van de cijferanalyse

Een vergelijking van het verwerkte verkoopvolume met de productiecapaciteit van de entiteit.

Een overschrijding van het verkoopvolume ten opzichte van de productiecapaciteit kan wijzen op fictieve verkopen of op verkopen die zijn verwerkt voordat aan de criteria voor opbrengstverantwoording is voldaan.

Een trendanalyse van opbrengsten per maand in vergelijking met retourzendingen per maand, met inbegrip van de periode tijdens en kort na de verslagperiode.

---

⁵⁴ Standaard 315, paragraaf 14(b)

Een toename van retourzendingen kort na de verslagperiode ten opzichte van retourzendingen gedurende de maand kan wijzen op het bestaan van niet-toegelichte nevenafspraken met afnemers over het retourneren van goederen die, indien bekend, opbrengstverantwoording zouden uitsluiten.

Het verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving, het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en het interne beheersingssysteem van de entiteit

De entiteit en haar omgeving (Zie Par. 31)

Organisatiestructuur en eigendom, governance, doelstellingen en strategie en geografische spreiding van de entiteit

A61.

Inzicht in de organisatiestructuur en eigendom van de entiteit ondersteunt de accountant bij het identificeren van frauderisicofactoren. Een overmatig complexe organisatiestructuur met ongebruikelijke juridische entiteiten of onnodig complexe of ongebruikelijke structuren in vergelijking met andere entiteiten binnen dezelfde bedrijfstak kan erop wijzen dat een frauderisicofactor aanwezig is.

Voorbeeld:

- bij complexe intragroeptransacties neemt de gelegenheid toe om saldi te manipuleren of fictieve transacties te creëren.

A62.

Inzicht in de aard van de governance van de entiteit ondersteunt de accountant bij het identificeren van frauderisicofactoren. Zo kunnen zwakke governance- of verantwoordingsstructuren het toezicht verzwakken en de gelegenheid voor fraude vergroten (zie ook paragrafen A71, A72, A73, A74, A75, A76, A77, A78, A79, A80, A81 en A82). Sommige entiteiten kunnen echter de verantwoordelijkheid voor het toezicht op de processen voor het identificeren van en inspelen op fraude binnen de entiteit hebben toegewezen aan een senior lid van het management of aan een persoon met een specifiek toegewezen verantwoordelijkheid.

Voorbeeld:

- indien de entiteit significante digitale transformatieactiviteiten ondergaat, kan gebrekkige governance met betrekking tot nieuw geïmplementeerde technologieën, die van invloed zijn op het informatiesysteem van de entiteit dat relevant is voor het opstellen van de financiële overzichten, de gelegenheid voor fraude vergroten.

A63.

Inzicht in de doelstellingen en strategie van de entiteit ondersteunt de accountant bij het identificeren van frauderisicofactoren. Doelstellingen en strategie beïnvloeden verwachtingen, zowel intern als extern, en kunnen druk creëren op de entiteit om financiële prestatiedoelstellingen te realiseren.

Voorbeeld:

- wanneer de entiteit een zeer agressieve groeistrategie hanteert, kan dit druk creëren op personeel binnen de entiteit om fraude te plegen teneinde de gestelde doelen te behalen.

A64.

Inzicht in de geografische spreiding van de entiteit ondersteunt de accountant bij het identificeren van frauderisicofactoren. De entiteit kan activiteiten ontplooiën op locaties die vatbaar kunnen zijn voor fraude of voor andere onrechtmatige of onethische handelingen die kunnen worden uitgevoerd om fraude te faciliteren of te verhullen. De accountant kan informatie over deze locaties verkrijgen uit uiteenlopende interne en externe bronnen, waaronder raadpleging van relevante databanken.

Voorbeelden:

- zwakke juridische en regelgevende kaders die een omgeving creëren voor frauduleuze financiële verslaggeving zonder significante consequenties;
- offshore financiële centra met minder restrictieve regelgeving en fiscale stimulansen die fraude kunnen faciliteren door middel van witwassen;
- culturele normen waarin omkoping wordt geaccepteerd als een gangbare zakelijke praktijk, wat ertoe kan leiden dat omkoping wordt gebruikt om fraude te faciliteren of te verhullen.

Sector en regelgevende omgeving

A65.

Inzicht in de sector en de regelgevende omgeving waarin de entiteit opereert, ondersteunt de accountant bij het identificeren van frauderisicofactoren. De entiteit kan opereren in een sector die vatbaar kan zijn voor fraude of voor andere onrechtmatige of onethische handelingen die kunnen worden uitgevoerd om fraude te faciliteren of te verhullen. De accountant kan inzicht verwerven in de vraag of de entiteit opereert in:

- een sector waarin meer gelegenheden bestaan om fraude te plegen (bijvoorbeeld in de bouwsector, waar opbrengstverantwoording complex kan zijn en een significante mate van oordeelsvorming vergt, wat een gelegenheid kan creëren om fraude te plegen);
- een sector die onder druk staat (bijvoorbeeld een hoge mate van concurrentie of marktverzadiging, gepaard gaande met dalende marges in die sector). Dergelijke kenmerken kunnen een stimulans creëren om fraude te plegen, doordat het moeilijker kan zijn om financiële prestatiedoelstellingen te behalen;
- een sector die vatbaar is voor witwaspraktijken (bijvoorbeeld de bancaire, gok- of kansspelsector, die in het bijzonder kwetsbaar kunnen zijn voor witwassen, wat fraude kan faciliteren);
- een regelgevende omgeving die stimulansen of druk kan creëren om fraude te plegen (bijvoorbeeld programma's voor overheidschulp die drempelbedragen voor het verkrijgen van de hulp kunnen bevatten).

Gebruikte prestatie-indicatoren, intern of extern

A66.

Prestatie-indicatoren, zowel intern als extern, kunnen druk creëren op de entiteit. Deze druk kan het management of werknemers ertoe aanzetten maatregelen te nemen om de bedrijfsresultaten ongepast te verbeteren of de financiële overzichten onjuist weer te geven. Interne prestatie-indicatoren kunnen onder meer bestaan uit beoordelingsmaatstaven voor werknemers en beloningsregelingen op basis van prestaties. Externe prestatie-indicatoren kunnen onder meer bestaan uit verwachtingen van aandeelhouders, analisten of andere gebruikers.

Voorbeeld:

- geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken, zoals de analyse van gedisaggregeerde gegevens, bijvoorbeeld per bedrijfssegment of productlijn, kunnen door de accountant worden gebruikt om inconsistenties of afwijkingen te identificeren in de gegevens die ten grondslag liggen aan prestatie-indicatoren.

A67.

De accountant kan overwegen te luisteren naar gesprekken van de entiteit met analisten over de resultaten, of onderzoeksrapporten van analisten te lezen. Dit kan de accountant informatie verschaffen over de vraag of analisten agressieve of onrealistische verwachtingen hebben ten aanzien van de financiële prestaties van de entiteit. Accountants kunnen tevens inzicht verkrijgen in de houding van het management ten aanzien van deze verwachtingen op basis van de wijze waarop

het management met analisten communiceert. Agressieve verwachtingen van analisten, die worden beantwoord met toezeggingen van het management om aan deze verwachtingen te voldoen, kunnen wijzen op stimulansen en rechtvaardigingen voor het management om belangrijkste prestatie maatstaven te manipuleren.

A68.

Andere aangelegenheden die de accountant in overweging kan nemen, omvatten onder meer:

- beloningsregelingen van het management. Wanneer een significant deel van de beloning van het management afhankelijk is van het behalen van financiële doelstellingen, kan het management een stimulans hebben om financiële resultaten te manipuleren;
- negatieve media-aandacht, rapporten van short sellers of negatieve analistenrapporten. Wanneer het management onder druk staat of intensief wordt gevolgd om op deze aangelegenheden te reageren, kan het management een stimulans hebben om financiële resultaten te manipuleren.

Overwegingen specifiek voor entiteiten in de publieke sector

A69.

In het geval van een entiteit in de publieke sector zijn wetgevers en toezichthouders vaak de primaire gebruikers van de financiële overzichten en kunnen zij dus verwachtingen hebben met betrekking tot externe prestatie maatstaven. De accountant kan ook de aard en omvang van externe controle door andere partijen of burgers in overweging nemen, aangezien het management van een entiteit in de publieke sector een stimulans kan hebben om financiële resultaten te manipuleren wanneer het onder druk staat of intensief wordt gevolgd.

Inzicht in het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en de grondslagen voor financiële verslaggeving van de entiteit (Zie Par. 31)

A70.

Aangelegenheden die verband houden met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving die de accountant in overweging kan nemen bij het verwerven van inzicht in waar sprake kan zijn van een verhoogde vatbaarheid voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van tendentie van het management of andere frauderisicofactoren, omvatten onder meer:

- gebieden binnen het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving die het volgende vereisen:
  - een waarderingsgrondslag die leidt tot de noodzaak van een complexe methode in verband met een schatting;
  - dat het management significante oordeelsvormingen hanteert, zoals bij schattingen met een hoge mate van schattingsonzekerheid of wanneer voor nieuwe en opkomende financiële producten (bijvoorbeeld soorten digitale activa) nog geen administratieve verwerkingswijze is vastgesteld;
  - deskundigheid op een ander terrein dan accountancy, zoals actuariële berekeningen, waarderungen of technische gegevens, in het bijzonder wanneer het management invloed kan uitoefenen op en richting kan geven aan de werkzaamheden die deskundigen voor het management hebben uitgevoerd en de daaruit getrokken conclusies;
- wijzigingen in het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving. Het management kan bijvoorbeeld opzettelijk nieuwe verslaggevingsvereisten onjuist toepassen met betrekking tot bedragen, classificatie, de wijze van presentatie of toelichtingen;

- de keuze en toepassing van grondslagen voor financiële verslaggeving door het management. Het management kan bijvoorbeeld een grondslag kiezen die niet consistent is met soortgelijke entiteiten in dezelfde sector;
- het bedrag van een schatting die het management heeft geselecteerd voor verwerking of toelichting in de financiële overzichten.

Voorbeelden:

- het management kan consequent neigen naar één uiterste van een bandbreedte van mogelijke uitkomsten die voor het management een gunstiger resultaat in de financiële verslaggeving opleveren.
- het management kan een model gebruiken waarin een methode wordt toegepast die niet gangbaar of algemeen aanvaard is binnen een bepaalde sector of omgeving.

Inzicht in de componenten van het interne beheersingssysteem van de entiteit

Interne beheersingsomgeving

De cultuur van de entiteit en de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden (Zie Par. 32(a)(i))

A71.

Inzicht in aspecten van de interne beheersingsomgeving van de entiteit die betrekking hebben op de cultuur van de entiteit en inzicht in de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden, helpt de accountant bij het vaststellen van de instelling van het management en de 'tone at the top' ten aanzien van het voorkomen en het detecteren van fraude.

A72.

Bij het overwegen in welke mate het management blijkt geeft van toewijding aan ethisch gedrag, kan de accountant door middel van het verzoeken om inlichtingen bij het management en werknemers, en door het in overweging nemen van informatie uit externe bronnen, inzicht verwerven in onder meer:

- de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden zoals tot uitdrukking gebracht in zijn handelen. Dit is van belang omdat werknemers eerder geneigd zijn zich ethisch te gedragen wanneer het management blijkt geeft van integriteit en ethisch gedrag;
- de communicatie van de entiteit met betrekking tot integriteit en ethische waarden. Zo kan de entiteit een missie, een gedragscode of een fraudebeleid hebben waarin de verwachtingen aan het personeel van de entiteit ten aanzien van hun toewijding aan integriteit en ethische waarden bij het beheersen van frauderisico's zijn vastgelegd. In grotere of meer complexe entiteiten kan het management tevens een proces hebben ingericht, waarbij werknemers jaarlijks bevestigen dat zij de gedragscode hebben nageleefd;
- de vraag of de entiteit trainingen op het gebied van fraudebewustzijn heeft ontwikkeld, bijvoorbeeld als de entiteit vereist dat medewerkers training volgen op het gebied van ethiek en de gedragscode als onderdeel van een introductieprogramma of een doorlopend opleidingsprogramma. In grotere of meer complexe entiteiten kan specifieke training worden vereist voor personen met een rol bij het voorkomen en detecteren van fraude (zoals de interne auditfunctie);
- de wijze waarop het management reageert op frauduleuze activiteiten. Indien bijvoorbeeld kleine onethische gedragingen worden gedoogd (zoals kruimeldiefstal of onjuiste declaraties), kan dit erop wijzen dat ernstigere fraude door sleutelfunctionarissen eveneens laks wordt behandeld.

Klokkenluidersregeling van de entiteit (of een andere regeling voor het melden van fraude) (Zie Par. 32(a)(ii))

A73.

Fraude wordt vaak ontdekt via tips of klachten die zijn ingediend via een klokkenluidersregeling van de entiteit. Klokkenluidersregelingen, die ook onder andere benamingen kunnen voorkomen (bijvoorbeeld een fraudemeldpunt), zijn bedoeld om informatie te verzamelen van werknemers, klanten en andere belanghebbenden over beschuldigingen van fraude die de entiteit raken. Een klokkenluidersregeling vormt vaak een essentieel onderdeel van het frauderisicobeheer van een entiteit.

A74.

De opzet van een klokkenluidersregeling varieert afhankelijk van de aard en complexiteit van de entiteit en haar blootstelling aan frauderisico's. Meer geformaliseerde regelingen kunnen bijvoorbeeld bestaan uit een speciaal e-mailadres, een website of een telefonische meldlijn, formele training voor alle werknemers, periodieke rapportage aan het management en de met governance belaste personen of uitbesteding van het beheer aan een derde partij. Minder formele regelingen kunnen bestaan uit mondelinge communicatie of meldingen via de website van de entiteit, gecombineerd met monitoring door het HR-personeel van de entiteit of een onafhankelijke partij, zoals een externe adviseur.

A75.

Bij het verwerven van inzicht in de klokkenluidersregeling kan de accountant:

- inzicht verkrijgen in de wijze waarop tips of klachten worden ontvangen, de objectiviteit en competentie van degenen die bij het beheer van de regeling zijn betrokken en de geschiktheid van de processen van de entiteit voor de behandeling, het onderzoek en het herstel, alsmede de bescherming van klokkenluiders. In grotere of meer complexe entiteiten kan het ontbreken van een klokkenluidersregeling of het niet effectief functioneren daarvan, duiden op tekortkomingen in de interne beheersingsomgeving;
- dossiers van de klokkenluidersregeling inspecteren op meldingen of klachten die mogelijke beschuldigingen van fraude betreffen die niet door de entiteit worden onderzocht of op informatie die vragen kan oproepen over de toewijding van het management aan het creëren en in stand houden van een cultuur van eerlijkheid en ethisch gedrag;
- aanvullende werkzaamheden uitvoeren in verband met beschuldigingen van fraude die door de entiteit worden onderzocht, overeenkomstig de vereisten in de paragrafen 55, 56, 57 en 58.

Toezicht door de met governance belaste personen (Zie Par. 32(a)(iii))

A76.

In veel rechtsgebieden zijn governance-praktijken goed ontwikkeld en spelen de met governance belaste personen een actieve rol bij het toezicht op de risico-inschatting van de entiteit, waaronder frauderisico's, en op de interne beheersingsmaatregelen die op deze risico's inspelen. Aangezien de verantwoordelijkheden van de met governance belaste personen en het management kunnen verschillen per entiteit en per rechtsgebied, is het van belang dat de accountant hun respectieve verantwoordelijkheden begrijpt om inzicht te verwerven in het toezicht dat de passende personen hebben uitgeoefend op het voorkomen en detecteren van fraude⁵⁵.

A77.

Inzicht in het toezicht door de met governance belaste personen kan aanwijzingen geven over de vatbaarheid van de entiteit voor managementfraude, de toereikendheid van interne beheersingsmaatregelen voor het voorkomen of detecteren van fraude, en de competentie en

---

⁵⁵ Standaard 260, paragrafen A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7 en A8 verschaffen leidraden over met wie de accountant communiceert, met inbegrip van wanneer de governance-structuur van de entiteit niet goed is gedefinieerd

integriteit van het management. De accountant kan dit inzicht verwerven door bijvoorbeeld het bijwonen van vergaderingen waar dergelijke besprekingen plaatsvinden, het lezen van notulen van dergelijke vergaderingen of het verzoeken om inlichtingen bij de met governance belaste personen.

A78.

De effectiviteit van het toezicht door de met governance belaste personen wordt beïnvloed door hun objectiviteit en hun bekendheid met de processen en interne beheersingsmaatregelen die het management heeft geïmplementeerd om fraude te voorkomen of te detecteren. Zo vormt het toezicht door degenen belast met governance op de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen ter voorkoming of detecteren van fraude een belangrijk aspect van hun toezichthoudende rol, waarbij de objectiviteit van een dergelijke evaluatie wordt beïnvloed door hun onafhankelijkheid ten opzichte van het management.

Schaalbaarheid (Zie Par. 32(a)(iii))

A79.

In sommige gevallen zijn alle personen die belast zijn met governance ook betrokken bij het management van de entiteit. Dit kan het geval zijn bij kleinere of minder complexe entiteiten waarin één eigenaar de entiteit bestuurt en geen afzonderlijke governance-functie bestaat. In deze situaties is er doorgaans geen afzonderlijk toezicht buiten het management en is daarom geen specifieke actie van de accountant vereist.

Verzoeken om inlichtingen bij de met governance belaste personen (Zie Par. 32(c))

A80.

De accountant kan ook verzoeken om inlichtingen bij de met governance belaste personen over de wijze waarop de entiteit de frauderisico's inschat, de interne beheersingsmaatregelen voor het voorkomen of detecteren van fraude, de cultuur van de entiteit en de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden.

A81.

Specifieke verzoeken om inlichtingen over gebieden die vatbaar zijn voor afwijkingen als gevolg van tendentie van het management of van managementfraude kunnen verband houden met zowel het inherente risico als het interne beheersingsrisico. Deze specifieke inlichtingen kunnen onder meer oordeelsvorming door het management omvatten bij complexe schattingen of ongebruikelijke of complexe transacties, waaronder transacties in controversiële of opkomende gebieden, die vatbaar kunnen zijn voor frauduleuze financiële verslaggeving.

A82.

Verzoeken om inlichtingen over de vraag of de met governance belaste personen bekend zijn met tekortkomingen in de interne beheersing in verband met het voorkomen en detecteren van fraude kunnen de accountant een basis verschaffen bij de evaluatie van de componenten van het interne beheersingssysteem van de entiteit. Dergelijke verzoeken om inlichtingen kunnen omstandigheden aan het licht brengen die gelegenheid bieden tot het plegen van fraude of die van invloed zijn op de houding van het management of zijn vermogen om frauduleus handelen te rechtvaardigen.

Inzicht in de stimulansen voor of druk op het management die kunnen leiden tot opzettelijke of onopzettelijke tendentie van het management kan bijdragen aan het inzicht van de accountant in het risico-inschattingsproces van de entiteit en in de bedrijfsrisico's. Dergelijk informatie kan van invloed zijn op de overweging door de accountant van het effect op de redelijkheid van significante veronderstellingen opgesteld door of de verwachtingen van het management.

Het risico-inschattingsproces van de entiteit

Het proces van de entiteit voor het identificeren en inschatten van frauderisico's en het inspelen hierop (Zie Par. 33(a))

A83.

Het management kan sterk inzetten op het voorkomen van fraude door het implementeren van een frauderisicomanagementprogramma. De opzet hiervan wordt beïnvloed door de aard en complexiteit van de entiteit en kan onder meer de volgende elementen omvatten:

- het vaststellen van governance-beleid met betrekking tot frauderisico's;
- het uitvoeren van een frauderisicoanalyse;
- het ontwerpen en implementeren van preventieve en detectieve interne beheersingsmaatregelen;
- het uitvoeren van onderzoeken;
- het monitoren en evalueren van het gehele frauderisicomanagementprogramma.

Identificeren van frauderisico's (Zie Par. 33(a)(i))

A84.

Het risico-inschattingsproces van de entiteit kan een beoordeling omvatten van stimulansen, druk en gelegenheden om fraude te plegen of van de vatbaarheid voor fraude door derden. Ook kan het proces aandacht besteden aan het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management en aan gebieden met tekortkomingen in de interne beheersing, waaronder een gebrek aan functiescheiding.

A85.

Wanneer wet- of regelgeving van toepassing zijn, kan het management risico's overwegen die samenhangen met oneigenlijke toe-eigening van activa of frauduleuze financiële verslaggeving in relatie tot de naleving van wet- en regelgeving. Een frauderisico kan bijvoorbeeld bestaan uit het opstellen van onnauwkeurige informatie voor een rapportage bij een toezichthoudende instantie om de prestaties van de entiteit gunstiger voor te stellen en daarmee inspectie door toezichthoudende instanties of sancties te vermijden.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

A86.

In de publieke sector kan het management rekening moeten houden met risico's die samenhangen met politieke druk om bepaalde uitkomsten te behalen en met druk om binnen de goedgekeurde begroting te blijven, waaronder uitgaven die aan wettelijke maxima zijn gebonden.

Inschatten van de significantie van geïdentificeerde frauderisico's en het inspelen op de ingeschatte frauderisico's (Zie Par. 33(a)(ii) en (iii))

A87.

Het management kan verschillende benaderingen hanteren om frauderisico's in te schatten, afhankelijk van de aard en omstandigheden van de entiteit, variërend van complexe risicomatrices tot eenvoudige beschrijvende benaderingen.

A88.

Bij het bepalen van de waarschijnlijkheid van fraude kan het management zowel de kans als de frequentie (dat wil zeggen: het aantal te verwachten fraude-incidenten) in overweging nemen. Andere factoren kunnen het transactievolume of het kwantitatieve voordeel voor de dader zijn.

A89.

Het management kan op de waarschijnlijkheid van een frauderisico inspelen door maatregelen te treffen binnen andere componenten van het interne beheersingssysteem of door wijzigingen aan te brengen in bepaalde aspecten van de entiteit of haar omgeving. Zo kan de entiteit besluiten activiteiten op bepaalde locaties te beëindigen, bevoegdheden anders toe te delen aan kernleden van het personeel of het bedrijfsmodel aan te passen.

Voorbeeld:

Tijdens de risico-inschatting in verband met fraude door derden identificeerde het management een ongebruikelijk hoog niveau van betalingen aan recent toegevoegde leveranciers in de goedgekeurde leveranciersdatabase. Na onderzoek stelde management vast dat inkoopmedewerkers met deze leveranciers hadden samengespannen toen de nieuwe leveranciers in de database werden ingevoerd. Het management ontwierp en implementeerde beheersingsmaatregelen om herhaling van leveranciersfraude te voorkomen en te detecteren.

A90.

Indien de accountant risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude identificeert die het management heeft gemist, is de accountant verplicht te bepalen of dit risico van een aard is waarvan verwacht mag worden dat het door het risico-inschattingsproces van de entiteit zou zijn geïdentificeerd en, indien dat het geval is, inzicht te verwerven in de redenen waarom dat proces dergelijke risico's op een afwijking van materieel belang heeft gemist⁵⁶.

Schaalbaarheid (Zie Par. 33(a))

A91.

In kleinere en minder complexe entiteiten en in het bijzonder in entiteiten die door de belangrijkste houder van kapitaalbelangen worden geleid, kan de wijze waarop het risico-inschattingsproces is opgezet, geïmplementeerd en onderhouden sterk variëren. Wanneer geen formele processen of gedocumenteerd beleid of procedures bestaan, is de accountant toch verplicht inzicht te verwerven in hoe het management, of waar dat passend is, de met governance belaste personen, frauderisico's in verband met oneigenlijke toe-eigening van activa en frauduleuze financiële verslaggeving identificeren, de significantie daarvan inschatten en inspelen op de ingeschatte risico's.

Inlichtingen bij het management en anderen binnen de entiteit (Zie Par. 33(b))

A92.

Het management draagt verantwoordelijkheid voor het interne beheersingssysteem van de entiteit en voor het opstellen van de financiële overzichten. Het is daarom passend dat de accountant verzoekt om inlichtingen bij het management over het proces van het management voor het identificeren van en inspelen op frauderisico's. De aard, omvang en frequentie van het risico-inschattingsproces van het management kunnen per entiteit verschillen. Dit proces kan in sommige entiteiten jaarlijks gebeuren of als onderdeel van doorlopende monitoring. In andere entiteiten kan dit proces minder gestructureerd en minder frequent zijn. De aard, omvang en frequentie van het risico-inschattingsproces van het management is relevant voor het inzicht van de accountant in de interne beheersingsomgeving. Het feit dat het management niet zo'n risico-inschattingsproces heeft of wanneer het risico-inschattingsproces van de entiteit niet inspeelt op de geïdentificeerde frauderisico's, kan bijvoorbeeld wijzen op het gebrek aan belang dat het management hecht aan interne beheersing.

---

⁵⁶ Standaard 315, paragraaf 23

A93.

Verzoeken om inlichtingen bij het management kunnen nuttige informatie opleveren over risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van werknemersfraude, maar zijn doorgaans minder geschikt om risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van managementfraude aan het licht te brengen. Verzoeken om inlichtingen bij anderen binnen de entiteit kunnen aanvullende inzichten bieden in interne beheersingsmaatregelen voor het voorkomen van fraude, de 'tone at the top' en de organisatiecultuur en kunnen dienen om antwoorden van het management te onderbouwen of ze kunnen informatie bieden over de mogelijkheid van het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management.

Voorbeelden:

Andere personen tot wie de accountant zich kan richten voor het verzoeken om inlichtingen over het bestaan of het vermoeden van fraude omvatten:

- operationele medewerkers die niet direct bij het financiële verslaggevingsproces zijn betrokken;
- werknemers met verschillende bevoegdheidsniveaus;
- werknemers die betrokken zijn bij het initiëren, verwerken of vastleggen van complexe of ongebruikelijke transacties en hun leidinggevenden of werknemers die hen monitoren;
- interne juridisch adviseurs;
- de directeur ethiek of compliance of een vergelijkbare functionaris;
- personen die belast zijn met de afhandeling van beschuldigingen van fraude.

A94.

Aangezien het management vaak in de beste positie verkeert om fraude te plegen, kan de accountant, bij het evalueren van de antwoorden van het management met een professioneel-kritische instelling, het noodzakelijk achten deze antwoorden te onderbouwen met informatie uit andere bronnen.

A95.

Het verzoeken om inlichtingen bij het management en anderen binnen de entiteit is doorgaans het meest effectief wanneer dit gebeurt in dialoogvorm en wordt uitgevoerd door senior leden van het opdrachtteam. Dit draagt bij aan een wederzijdse dialoog met de geïnterviewden en creëert een mogelijkheid voor de accountant verdiepende en verduidelijkende vragen te stellen.

Het proces van de entiteit om het interne beheersingssysteem te monitoren

Doorlopende en afzonderlijke evaluaties van de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen om fraude te voorkomen of te detecteren (Zie Par. 34(a))

A96.

Aangelegenheden die voor de accountant relevant kunnen zijn om te overwegen bij het inzicht in die aspecten van het proces van de entiteit die betrekking hebben op de doorlopende en afzonderlijke evaluaties voor het monitoren van de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen om fraude te voorkomen of te detecteren en voor het identificeren en herstel van daarmee verband houdende tekortkomingen in de interne beheersing, omvatten onder meer:

- of het management specifieke locaties of bedrijfsonderdelen heeft geïdentificeerd waar een verhoogd frauderisico bestaat en of het hiervoor andere benaderingen heeft gehanteerd om deze locaties of bedrijfsonderdelen te monitoren;
- hoe de entiteit interne beheersingsmaatregelen monitort die op frauderisico's inspelen binnen alle componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder de werking van interne

beheersingsmaatregelen tegen fraude en het herstellen van geconstateerde tekortkomingen waar nodig.

Het verzoeken om inlichtingen bij de interne auditfunctie (Zie Par. 34(b))

A97.

De interne auditfunctie van een entiteit kan assurance- en advieswerkzaamheden uitvoeren gericht op het evalueren en verbeteren van de processen voor de governance, het risicomanagement en de interne beheersing. In die hoedanigheid kan de interne auditfunctie fraude identificeren of betrokken zijn bij fraudeonderzoeken. Het verzoeken om inlichtingen bij de passende personen binnen de interne auditfunctie kan de accountant daarom waardevolle informatie verschaffen over gevallen van fraude, vermoede fraude, of beschuldigingen van fraude en frauderisico's.

A98.

Standaard 315 en Standaard 610 bevatten vereisten en leidraden die relevant zijn voor controles van entiteiten met een interne auditfunctie⁵⁷.

Voorbeelden:

Bij de toepassing van Standaard 315 en Standaard 610 in de context van fraude kan de accountant verzoeken om inlichtingen over:

- hoe wordt ingespeeld op frauderisico's in het risico-inschattingsproces van de entiteit;
- de processen en interne beheersingsmaatregelen voor het voorkomen of detecteren van fraude;
- de cultuur van de entiteit en de toewijding van het management aan integriteit en ethische waarden;
- of de interne auditfunctie bekend is met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management;
- de uitgevoerde werkzaamheden, indien aanwezig, van de interne auditfunctie gedurende het jaar in verband met fraude en de vraag of het management en de met governance belaste personen afdoende hebben ingespeeld op bevindingen als gevolg van die werkzaamheden;
- de uitgevoerde werkzaamheden, indien aanwezig, van de interne auditfunctie aan onderzoeken naar fraude en vermoede schendingen van de gedragscode en waarden van de entiteit en de vraag of het management en de met governance belaste personen afdoende hebben ingespeeld op bevindingen als gevolg van die werkzaamheden;
- de rapportages, indien aanwezig, of communicatie inzake fraude die de interne auditfunctie heeft opgesteld en de vraag of het management en de met governance belaste personen afdoende hebben ingespeeld op bevindingen als gevolg van dergelijke rapportages;
- tekortkomingen in de interne beheersing die zijn geïdentificeerd door de interne audit functie die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude en de vraag of het management en de met governance belaste personen afdoende hebben ingespeeld op bevindingen als gevolg van dergelijke tekortkomingen.

Het informatiesysteem en communicatie (Zie Par. 35 en 49)

A99.

Het verwerven van inzicht in het informatiesysteem en de communicatie van de entiteit die relevant zijn voor het opstellen van de financiële overzichten omvat de wijze waarop informatie uit transactieverwerking wordt opgenomen in het grootboek, doorgaans via journaalboekingen, standaard of niet-standaard, of geautomatiseerd of handmatig. Dit inzicht stelt de accountant in staat de populatie van journaalboekingen en andere aanpassingen te identificeren die overeenkomstig

---

⁵⁷ Standaard 315, paragrafen 14(a) and 24(a)(ii), en Standaard 610, *Gebruikmaken van de werkzaamheden van interne auditors*

paragraaf 49(b) moeten worden getoetst. Het verwerven van inzicht in de populatie kan de accountant inzicht bieden over journaalboekingen en andere aanpassingen die vatbaar kunnen zijn voor ongeautoriseerde of ongepaste interventie of manipulatie. Dit inzicht kan de accountant ondersteunen in het opzetten en uitvoeren van controlewerkzaamheden gericht op journaalboekingen en andere aanpassingen overeenkomstig de paragrafen 49(c) en 49(d).

A100.

Bijlage 4 bevat aanvullende overwegingen bij de selectie van journaalboekingen en andere aanpassingen voor toetsing, waaronder aangelegenheden waarover de accountant op basis van het verkregen inzicht kennis heeft.

A101.

Bij het uitvoeren van risico-inschattingswerkzaamheden kan de accountant veranderingen in de IT-omgeving in overweging nemen, zoals de introductie van nieuwe IT-applicaties of aanpassingen in de IT-infrastructuur, die de vatbaarheid voor fraude kunnen vergroten of kwetsbaarheden in de IT-omgeving kunnen creëren (bijvoorbeeld veranderingen van de databases betrokken bij het verwerken of bewaren van transacties). Ook kan er een verhoogde vatbaarheid voor afwijkingen zijn door tendentie van het management of andere frauderisicofactoren bij complexe IT-toepassingen die worden gebruikt bij het initiëren of verwerken van transacties of informatie, zoals het gebruik van kunstmatige intelligentie of algoritmes bij machine learning voor het berekenen en initiëren van journaalboekingen. In dergelijke omstandigheden kan de accountant personen met gespecialiseerde deskundigheid, zoals forensische of IT-deskundigen, of meer ervaren teamleden inzetten.

Interne beheersingsactiviteiten (Zie Par. 33 en 36)

A102.

Het management kan oordeelsvormingen hanteren over de aard en omvang van de interne beheersingsmaatregelen die het wil implementeren en over de aard en omvang van de risico's die het, gegeven de aard en omstandigheden van de entiteit, wil aanvaarden. Bij het bepalen welke interne beheersingsmaatregelen worden geïmplementeerd om fraude te voorkomen of te detecteren, houdt het management rekening met de risico's dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang kunnen bevatten als gevolg van fraude.

A103.

Interne beheersingsmaatregelen die zijn ontworpen om fraude te voorkomen of te detecteren worden doorgaans ingedeeld in preventieve interne beheersingsmaatregelen (gericht op het voorkomen dat een frauduleuze gebeurtenis of transactie plaatsvindt) of detectieve interne beheersingsmaatregelen (gericht op het detecteren van fraude nadat deze heeft plaatsgevonden). Het inspelen op frauderisico's kan een combinatie omvatten van handmatige en geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen ter voorkoming en detectie van fraude die de entiteit in staat stellen indicatoren van fraude te monitoren binnen de reikwijdte van haar risicobereidheid.

Voorbeelden:

Preventieve interne beheersingsmaatregelen

- duidelijk vastgestelde en gedocumenteerde beslissers door middel van delegaties, autorisaties en andere instructies;
- toegangscontrole, waaronder maatregelen die betrekking hebben op de fysieke beveiliging van activa tegen ongeautoriseerde toegang, verwerving, gebruik of vervreemding en maatregelen die

ongeautoriseerde toegang tot de IT-omgeving en informatie van de entiteit voorkomen, zoals authenticatietechnologie;

- interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot het proces voor het ontwerpen, programmeren, testen en migreren van wijzigingen in IT-systemen;
- interne beheersingsmaatregelen bij indiensttreding, proeftijdregelingen, geschiktheidsbeoordelingen of antecedentenonderzoeken om de integriteit van nieuwe werknemers, ingehuurde krachten of derden te beoordelen;
- gevoelige of vertrouwelijke informatie kan de IT-omgeving van de entiteit niet verlaten zonder autorisatie of detectie.

Detectieve interne beheersingsmaatregelen

- uitzonderingsrapportages om activiteiten te identificeren die ongebruikelijk zijn of niet tot de normale bedrijfsvoering behoren en nader onderzoek vereisen;
- mechanismen voor werknemers van de entiteit en derden om anoniem of vertrouwelijk meldingen te doen bij daartoe aangewezen personen binnen de entiteit over geïdentificeerde of vermoede fraude;
- in de IT-infrastructuur geïntegreerde fraude detectiesoftware die transactiedata automatisch analyseert of monitoring en analyse van data mogelijk maakt om afwijkingen van standaard, normale of verwachte patronen te detecteren en die daarom kunnen duiden op fraude.

A104.

Standaard 315⁵⁸ vereist, als onderdeel van het verwerven van inzicht in het interne beheersingssysteem van de entiteit, dat de accountant inzicht verwerft in de interne beheersingsmaatregelen rondom journaalboekingen en tevens de opzet daarvan evalueert en bepaalt of deze zijn geïmplementeerd. Dit inzicht richt zich op interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot journaalboekingen die inspelen op risico's op afwijkingen van materieel belang op het niveau van beweringen, ongeacht of deze het gevolg zijn van fraude of fouten. De paragrafen 48 en 49 van deze Standaard vereisen dat de accountant controlewerkzaamheden opzet en uitvoert om de geschiktheid van journaalboekingen te toetsen, waarbij specifiek wordt ingegaan op risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude (zie **Bijlage 4** voor aanvullende overwegingen).

A105.

Informatie die wordt verkregen uit het inzicht in interne beheersingsmaatregelen rondom journaalboekingen die zijn opgezet om fraude te voorkomen of te detecteren of uit het ontbreken van dergelijke interne beheersingsmaatregelen kan ook nuttig zijn bij het identificeren van frauderisicofactoren die van invloed zijn op de inschatting door de accountant van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

A106.

Hieronder volgen voorbeelden van *general IT-controls* die kunnen inspelen op risico's die voortvloeien uit het gebruik van IT en die ook relevant kunnen zijn voor het voorkomen of detecteren van fraude.

Voorbeelden:

---

⁵⁸ Standaard 315, paragraaf 26(a)(ii) en 26(d)

- interne beheersingsmaatregelen die de toegang scheiden om wijzigingen aan te brengen in de productieomgeving (dat wil zeggen de eindgebruikersomgeving);
- toegangscontrole voor het beheren van:
  - toegangsrechten, zoals interne beheersingsmaatregelen rondom toegang van beheerders of gebruikers met uitgebreide bevoegdheden;
  - gebruikersbeheer, zoals interne beheersingsmaatregelen voor het autoriseren van wijzigingen in bestaande toegangsrechten, inclusief niet-persoonlijke of generieke accounts die niet aan specifieke personen binnen de entiteit zijn gekoppeld;
- beoordeling van systeemlogbestanden waarin toegang tot het informatiesysteem wordt vastgelegd, waardoor gebruikersactiviteiten kunnen worden gemonitord en schendingen van de beveiliging aan het management kunnen worden gerapporteerd.

Schaalbaarheid

A107.

Voor sommige entiteiten waarvan de aard en omstandigheden meer complex zijn, zoals entiteiten die actief zijn in de verzekerings- of bankensector, kunnen meer complexe preventieve en detectieve interne beheersingsmaatregelen bestaan. Deze maatregelen kunnen ook van invloed zijn op de mate waarin gespecialiseerde deskundigheid nodig is om de accountant te ondersteunen bij het verwerven van inzicht in het risico-inschattingsproces van de entiteit.

Tekortkomingen in het interne beheersingssysteem van de entiteit (Zie Par. 37)

A108.

Bij het evalueren van elk van de componenten van het interne beheersingssysteem van de entiteit kan de accountant bepalen dat bepaald beleid binnen een component niet passend is bij de aard en omstandigheden van de entiteit. Een dergelijke bepaling kan een aanwijzing zijn die de accountant helpt tekortkomingen in de interne beheersing te identificeren die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude. Indien de accountant één of meer tekortkomingen in de interne beheersing heeft geïdentificeerd die relevant zijn voor het voorkomen of detecteren van fraude, kan de accountant het effect van deze tekortkomingen op de opzet van nadere controlewerkzaamheden overwegen overeenkomstig Standaard 330.

A109.

Paragraaf 60(c) van deze Standaard en Standaard 265⁵⁹ bevatten aanvullende vereisten met betrekking tot geïdentificeerde tekortkomingen in de interne beheersing.

Evaluatie van frauderisicofactoren (Zie Par. 38)

A110.

De significantie van frauderisicofactoren varieert sterk. Sommige van deze factoren kunnen aanwezig zijn in entiteiten waarin de specifieke omstandigheden geen risico's op afwijkingen van materieel belang opleveren. De bepaling of frauderisicofactoren, afzonderlijk of in combinatie, erop wijzen dat sprake is van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude, is daarom een kwestie van professionele oordeelsvorming.

A111.

---

⁵⁹ Standaard 265, paragraaf 8

De omvang, complexiteit en eigendomskenmerken van de entiteit hebben een significante invloed op de overweging van frauderisicofactoren. Afhankelijk van de aard en omstandigheden van de entiteit kunnen bijvoorbeeld factoren aanwezig zijn die doorgaans ongeoorloofd gedrag door het management beperken, zoals:

- effectief toezicht door de met governance belaste personen;
- een effectieve interne auditfunctie;
- het bestaan en de handhaving van een schriftelijke gedragscode;
- het bestaan van een effectieve klokkenluidersregeling (of een andere regeling voor het melden van fraude).

Daarnaast kunnen frauderisicofactoren, die op het niveau van een bedrijfssegment worden overwogen, andere inzichten opleveren dan wanneer deze op het niveau van de entiteit worden beschouwd.

Schaalbaarheid

A112.

In het geval van kleinere of minder complexe entiteiten kunnen sommige of alle van deze overwegingen niet van toepassing zijn of minder relevant zijn. Zo kan een kleinere of minder complexe entiteit geen schriftelijke gedragscode hebben, maar in plaats daarvan een cultuur hebben ontwikkeld waarin integriteit en ethisch gedrag worden benadrukt door mondelinge communicatie en door het voorbeeldgedrag van het management. Dominantie van het management door één persoon in een kleinere of minder complexe entiteit wijst op zichzelf doorgaans niet op het ontbreken van een passende houding ten aanzien van interne beheersing en het financiële verslaggevingsproces. In sommige entiteiten kan de noodzaak van autorisatie door het management bepaalde tekortkomingen in interne beheersingsmaatregelen compenseren en het risico van werknemersfraude beperken. Tegelijkertijd creëert dominantie door één persoon een omgeving die bevorderlijk is voor het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management.

Het identificeren en inschatten van de risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude (Zie Par. 39)

A113.

Bij het bepalen of frauderisicofactoren, afzonderlijk of in combinatie, erop wijzen dat sprake is van risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude, kan de accountant onder meer rekening houden met:

- de waarschijnlijkheid en omvang van fraude die voortvloeit uit frauderisicofactoren.
Frauderisicofactoren beïnvloeden de inschatting door de accountant van de waarschijnlijkheid en de omvang van een mogelijke afwijking voor de geïdentificeerde risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude. Het in aanmerking nemen van de mate waarin frauderisicofactoren de vatbaarheid van een bewering voor afwijkingen beïnvloeden, ondersteunt de accountant bij het passend inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen;
- het aantal frauderisicofactoren dat verband houdt met dezelfde transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting. Wanneer meerdere frauderisicofactoren betrekking hebben op dezelfde transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting, kan dit erop wijzen dat sprake is van een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen.

A114.

Het bepalen of de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaan op het niveau van de financiële overzichten of op het niveau van beweringen over transactiestromen, rekeningsaldi en toelichtingen, kan de accountant ondersteunen bij het bepalen van passende manieren om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude .

Voorbeelden:

Relevante beweringen en daarmee verband houdende transactiestromen, rekeningsaldi of toelichtingen die vatbaar kunnen zijn voor afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude omvatten:

- nauwkeurigheid of waardering van opbrengsten uit contracten met klanten – deze opbrengsten kunnen vatbaar zijn voor ongepaste schattingen van de tegenprestatie waarop de entiteit verwacht recht te hebben in ruil voor het leveren van toegezegde goederen of diensten aan een klant;
- voorkomen of classificatie van kosten – kosten kunnen vatbaar zijn voor het opnemen van fictieve of persoonlijke kosten om fiscale of andere wettelijke verplichtingen te minimaliseren;
- bestaan van liquide middelen – liquide middelen kunnen vatbaar zijn voor vervalste of aangepaste externe bevestigingen of bankafschriften;
- waardering van rekeningsaldi met complexe schattingen – rekeningsaldi zoals goodwill, andere immateriële activa, voorraadwaardeverminderingen, verwachte kredietverliezen, verplichtingen uit verzekeringsovereenkomsten, pensioenverplichtingen, milieuverplichtingen of milieusaneringsprovisies, kunnen vatbaar zijn voor een hoge mate van schattingsonzekerheid, significante subjectiviteit en tendentie van het management bij oordeelsvorming over toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden;
- classificatie – bepaalde baten of lasten kunnen vatbaar zijn voor onjuiste rubricering in het overzicht van de samenstelling van het totaalresultaat, om bijvoorbeeld belangrijkste prestatie-indicatoren te beïnvloeden;
- presentatie van toelichtingen – toelichtingen kunnen vatbaar zijn voor weglatingen of onvolledige of onnauwkeurige presentatie, bijvoorbeeld met betrekking tot voorwaardelijke verplichtingen, buiten de balans blijvende verplichtingen, financiële garanties of convenantvereisten.

A115.

Het evalueren van de opzet van interne beheersingsmaatregelen die inspelen op significante risico's of die de werking ondersteunen van andere interne beheersingsmaatregelen die inspelen op significante risico's, omvat de overweging door de accountant of de interne beheersingsmaatregel, afzonderlijk of in combinatie met andere interne beheersingsmaatregelen, in staat is afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude effectief te voorkomen of te detecteren en te corrigeren (dat wil zeggen het doel van de interne beheersingsmaatregel). De accountant stelt vast of geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen zijn geïmplementeerd door vast te stellen dat deze bestaan en daadwerkelijk door de entiteit worden toegepast. Interne beheersingsmaatregelen binnen de interne beheersingsomgeving, het risico-inschattingsproces van de entiteit en het proces voor het monitoren van het interne beheersingssysteem zijn voornamelijk indirect van aard. Zo kan een klokkenluidersregeling (of een andere regeling voor het melden van fraude) een indirecte maatregel zijn binnen de interne beheersingsomgeving. Indirecte interne beheersingsmaatregelen zijn mogelijk niet voldoende precies voor het voorkomen, detecteren of corrigeren van afwijkingen op het niveau

van beweringen als gevolg van fraude, maar kunnen ondersteunend zijn aan andere interne beheersingsmaatregelen en daardoor een indirect effect hebben op de waarschijnlijkheid dat een afwijking als gevolg van fraude tijdig wordt voorkomen of gedetecteerd. Sommige interne beheersingsmaatregelen binnen deze componenten kunnen echter directe beheersingsmaatregelen zijn.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke-sector

A116.

In de publieke sector kan oneigenlijke toe-eigening van activa (waaronder misbruik van publieke middelen voor privédoeleinden) vaker voorkomen dan frauduleuze financiële verslaggeving. Ook kunnen er meer mogelijkheden bestaan voor derden om fraude te plegen via subsidieregelingen, contracten en sociale zekerheids- of uitkeringsprogramma's.

Voorbeeld:

- frauderisicofactoren kunnen aanwezig zijn wanneer een persoon met een significante rol binnen een entiteit in de publieke sector de exclusieve bevoegdheid heeft om de entiteit te binden aan gevoelige uitgaven, zoals reis-, verblijf- of representatiekosten en deze uitgaven persoonlijk voordeel opleveren.

Risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude in verband met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management (Zie Par. 40)

A117.

Het management bevindt zich in een unieke positie om fraude te plegen vanwege zijn mogelijkheid om administratieve vastleggingen te manipuleren en frauduleuze financiële overzichten op te stellen door interne beheersingsmaatregelen te doorbreken die anderszins effectief lijken te werken. Hoewel het niveau van risico's op doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management per entiteit zal variëren, is dit risico aanwezig bij alle entiteiten. Zie ook paragrafen 47, 48, 49, 50, 51 en 52.

A118.

In bepaalde omstandigheden kan de accountant bepalen dat de risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude in verband met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management van invloed zijn op individuele beweringen en bijbehorende significante transactiestromen, rekeningsaldi en toelichtingen. In die gevallen, in aanvulling op de vereisten uit paragrafen 48, 49, 50, 51 en 52, identificeert de accountant deze risico's op het niveau van beweringen en zet de accountant nadere controlewerkzaamheden op en voert deze uit om op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in te spelen overeenkomstig paragraaf 46.

Voorbeelden:

- op basis van de uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden identificeerde de accountant een agressieve prestatiecommissie in het beloningsprogramma van het management die is gerelateerd aan de winst-en-verliesrekening. De accountant bepaalde dat hierdoor ook risico's op doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management op het niveau van beweringen bestaan, en identificeerde een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management op het niveau van beweringen. De accountant bepaalde dat het risico samenhangt met de volledigheid van kosten, aangezien de berekening van de prestatiecommissie vatbaar kan zijn voor manipulatie door het management via aanpassingen van de kostenrekeningen. In aanvulling op de uitgevoerde

werkzaamheden beschreven in de paragrafen 48, 49, 50, 51 en 52, zette de accountant nadere controlewerkzaamheden op en voerde deze uit om op dit significante risico in te spelen;

- Op basis van de uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden identificeerde de accountant druk op het management om te voldoen aan financiële ratio's uit leningconvenanten voor de entiteit om insolventie te vermijden. De accountant identificeerde een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in verband met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management op het niveau van beweringen. De accountant bepaalde dat het risico samenhangt met de waardering van voorraden en volledigheid van verplichtingen, aangezien de waarderingmethoden vatbaar kunnen zijn voor ongepaste aanpassingen door het management of vastleggingen kunnen worden gemanipuleerd om de netto verplichtingen te laag te verantwoorden. In aanvulling op de uitgevoerde werkzaamheden beschreven in de paragrafen 48, 49, 50, 51 en 52 zette de accountant nadere controlewerkzaamheden op en voerde deze uit om op dit significante risico in te spelen.

Risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij opbrengstverantwoording (Zie Par. 41)

A119.

Een afwijking van materieel belang als gevolg van frauduleuze financiële verslaggeving bij opbrengstverantwoording ontstaat vaak door een te hoge verantwoording van opbrengsten, bijvoorbeeld door opbrengsten te vroeg op te nemen of door fictieve opbrengsten te boeken. Het kan ook het gevolg zijn van een te lage verantwoording van opbrengsten, bijvoorbeeld door opbrengsten ten onrechte door te schuiven naar een latere verslagperiode.

A120.

De risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij opbrengstverantwoording kunnen bij sommige entiteiten groter zijn dan bij andere. Zo kunnen bij beursgenoteerde entiteiten stimulansen of druk bestaan om frauduleuze financiële verslaggeving te plegen via ongepaste opbrengstverantwoording wanneer prestaties worden gemeten aan de hand van jaarlijkse omzetgroei of winst. Op dezelfde wijze kunnen bijvoorbeeld verhoogde risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaan bij entiteiten:

- met een groot aandeel contante verkopen met de gelegenheid van diefstal; of
- met overeenkomsten met complexe opbrengstverantwoording (bijvoorbeeld licenties op intellectuele eigendomsrechten of de mate waarin onderhanden projecten zijn voltooid (*percentage of completion*)) die vatbaar zijn voor tendentie bij het management bij het vaststellen van het gereedheidspercentage voor de opbrengstverantwoording.

A121.

Inzicht in de activiteiten van de entiteit en haar omgeving, het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en het interne beheersingssysteem van de entiteit helpt de accountant bij het begrijpen van de aard van opbrengsttransacties, de toepasselijke criteria voor opbrengstverantwoording en gangbare praktijk binnen de sector. Dit inzicht kan de accountant ondersteunen bij het identificeren van gebeurtenissen of omstandigheden (zie onderstaande voorbeelden) in verband met de soorten opbrengsten, de opbrengsttransacties, of relevante beweringen, die aanleiding kunnen geven tot frauderisicofactoren.

Voorbeelden:

- veranderingen in het stelsel inzake financiële verslaggeving in verband met opbrengstverantwoording kunnen een gelegenheid bieden voor het management om frauduleuze financiële verslaggeving te plegen of een gebrek aan (of een significante tekortkoming in) interne

beheersingsmaatregelen voor het beheer van veranderingen in het stelsel inzake financiële verslaggeving aan het licht brengen;

- de grondslagen inzake financiële verslaggeving van een entiteit voor opbrengstverantwoording zijn meer agressief dan, of inconsistent met, haar concurrenten in de sector;
- de entiteit opereert in opkomende markten;
- de opbrengstverantwoording gaat gepaard met complexe schattingen;
- de opbrengstverantwoording is gebaseerd op complexe contractuele overeenkomsten met een hoge mate van schattingsonzekerheid, bijvoorbeeld contracten naar constructiesoort of productiesoort (bijvoorbeeld tolovereenkomsten en overeenkomsten met meervoudige elementen);
- tegenstrijdige informatie wordt verkregen bij het uitvoeren van risico-inschattingswerkzaamheden;
- de entiteit heeft een verleden van significante aanpassingen voor de incorrecte opbrengstverantwoording (bijvoorbeeld het te vroeg verantwoorden van opbrengsten);
- de omstandigheden wijzen op het boeken van fictieve opbrengsten;
- de omstandigheden wijzen op het weglaten van vereiste toelichtingen of het presenteren van onvolledige of onnauwkeurige toelichtingen over opbrengsten, bijvoorbeeld het manipuleren van de financiële prestatie van de entiteit door druk om te voldoen aan verwachtingen van beleggers of van de markt, of door de stimulans voor het management om het eigen inkomen gerelateerd aan de financiële prestatie van de entiteit te maximaleren;
- de entiteit is onderdeel van een onnodig complexe structuur die het risico op niet-toegelichte transacties met verbonden partijen vergroot.

A122.

Indien frauderisicofactoren in verband met opbrengstverantwoording aanwezig zijn, is het bepalen of deze wijzen op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude een kwestie van professionele oordeelsvorming. De significantie van frauderisicofactoren (zie paragrafen A110, A111 en A112) in verband met opbrengstverantwoording, afzonderlijk of in combinatie, maakt het doorgaans ongepast voor de accountant om de veronderstelling dat sprake is van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in de opbrengstverantwoording te weerleggen.

A123.

In beperkte omstandigheden kan het passend zijn de veronderstelling dat er risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij de opbrengstverantwoording zijn, te weerleggen. De accountant kan concluderen dat er geen risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bij de opbrengstverantwoording zijn indien frauderisicofactoren niet significant zijn.

Voorbeelden:

- huuropbrengsten van één eenheid van een gebouw voor verhuur of meerdere gebouwen voor verhuur, met één huurder. Op basis van de uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden stelde de accountant vast dat de huuropbrengst niet een belangrijkste prestatie-indicator is voor de verhuurder, omdat die voorspelbaar en stabiel is. Daarom zijn er geen significante stimulansen of druk in verband met de huuropbrengst. De accountant stelde ook vast dat de vastlegging is uitbesteed aan een onafhankelijke verhuurbeheermaatschappij, waardoor er geen significante gelegenheden voor het management zijn om de huuropbrengst te manipuleren;
- eenvoudige of overzichtelijke aanvullende opbrengstbronnen, die worden bepaald door vaste rentevoeten of extern gepubliceerde rentevoeten (bijvoorbeeld rente- of dividendopbrengst uit investeringen met '*level 1 inputs*'). Op basis van de uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden stelde de accountant vast dat de belangrijkste prestatie-indicatoren voor het management geen verband hielden met rente- of dividendopbrengst uit investeringen, waardoor er geen significante stimulansen of druk bestaan met betrekking tot deze rente- of dividendopbrengsten. De accountant stelde ook vast dat de transacties worden vastgelegd in een

in hoge mate geautomatiseerd systeem, zonder significante gelegenheden voor het management om de rente- of dividendopbrengst uit investeringen te manipuleren.

A124.

Paragraaf 68(d) specificeert de vereiste documentatie wanneer de accountant concludeert dat de veronderstelling niet van toepassing is in de omstandigheden van de opdracht en daarom opbrengstverantwoording niet heeft geïdentificeerd als een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Overwegingen specifiek voor entiteiten in de publieke sector

A125.

In entiteiten in de publieke sector kunnen minder stimulansen bestaan om frauduleuze financiële verslaggeving te plegen door opzettelijk opbrengsten te hoog of te laag te verantwoorden, maar kunnen frauderisico's bestaan in verband met uitgaven, met name wanneer deze aan wettelijke maxima zijn gebonden.

Het inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude

Onvoorspelbaarheid bij de selectie van controlewerkzaamheden (Zie Par. 43)

A126.

Het inbouwen van een element van onvoorspelbaarheid bij de selectie van de aard, timing en omvang van de uit te voeren controlewerkzaamheden is essentieel, met name wanneer personen binnen de entiteit, die bekend zijn met de gebruikelijk uitgevoerde controlewerkzaamheden, beter in staat kunnen zijn frauduleuze financiële verslaggeving en oneigenlijke toe-eigening van activa te verhullen. Het is daarom van belang dat de accountant zich bij het selecteren van controlewerkzaamheden blijft openstellen voor nieuwe ideeën of andere invalshoeken bij het selecteren van de uit te voeren controlewerkzaamheden om in te spelen op de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Voorbeelden:

- het uitvoeren van aanvullende controlewerkzaamheden op geselecteerde transactiestromen, rekeningsaldi of toelichtingen die eerder niet als materieel zijn aangemerkt;
- het uitvoeren van detailcontroles waar de accountant in eerdere controles voornamelijk gegevensgerichte cijferanalyses heeft toegepast;
- het aanpassen van de timing van controlewerkzaamheden ten opzichte van wat verwacht is;
- het toepassen van andere steekproefmethoden of andere benaderingen voor het stratificeren van de populatie;
- het uitvoeren van controlewerkzaamheden op andere locaties of op locaties zonder voorafgaande aankondiging;
- het uitvoeren van gegevensgerichte cijferanalyses op een meer gedetailleerd niveau of met lagere toleranties om ongebruikelijke of onverwachte verbanden nader te onderzoeken;
- het inzetten van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken, zoals anomaliedetectie of statistische methoden, op een volledige populatie om items voor nader onderzoek te identificeren.

A127.

De mate waarin de accountant een element van onvoorspelbaarheid inbouwt bij de selectie van de

aard, timing en omvang van controlewerkzaamheden is een kwestie van professionele oordeelsvorming. Bij het inbouwen van een element van onvoorspelbaarheid kan de accountant gebruikmaken van **Bijlage 2** van deze Standaard voor voorbeelden van mogelijke controlewerkzaamheden om te gebruiken bij het inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Algehele manieren om in te spelen op risico's (Zie Par. 44)

A128.

Overeenkomstig paragraaf 39(b) worden ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de financiële overzichten ook behandeld als significante risico's. Dit heeft een belangrijke invloed op de algemene controleaanpak en daarmee op de algehele manieren van de accountant om op deze risico's in te spelen.

Voorbeelden:

- vergrote gevoeligheid bij de selectie van de aard en omvang van te onderzoeken documentatie ter onderbouwing van materiële transacties;
- het onderkennen van een grotere noodzaak om informatie te verkrijgen die verklaringen of bevestigingen van het management met betrekking tot significante aangelegenheden onderbouwt;
- een grotere betrokkenheid van door de accountant ingeschakelde deskundigen ter ondersteuning van het opdrachtteam bij complexe of subjectieve gebieden van de controle;
- het aanpassen van de samenstelling van het opdrachtteam, bijvoorbeeld door meer ervaren teamleden met grotere vaardigheden of kennis, of personen met specifieke deskundigheid in te zetten;
- intensivering van de omvang en frequentie van de aansturing van en het toezicht op teamleden en een meer gedetailleerde beoordeling van hun werkzaamheden;
- het gebruik van directe data-extractietechnieken of technologieën bij het verkrijgen van gegevens uit het informatiesysteem van de entiteit voor toepassing in geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken, om op het risico op datamanipulatie in te spelen;
- een grotere nadruk op detailcontroles.

Controlewerkzaamheden die inspelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van beweringen (Zie Par. 46)

A129.

Overeenkomstig paragraaf 39(b) worden ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude behandeld als significante risico's. Volgens Standaard 330 is het vereist dat de accountant overtuigender controle-informatie verkrijgt naarmate het ingeschatte risico hoger is. Bij het verkrijgen van overtuigender controle-informatie om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude kan de accountant de hoeveelheid controle-informatie vergroten of controle-informatie verkrijgen die relevanter en betrouwbaarder is, bijvoorbeeld door meer nadruk te leggen op controle-informatie van derden of door controle-informatie te verkrijgen uit meerdere onafhankelijke bronnen.

Voorbeelden:

Aard

- de accountant identificeert dat het management onder druk staat om aan resultaatverwachtingen te voldoen en er daarom een risico bestaat dat opbrengsten worden opgehoogd door het aangaan

van verkoopovereenkomsten met voorwaarden die opbrengstverantwoording uitsluiten, of door omzet te factureren voorafgaand aan levering. In dergelijke omstandigheden kan de accountant bijvoorbeeld externe bevestigingen zodanig inrichten dat niet alleen openstaande bedragen worden bevestigd, maar ook contractvoorwaarden, zoals datum, retourrechten en leveringsvoorwaarden. Verder kan de accountant deze bevestigingen aanvullen met inlichtingen bij niet-financiële medewerkers van de entiteit over wijzigingen in contracten of leveringscondities;

Timing

- de accountant kan concluderen dat het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden rond of aan het einde van de verslaggevingsperiode beter inspeelt op een ingeschat risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Gegeven de ingeschatte risico's op een opzettelijke afwijking of manipulatie, kan de accountant concluderen dat controlewerkzaamheden minder effectief zouden zijn om conclusies van een tussentijdse datum door te trekken naar balansdatum. Omdat een opzettelijke afwijking – bijvoorbeeld een afwijking die betrekking heeft op onjuiste opbrengstverantwoording – mogelijk tussentijds is geïnitieerd, kan de accountant er daarentegen voor kiezen gegevensgerichte controles uit te voeren op transacties eerder in of gedurende de gehele verslagperiode;

Omvang

- de accountant kan geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken inzetten om een grotere omvang van digitale informatie te toetsen. Dergelijke geautomatiseerde technieken kunnen worden gebruikt om:
  - alle items van een populatie te toetsen;
  - specifieke items te selecteren en te toetsen die inspelen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude; of
  - items te selecteren om te toetsen bij het uitvoeren van een steekproef voor de controle.

Bijvoorbeeld: De accountant kan de populatie indelen op basis van specifieke kenmerken om relevantere controle-informatie te verkrijgen die inspeelt op de risico's op een afwijking van materieel belang gevolg van fraude.

Externe bevestigingen

A130.

Bij de toepassing van Standaard 330⁶⁰ kunnen externe bevestigingen als nuttig worden beschouwd om controle-informatie te verkrijgen die geen tendentie vertoont om een relevante bewering in de financiële overzichten te onderbouwen of tegen te spreken, met name wanneer risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude zijn geïdentificeerd in verband met een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting.

A131

Volgens Standaard 505⁶¹ is vereist dat de accountant regie houdt over de verzoeken om externe bevestigingen en de implicaties evalueert van een weigering door het management om de accountant toe te staan verzoeken om bevestiging te verzenden. Indien de accountant deze regie niet kan behouden of geen bevredigende verklaring ontvangt voor de weigering door het management, kan dit wijzen op een frauderisicofactor.

A132.

⁶⁰ Standaard 330, paragraaf 19

⁶¹ Standaard 505, *Externe bevestigingen*, paragrafen 7 en 8

Externe bevestigingen kunnen met name effectief zijn voor het verkrijgen van overtuigender controle-informatie over de voorwaarden van contractuele afspraken.

Voorbeeld:

De accountant kan verzoeken om bevestiging van de contractuele voorwaarden van een specifieke opbrengsttransactiestroom, zoals prijsafspraken, betalings- en kortingsvoorwaarden, garanties en het bestaan of het ontbreken van eventuele nevenafspraken.

A133.

Standaard 505⁶² noemt factoren die kunnen wijzen op twijfel over de betrouwbaarheid van een reactie op een verzoek om externe bevestiging, aangezien elke reactie het risico op onderschepping, wijziging of fraude in zich draagt. Bijvoorbeeld wanneer de reactie op een verzoek om bevestiging:

- afkomstig is van een onbekend e-mailadres;
- de oorspronkelijke e-mailketen of andere informatie ontbreekt die erop wijst dat de bevestigende partij reageert op een verzoek van de accountant om bevestiging;
- ongebruikelijke beperkingen of disclaimers bevat.

A134.

Standaard 505⁶³ bevat leidraden voor situaties waarin een reactie op een verzoek om bevestiging wijst op een verschil tussen de informatie die de bevestigende partij verschaft en de informatie waarvan om bevestiging verzocht is, of die staat in de administratie van de entiteit.

Voorbeeld:

Een reactie op een verzoek om bevestiging door een bank gaf aan dat een bankrekening op naam van een volledige dochtermaatschappij in een offshore-financieel centrum niet bestond. Na onderzoek stelde de accountant vast dat de entiteit haar liquide middelen in haar financiële overzichten te hoog had weergegeven.

Voorbeelden van overige aanvullende controlewerkzaamheden

A135.

Bijlage 2 bevat voorbeelden van mogelijke controlewerkzaamheden om op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in te spelen. De bijlage bevat voorbeelden van manieren om in te spelen op de inschatting door de accountant van risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van zowel frauduleuze financiële verslaggeving, waaronder ook frauduleuze financiële verslaggeving bij opbrengstverantwoording, als oneigenlijke toe-eigening van activa.

Controlewerkzaamheden die inspelen op risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in verband met het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management

Journalboekingen en andere aanpassingen (Zie Par. 48–49)

Waarom het toetsen van journalboekingen en andere aanpassingen wordt uitgevoerd

A136.

Afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude houden vaak verband met manipulatie van het verslaggevingsproces door het vastleggen van ongepaste of ongeautoriseerde journalboekingen en andere aanpassingen. Dit kan gedurende of aan het einde van de verslagperiode plaatsvinden, of via

---

⁶² Standaard 505, paragraaf A11

⁶³ Standaard 505, paragrafen 14 en A21 en A22

aanpassingen door het management die niet zichtbaar zijn in journaalboekingen, zoals door consolidatieaanpassingen of herclassificaties.

A137.

Het toetsen van de geschiktheid van journaalboekingen en andere aanpassingen (bijvoorbeeld boekingen die direct in de financiële overzichten worden gemaakt zoals het elimineren van aanpassingen voor transacties, ongerealiseerde winsten en intragroeprekeningsaldi op groepsniveau) kan de accountant ondersteunen bij het identificeren van frauduleuze journaalboekingen en andere aanpassingen.

A138.

De overweging door de accountant van de risico's op een afwijking van materieel belang in verband met doorbreking door het management van interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot journaalboekingen⁶⁴ is belangrijk: hoewel geautomatiseerde processen en beheersingsmaatregelen het risico op onbedoelde fouten kunnen beperken, nemen zij het risico niet weg dat het management deze processen en interne beheersingsmaatregelen op ongepaste wijze doorbreekt, bijvoorbeeld door bedragen te wijzigen die automatisch worden geboekt in het grootboek of in het systeem voor de financiële verslaggeving. Verder, wanneer IT wordt gebruikt om automatisch informatie over te dragen, kan bovendien weinig of geen zichtbare informatie bestaan van dergelijke interventies in het informatiesystemen.

A139.

Bij de planning van de controle⁶⁵ kan het benutten van de ervaring en inzichten van de opdrachtpartner of andere kernleden van het opdrachtteam bijdragen aan het opzetten van de controlewerkzaamheden om de geschiktheid van journaalboekingen en andere aanpassingen te toetsen (bijvoorbeeld om in te spelen op de risico's in verband met doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management). Dergelijke controlewerkzaamheden omvatten ook de planning van de passende middelen, en het bepalen van de aard, timing en omvang van de daarmee samenhangende aansturing van, het toezicht op en de beoordeling van de werkzaamheden die worden uitgevoerd.

Het verkrijgen van controle-informatie over de volledigheid van de populatie van journaalboekingen en andere aanpassingen (Zie Par. 49(b))

A140.

De populatie van journaalboekingen kan handmatige of andere zogeheten 'top-side' aanpassingen omvatten die rechtstreeks in de gerapporteerde bedragen in de financiële overzichten worden verwerkt. Het niet verkrijgen van controle-informatie over de volledigheid van de populatie kan de effectiviteit van de controlewerkzaamheden beperken bij het inspelen op de risico's van doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management samenhangend met frauduleuze journaalboekingen en andere aanpassingen.

Selectie van journaalboekingen en andere aanpassingen (Zie Par. 49(c) en 49(d))

A141.

Voorafgaand aan de selectie van de items om te toetsen, kan de accountant het noodzakelijk achten om te overwegen of de integriteit van de populatie van journaalboekingen en andere aanpassingen gedurende alle fasen van het proces van informatieverwerking is gewaarborgd, op basis van het

---

⁶⁴ Standaard 315, paragraaf 26(a)(ii)

⁶⁵ Standaard 300, *Planning van een controle van financiële overzichten*, paragrafen 5, 9 en 12

inzicht van en de evaluatie door de accountant in het informatiesysteem en de interne beheersingsmaatregelen van de entiteit (bijvoorbeeld *general IT-controls* die de integriteit van financiële informatie beveiligen en waarborgen) overeenkomstig de vereisten van Standaard 315⁶⁶.

A142.

Het inzicht van de accountant in de entiteit en haar omgeving, het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en het interne beheersingssysteem van de entiteit kan de accountant ondersteunen in de selectie van de te toetsen journaalboekingen en andere aanpassingen.

Voorbeelden:

Het selectieproces van de te toetsen journaalboekingen en andere aanpassingen kan worden versterkt indien de accountant inzichten meeweegt gebaseerd op het inzicht van de accountant in:

- de wijze waarop de financiële overzichten (waaronder gebeurtenissen en transacties) vatbaar kunnen zijn voor een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude, vooral in gebieden waar frauderisicofactoren aanwezig zijn;
- de toepassing van grondslagen voor financiële verslaggeving en methoden die vatbaar kunnen zijn voor een afwijking van materieel belang als gevolg van tendentie van het management;
- tekortkomingen in de interne beheersing die gelegenheden bieden voor de met governance belaste personen, het management of andere personen binnen de entiteit om fraude te plegen.

A143.

Bijlage 4 bevat aanvullende overwegingen die de accountant kan aanwenden voor de selectie van de te toetsen journaalboekingen en andere aanpassingen.

Timing van het toetsen van journaalboekingen en andere aanpassingen (Zie Par. 49(c) en 49(d))

A144.

Frauduleuze journaalboekingen en andere aanpassingen worden vaak aan het einde van de verslagperiode gemaakt; daarom vereist paragraaf 49(c) dat de accountant journaalboekingen en andere aanpassingen rond balansdatum selecteert.

Voorbeeld:

Onder de journaalboekingen en andere aanpassingen die het meest vatbaar zijn voor doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management zijn handmatige journaalboekingen en andere aanpassingen die direct worden verwerkt in de financiële overzichten en die worden verwerkt na het afsluiten van de verslagperiode en weinig of geen toelichtende onderbouwing hebben.

A145.

Volgens paragraaf 49(d) is vereist dat de accountant bepaalt of het ook gedurende de verslagperiode noodzakelijk is journaalboekingen en andere aanpassingen te toetsen, aangezien afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude zich door het jaar heen kunnen voordoen en kunnen samengaan met uitgebreide pogingen om te verhullen hoe de fraude is gepleegd.

Voorbeelden:

- risico's op een afwijking van materieel belang die sterk verbonden kunnen zijn aan frauduleuze praktijken die kunnen voorkomen over een lange tijd (bijvoorbeeld complexe structuren van transacties met verbonden partijen die hun economische ratio verhullen);
- anomalieën of uitschieters in de data van journaalboekingen gedurende de verslagperiode die kunnen zijn gedetecteerd door het gebruik van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken.

---

⁶⁶ Standaard 315, paragrafen 25 en 26

Het onderzoeken van geselecteerde journaalboekingen en andere aanpassingen. (Zie Par. 49(c) en 49(d))

A146.

Bij de toetsing van de geschiktheid van journaalboekingen en andere aanpassingen kan de accountant het nodig vinden om onderliggende documentatie te verkrijgen en te onderzoeken om vast te stellen of de zakelijke grondslag aanwezig is voor hun verwerking, met inbegrip van de vraag of de verwerking van de journaalboekingen de ratio van de transactie weerspiegelt en in overeenstemming is met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving.

Het overwegen van het gebruik van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken bij het toetsen van journaalboekingen en andere aanpassingen (Zie Par. 49(b) en 49(c))

A147.

De accountant kan overwegen geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken in te zetten bij het toetsen van journaalboekingen en andere aanpassingen (bijvoorbeeld bij het vaststellen van de volledigheid van de populatie of bij de selectie van de te toetsen items). Een dergelijke overweging kan worden beïnvloed door het gebruik van technologie door de entiteit in het verwerken van journaalboekingen en andere aanpassingen.

Schattingen (Zie Par. 50 en 51)

Waarom de beoordeling van schattingen wordt uitgevoerd in verband met tendentie van management

A148.

Het opstellen van de financiële overzichten vereist oordeelsvormingen en aannames door het management die van invloed zijn op schattingen. Het opstellen van de financiële overzichten vereist ook om de redelijkheid van zulke schattingen voortdurend te monitoren. Frauduleuze financiële verslaggeving wordt vaak gerealiseerd via opzettelijke afwijkingen in schattingen. Dit kan bijvoorbeeld worden bereikt door het te hoog of te laag verantwoorden van voorzieningen of reserves om resultaten te egaliseren over twee of meer verslagperiodes, of om een vooraf bepaald resultaatniveau te behalen, teneinde de gebruikers van de financiële overzichten te misleiden door hun beeld van het resultaat en winstgevendheid van de entiteit te beïnvloeden.

A149.

Standaard 315 verschaft leidraden dat tendentie van het management vaak samenhangt met bepaalde omstandigheden die aanleiding kunnen geven dat het management geen neutraliteit behoudt bij het uitoefenen van oordeelsvorming (dat wil zeggen, indicatoren van mogelijke tendentie van het management). Dit zou kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang in de informatie die, indien opzettelijk, frauduleus zou zijn⁶⁷.

Indicatoren van mogelijke tendentie van het management

Standaard 540⁶⁸ bevat vereisten en toelichtingen met betrekking tot indicatoren van mogelijke tendentie van het management.

Voorbeelden:

Indicatoren van mogelijke tendentie van het management in de manier waarop schattingen van het management kunnen wijzen op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude omvatten:

---

⁶⁷ Standaard 315, paragraaf 2 van Bijlage 2

⁶⁸ Standaard 540, paragrafen 32 en A133, A134, A135 en A136

- wijzigingen in methoden, significante veronderstellingen, bronnen, of elementen van gegevens zonder nieuwe omstandigheden of informatie, die mogelijk niet redelijk zijn in de omstandigheden en evenmin in overeenstemming zijn met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving;
- aanpassingen aan modeluitkomsten die niet passend zijn in de omstandigheden bij het overwegen van de vereisten van het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving.

A151.

De accountant kan geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken gebruiken om tendentie van het management in schattingen te beoordelen.

Voorbeelden:

- de activiteit op een rekening voor een schatting gedurende de verslagperiode analyseren en dit vergelijken met de schattingen voor de huidige en voorgaande verslagperiode;
- aannames die worden gebruikt voor de schatting vergelijken, gebruikmakend van het visualiseren van gegevens om de locatie van een puntschatting binnen het interval van aanvaardbare uitkomsten te begrijpen;
- voorspellende analyse-hulpmiddelen gebruiken om de waarschijnlijkheid van toekomstige uitkomsten op basis van historische gegevens te identificeren.

A152.

Indien aanwijzingen bestaan voor mogelijke tendentie van het management die opzettelijk kan zijn, kan de accountant het passend vinden personen met forensische vaardigheden te betrekken bij het uitvoeren van de beoordeling van schattingen op tendentie van het management overeenkomstig de paragrafen 50 en 51. Het toepassen van forensische vaardigheden bij het analyseren van administratieve vastleggingen, het afnemen van interviews, het beoordelen van interne en externe communicatie, het onderzoeken van transacties met verbonden partijen of het beoordelen van interne beheersingsmaatregelen kunnen de accountant ondersteunen bij het evalueren of de aanwijzingen voor mogelijke tendentie van het management een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude weergeven.

Significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering of die anderszins ongebruikelijk lijken (Zie Par. 52)

A153.

Indicatoren die erop kunnen wijzen dat significante transacties buiten de normale bedrijfsvoering, of die anderszins ongebruikelijk lijken, mogelijk zijn aangegaan met het oog op frauduleuze financiële verslaggeving of het verhullen van oneigenlijke toe-eigening van activa, omvatten onder meer:

- de vorm van dergelijke transacties lijkt overmatig complex (bijvoorbeeld de transactie betreft meerdere entiteiten binnen een geconsolideerde groep of meerdere niet-verbonden derden);
- het management heeft de aard of de administratieve verwerking van dergelijke transacties niet besproken met de met governance belaste personen, en er is ontoereikende documentatie;
- het management legt meer nadruk op de noodzaak van een specifieke boekhoudkundige verwerking dan op de onderliggende economische ratio van de transactie;
- transacties met niet-geconsolideerde verbonden partijen, waaronder *special purpose entiteiten* zijn niet naar behoren beoordeeld of goedgekeurd door de met governance belaste personen van de entiteit;
- ongebruikelijke activiteiten zonder logische zakelijke grondslag;

- de transacties zijn aangegaan met in het verleden niet geïdentificeerde verbonden partijen of partijen zonder de economische ratio of de financiële draagkracht voor de transactie zonder de hulp van de gecontroleerde entiteit.

Cijferanalyses uitgevoerd aan het einde van de controle bij het trekken van een algehele conclusie
(Zie Par. 53)

A154.

Standaard 520 legt uit dat cijferanalyses, die aan het einde van de controle worden uitgevoerd, zijn bedoeld als bevestiging van conclusies die eerder tijdens de controle van individuele onderdelen of elementen van de financiële overzichten zijn getrokken⁶⁹. De accountant kan evenwel de cijferanalyses uitvoeren op een meer gedetailleerd niveau voor bepaalde meer risicovolle transactiestromen, rekeningsaldi en toelichtingen om te bepalen of bepaalde trends of verbanden kunnen wijzen op een eerder niet geïdentificeerd risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Bepalen welke bijzondere trends of verbanden kunnen wijzen op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude, vereist professionele oordeelsvorming. Ongebruikelijke verbanden betreffende omzet en resultaat aan het eind van de verslagperiode zijn bijzonder relevant.

Voorbeelden:

- ongebruikelijk hoge gerapporteerde winsten in de laatste weken van de verslagperiode;
- ongebruikelijke transacties;
  - inconsistenties tussen inkomsten of uitgaven en trends in operationele kasstromen:
  - ongebruikelijk lage opbrengsten of kosten aan het begin van de volgende verslagperiode; of
  - ongebruikelijk hoge niveaus in terugbetalingen of creditnota's aan het begin van de volgende verslagperiode.

A155.

De accountant kan geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken gebruiken om ongebruikelijke of inconsistente patronen in transactieboekingen te identificeren om te bepalen of sprake is van een eerder niet onderkend risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Fraude of vermoede fraude (Zie Par. 55, 56, 57 en 58)

A156.

Indien de accountant fraude of vermoede fraude identificeert, kunnen het beleid of de procedures van het accountantskantoor acties bevatten die door de opdrachtpartner moeten worden ondernomen, afhankelijk van de feiten en omstandigheden van de controleopdracht en de aard van de fraude.

Voorbeelden:

- anderen binnen het accountantskantoor raadplegen;
- juridisch advies inwinnen bij externe juridische adviseurs om inzicht te verkrijgen in de handelingsopties van de opdrachtpartner en de professionele of juridische implicaties van het volgen van een bepaalde handelwijze;
- op vertrouwelijke basis een toezichthouder of beroepsorganisatie consulteren (tenzij dit verboden is op grond van wet- of regelgeving of een inbreuk op het fundamentele beginsel van vertrouwelijkheid zou inhouden).

---

⁶⁹ Standaard 520, paragrafen A17, A18 en A19

A157.

Overeenkomstig Standaard 220⁷⁰ is vereist dat de opdrachtpartner verantwoordelijkheid neemt ervoor te zorgen dat het opdrachtteam bekend is met het beleid of de procedures van het accountantskantoor met betrekking tot relevante ethische voorschriften. Dit omvat de verantwoordelijkheden van leden van het opdrachtteam wanneer zij kennisnemen van een geval van niet-naleving van wet- en regelgeving door de entiteit, waaronder ook fraudegevallen.

Inzicht verwerven in de fraude of vermoede fraude

A158.

Het bepalen van het passende niveau van het management is een kwestie van professionele oordeelsvorming en wordt beïnvloed door factoren zoals de waarschijnlijkheid van samenspanning en de aard en omvang van de vermoede fraude. In de regel is het passende niveau van het management ten minste één niveau hoger dan de personen die vermoedelijk betrokken zijn bij de fraude of vermoede fraude.

A159.

Bij het verwerven van inzicht in de fraude of vermoede fraude kan de accountant, afhankelijk van de feiten en omstandigheden van de controleopdracht en de aard van de fraude, één of meer van de volgende werkzaamheden uitvoeren:

- het betrekken van door de accountant ingeschakelde deskundige, zoals een persoon met forensische vaardigheden;
- het inspecteren van dossiers van de klokkenluidersregeling van de entiteit voor aanvullende informatie;
- het verrichten van aanvullende inlichtingen bij:
  - de interne juridische afdeling van de entiteit of externe juridische adviseurs;
  - personen binnen de interne auditfunctie (indien deze functie bestaat).

Het evalueren van het proces van de entiteit om fraude of vermoede fraude te onderzoeken en te herstellen

A160.

De aard en omvang van het proces van de entiteit om fraude of vermoede fraude te onderzoeken, dat door het management of de met governance belaste personen wordt uitgevoerd, kunnen variëren afhankelijk van de omstandigheden en kunnen worden beïnvloed door de inschatting door de entiteit van de significantie van frauderisico's die relevant zijn voor haar doelstellingen inzake financiële verslaggeving. Zo kan een klokkenluidersregeling van de entiteit (of een andere regeling voor het melden van fraude) beleid of procedures bevatten in verband met onderzoek en herstel van aangelegenheden, waaronder het vaststellen van drempelwaarden voor het ondernemen van nadere acties.

Voorbeelden:

- nieuwe beschuldigingen van fraude werden geuit door een ontevreden voormalige werknemer. Het management volgde het beleid en de procedures binnen de entiteit en verwees de aangelegenheid naar de afdelingen juridische zaken en HR. Aangezien het beleid en de procedures werden gevolgd en eerdere beschuldigingen met vergelijkbare feiten en

---

⁷⁰ Standaard 220, paragraaf 17(c)

omstandigheden waren onderzocht en ongegrond bevonden, concludeerde het management dat geen nadere actie noodzakelijk was;

- een vermoede fraude waarbij een lid van het senior management betrokken was, werd door een werknemer gemeld aan de met governance belaste personen. Als gevolg daarvan volgden de met governance belaste personen het geldende beleid en de procedures binnen de entiteit, waaronder het inschakelen van een gecertificeerd fraudeonderzoeker voor het uitvoeren van een onafhankelijk forensisch onderzoek.

A161.

Bij het evalueren van de gepastheid van het onderzoeksproces van de entiteit en de herstelmaatregelen die zijn geïmplementeerd om in te spelen op fraude of vermoede fraude overeenkomstig de paragrafen 55(b) en 55(c), kan de accountant onder meer het volgende overwegen:

- met betrekking tot het proces van de entiteit om fraude of vermoede fraude te onderzoeken:
  - de objectiviteit en deskundigheid van de personen die betrokken zijn bij het onderzoek;
  - de aard, timing en omvang van de uitgevoerde onderzoekswerkzaamheden, waaronder, indien van toepassing, het identificeren van de onderliggende oorzaken.
- met betrekking tot de maatregelen van de entiteit om de fraude of vermoede fraude te herstellen:
  - of de herstelmaatregelen inspelen op de onderliggende oorzaak of oorzaken;
  - of de herstelmaatregelen proportioneel zijn aan de ernst, aard en omvang van de geïdentificeerde fraude of vermoede fraude en aan de urgentie waarmee op de aangelegenheid moet worden ingespeeld, waaronder de wijze waarop het management:
    - heeft ingespeeld op geïdentificeerde afwijkingen (bijvoorbeeld de tijdigheid waarmee deze zijn gecorrigeerd);
    - heeft ingespeeld op de fraude (bijvoorbeeld disciplinaire of juridische sancties tegen de betrokken personen);
    - heeft ingespeeld op de tekortkomingen in de interne beheersing met betrekking tot het voorkomen of detecteren van fraude.

A162.

De accountant kan informatie gebruiken die is verkregen uit het inzicht in de klokkenluidersregeling van de entiteit overeenkomstig paragraaf 32(a)(ii), waaronder het proces van de entiteit voor het onderzoeken en herstellen van beschuldigingen van fraude die via de klokkenluidersregeling zijn ontvangen, om te bepalen of een fraude of vermoedelijke fraude duidelijk onbetekenend is.

Voorbeeld:

Op basis van het inzicht in de vermoede fraude op basis van het inzicht in de klokkenluidersregeling van de entiteit stelde de opdrachtpartner vast dat de vermoede fraude duidelijk onbetekenend was, aangezien deze beperkt bleef tot oneigenlijke toe-eigening van activa van niet-materiële omvang door werknemers.

Gevolgen voor de algehele controleaanpak

A163.

Het verworven inzicht in de fraude of vermoede fraude beïnvloedt de bepaling door de opdrachtpartner of en op welke wijze de algehele controleaanpak moet worden aangepast, waaronder het bepalen of aanvullende risico-inschattingswerkzaamheden of nadere controlewerkzaamheden noodzakelijk zijn, met name in omstandigheden wanneer informatie beschikbaar komt die significant

afwijkt van de informatie die beschikbaar was op het moment dat de algehele controleaanpak oorspronkelijk werd vastgesteld⁷¹.

A164.

Zoals beschreven in Standaard 220⁷² kan de opdrachtpartner bij het voldoen aan de vereiste van paragraaf 56 informatie verkrijgen van andere leden van het opdrachtteam (bijvoorbeeld accountants van groepsonderdelen).

A165.

Op basis van het verworven inzicht in de fraude of vermoede fraude en de gevolgen daarvan voor de algehele controleaanpak kan de opdrachtpartner bepalen dat het noodzakelijk is om met het management en de met governance belaste personen te bespreken of uitstel van de rapportagetermijnen mogelijk is, voor zover dit is toegestaan op grond van toepasselijke wet- of regelgeving. Indien uitstel niet mogelijk is, behandelt Standaard 705 de gevolgen voor het oordeel van de accountant over de financiële overzichten.

Voorbeeld:

- op basis van inzicht in de vermoede fraude vond de opdrachtpartner dat de integriteit van het management ter discussie stond. Gezien de significantie en de aard en omvang van de aangelegenheid bepaalde de opdrachtpartner dat geen nadere werkzaamheden zouden worden uitgevoerd voor de gehele controleopdracht totdat de kwestie op passende wijze was opgelost.

De accountant identificeert een afwijking als gevolg van fraude

A166.

Standaard 450⁷³ en Standaard 700⁷⁴ bevatten vereisten en leidraden voor de evaluatie van afwijkingen en de gevolgen daarvan voor het oordeel van de accountant in de controleverklaring.

A167.

Hieronder volgen voorbeelden van kwalitatieve en kwantitatieve omstandigheden die relevant kunnen zijn bij het bepalen of een afwijking als gevolg van fraude van materieel belang is.

---

⁷¹ Standaard 300, paragrafen 10 en A18

⁷² Standaard 220, paragraaf 9

⁷³ Standaard 450, *Evaluatie van tijdens de controle geïdentificeerde afwijkingen*

⁷⁴ Standaard 700, *Het vormen van een oordeel en het rapporteren over financiële overzichten*

Voorbeelden:

Kwalitatieve omstandigheden omvatten onder meer of een afwijking:

- betrekking heeft op de met governance belaste personen, het management, verbonden partijen of derden, waardoor de integriteit of deskundigheid van de betrokkenen ter discussie kan worden gesteld;
- van invloed is op de naleving van wet- en regelgeving, wat ook de overweging door de accountant van de integriteit van het management, de met governance belaste personen of werknemers kan beïnvloeden;
- van invloed is op de naleving van leningconvenanten of andere contractuele verplichtingen, wat de accountant aanleiding kan geven zich af te vragen welke druk op het management wordt uitgeoefend om bepaalde resultaatsverwachtingen te behalen.

Kwantitatieve omstandigheden omvatten onder meer of een afwijking:

- van invloed is op de belangrijkste prestatie-indicatoren zoals winst per aandeel, nettowinst en werkkapitaal, wat een negatief effect kan hebben op de berekening van beloningsregelingen voor het senior management van de entiteit;
- meerdere verslagperioden beïnvloedt, bijvoorbeeld wanneer een afwijking in de financiële overzichten over de huidige verslagperiode niet-materieel is maar waarschijnlijk materieel zal zijn voor de financiële overzichten over toekomstige verslagperioden.

A168.

De implicaties van een geïdentificeerde afwijking als gevolg van fraude voor de betrouwbaarheid van informatie, die is bedoeld om te worden gebruikt als controle-informatie, zijn afhankelijk van de omstandigheden. Zo kan een op zichzelf niet-significante fraude toch significant zijn indien het senior management erbij betrokken is. Onder die omstandigheden kan de betrouwbaarheid van de eerder verkregen controle-informatie in twijfel worden getrokken, aangezien er twijfel kan bestaan over de volledigheid en het waarheidsgehalte van de ontvangen bevestigingen en over de authenticiteit van administratieve vastleggingen en documentatie.

A169.

Aangezien fraude doorgaans gepaard gaat met een stimulans of druk om fraude te plegen, een waargenomen gelegenheid daartoe of een rechtvaardiging van het handelen, is het onwaarschijnlijk dat een fraudegeval een op zichzelf staand incident is. Afwijkingen, zoals talrijke afwijkingen binnen een bedrijfsonderdeel of geografische locatie, ook indien het cumulatieve effect daarvan niet materieel is, kunnen eveneens wijzen op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

A170.

Een voorbeeld voor entiteiten in de publieke sector van zowel een kwalitatieve als kwantitatieve omstandigheid kan zien op:

- een afwijking die van invloed is op de bepaling van het overschot of tekort over de verslagperiode; of
- de vraag of de entiteit binnen de goedgekeurde begroting is gebleven, waaronder, indien van toepassing, of haar uitgaven binnen wettelijke maxima zijn gebleven.

Bepalen of tekortkomingen in de interne beheersing bestaan

A171.

Standaard 265⁷⁵ bevat vereisten en leidraden voor de communicatie van de accountant aan de met governance belaste personen over significante tekortkomingen in de interne beheersing die tijdens de controle zijn geïdentificeerd. Voorbeelden van aangelegenheden die de accountant in overweging neemt bij het bepalen of een tekortkoming, of een combinatie van tekortkomingen, in de interne beheersing een significante tekortkoming vormt, zijn onder meer:

- de vatbaarheid voor verlies als gevolg van fraude van het daarmee verband houdende actief of de daarmee verband houdende verplichting;
- het belang van de beheersingsmaatregelen voor het proces van financiële verslaggeving (bijvoorbeeld beheersingsmaatregelen gericht op het voorkomen en detecteren van fraude).

A172.

Indicatoren van significante tekortkomingen in de interne beheersing omvatten onder meer:

- informatie over ineffectieve aspecten van de interne beheersingsomgeving, zoals het identificeren van managementfraude, ongeacht of deze materieel is, die niet werd voorkomen door het interne beheersingssysteem van de entiteit;
- het ontbreken van een proces om fraude of vermoede fraude te onderzoeken of het bestaan van een dergelijk proces dat niet passend is in de omstandigheden;
- het ontbreken van of ineffectieve herstelmaatregelen die door het management zijn geïmplementeerd om herhaling van fraude of vermoede fraude te voorkomen of te detecteren.

De accountant is niet in staat de controleopdracht voort te zetten (Zie Par. 59)

A173.

Voorbeelden van uitzonderlijke omstandigheden die zich kunnen voordoen en die vragen oproepen over het vermogen van de accountant om de controleopdracht voort te zetten, zijn onder meer:

- de entiteit neemt niet de passende maatregelen met betrekking tot fraude die de accountant in de omstandigheden noodzakelijk acht, zelfs indien de fraude niet materieel is voor de financiële overzichten;
- de overweging door de accountant van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude of de resultaten van uitgevoerde controlewerkzaamheden wijzen op fraude van materieel belang en van diepgaande invloed; of
- de accountant twijfelt ernstig aan de deskundigheid of integriteit van het management of de met governance belaste personen.

A174.

Vanwege de verscheidenheid aan omstandigheden die zich kunnen voordoen, is het niet mogelijk om uitputtend te beschrijven wanneer teruggeven van een opdracht passend is. Factoren die de conclusie van de accountant beïnvloeden, zijn onder meer de implicaties van de betrokkenheid van een lid van het management of van de met governance belaste personen (wat de betrouwbaarheid van verklaringen van het management kan beïnvloeden) en de effecten voor de accountant van een voortdurende associatie met de entiteit.

A175.

De accountant heeft in dergelijke omstandigheden professionele en juridische verantwoordelijkheden die per jurisdictie kunnen variëren. In sommige landen kan de accountant bijvoorbeeld gerechtigd zijn

---

⁷⁵ Standaard 265, paragrafen 8 en A6 en A7

of verplicht zijn een verklaring af te leggen of een melding te doen aan de persoon of personen die de accountant hebben benoemd of, in bepaalde gevallen, aan toezichthoudende instanties. Gezien het uitzonderlijke karakter van deze omstandigheden en de noodzaak om wettelijke vereisten in overweging te nemen, kan het passend zijn dat de accountant juridisch advies inwint bij de beslissing om een opdracht terug te geven en bij het bepalen van een passende handelwijze, waaronder de mogelijkheid van rapportage aan aandeelhouders, toezichthouders of anderen⁷⁶.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

A176.

In veel gevallen binnen de publieke sector is de mogelijkheid om de opdracht terug te geven niet aanwezig vanwege de aard van het wettelijke mandaat van de accountant en overwegingen van het algemeen belang.

Controleverklaring (Zie Par. 60, 61 en 62)

A176A

Standaard 701 is van toepassing⁷⁷ op controles van volledige sets van financiële overzichten voor algemene doeleinden van oob's of andere beursgenoteerde ondernemingen. Daarnaast is Standaard 701 van toepassing indien de accountant anderszins besluit om kernpunten van de controle in de controleverklaring te rapporteren. Het uitgebreid rapporteren over fraude-aangelegenheden vindt in die gevallen plaats in een specifiek kernpunt van de controle, en daarom zijn de paragrafen 60 t/m 62 van deze Standaard in dit geval van toepassing voor het rapporteren over fraude-aangelegenheden.

Het rapporteren over fraude-aangelegenheden is ook van belang voor wettelijke controles⁷⁸ van volledige sets van financiële overzichten voor algemene doeleinden. Voor zover deze controles niet op oob's of andere beursgenoteerde ondernemingen zien, is het rapporteren van kernpunten van de controle niet verplicht. In dat geval vereisen de paragrafen 62A t/m 62G van deze Standaard het rapporteren van fraude-aangelegenheden. Indien een accountant van een andere dan een wettelijke controle uitgebreid wil rapporteren over fraude in de controleverklaring, kunnen deze paragrafen overeenkomstig worden toegepast.

Bepalen van kernpunten van de controle met betrekking tot fraude

A177.

Gebruikers van financiële overzichten hebben belangstelling voor fraude-aangelegenheden waarover de accountant een robuuste dialoog heeft gevoerd met de met governance belaste personen. De overwegingen in paragraaf 60 richten zich op de aard van aangelegenheden die met de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd en die bedoeld zijn om fraude-aangelegenheden te weerspiegelen die van bijzonder belang kunnen zijn voor de beoogde gebruikers.

A178.

Naast aangelegenheden die verband houden met de specifiek vereiste overwegingen in paragraaf 60, kunnen er andere fraude-aangelegenheden zijn die met de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd en die significante aandacht van de accountant vereisen en daarom als kernpunten van de controle overeenkomstig paragraaf 61 kunnen worden bepaald.

A179.

---

⁷⁶ VGBA, artikel 15a

⁷⁷ Standaard 701, paragraaf 5

⁷⁸ Zie artikel 1, lid 1, onderdeel p van de Wet toezicht accountantsorganisaties.

Fraude-aangelegenheden zijn vaak aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisen. Zo kan het identificeren van fraude of vermoede fraude significante wijzigingen vereisen in de risico-inschatting door de accountant en in de herevaluatie van de geplande controlewerkzaamheden (dat wil zeggen een significante wijziging in de controleaanpak).

A180.

Het vaststellen van kernpunten van de controle houdt een oordeelsvorming in over de relatieve belangrijkheid van aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisen. Het zal daarom zelden voorkomen dat de accountant van een volledige set financiële overzichten van een oob of een andere beursgenoteerde entiteit op basis van een stelsel voor algemene doeleinden bepaalt dat er geen enkel kernpunt van de controle met betrekking tot fraude is. In bepaalde beperkte omstandigheden kan de accountant echter bepalen dat er geen fraude-aangelegenheden zijn die kernpunten van de controle vormen overeenkomstig paragraaf 61.

A181.

Schattingen zijn vaak de meest complexe onderdelen van de financiële overzichten, aangezien zij afhankelijk kunnen zijn van significante oordeelsvorming door het management. Overeenkomstig paragraaf 60(a) kan significante aandacht van de accountant vereist zijn om in te spelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die samenhangen met een schatting die significante oordeelsvorming door het management inhoudt. Significante oordeelsvorming door het management is vaak aan de orde wanneer een schatting onderhevig is aan een hoge mate van schattingsonzekerheid en subjectiviteit.

Voorbeeld:

De accountant stelt vast dat significante aandacht van de accountant vereist was om in te spelen op het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in samenhang met de schatting van de entiteit voor verwachte kredietverliezen. Het management maakt gebruik van een model dat een complexe set aannames vereist over toekomstige ontwikkelingen in uiteenlopende entiteitspecifieke scenario's die moeilijk voorspelbaar zijn. Op basis van de identificatie door de accountant van agressieve winstgevendheidsverwachtingen van beleggingsanalisten ten aanzien van de entiteit, identificeerde de accountant een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude vanwege de subjectiviteit die gemoeid is met de schatting van verwachte kredietverliezen en de stimulans die dit creëert voor opzettelijke tendentie van het management.

A182.

Standaard 265 vereist dat de accountant een significante tekortkoming in de interne beheersing die relevant is voor het voorkomen en detecteren van fraude communiceert aan de met governance belaste personen. Significante tekortkomingen kunnen bestaan, ook indien de accountant tijdens de controle geen afwijkingen heeft geïdentificeerd. Zo kan het ontbreken van een klokkenluidersregeling (of een andere regeling voor het melden van fraude) wijzen op tekortkomingen in de interne beheersingsomgeving van de entiteit, zonder dat dit rechtstreeks verband houdt met een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. De accountant kan dergelijke tekortkomingen ook aan het management communiceren.

A183.

Deze Standaard vereist dat doorbreking van beheersingsmaatregelen door het management wordt aangemerkt als een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude (zie paragraaf 40) en veronderstelt dat er risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaan bij opbrengstverantwoording (zie paragraaf 41). De accountant kan bepalen dat deze

aangelegenheden kernpunten van de controle in verband met fraude zijn, aangezien risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude vaak aangelegenheden zijn die zowel significante aandacht van de accountant vereisen als het meest significant zijn binnen de controle. Dit is echter niet in alle gevallen zo. De accountant kan concluderen dat bepaalde risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude geen significante aandacht van de accountant vereisten en daarom niet worden overwogen bij het vaststellen van kernpunten van de controle overeenkomstig paragraaf 60.

A184.

Zoals beschreven in Standaard 701⁷⁹ is het besluitvormingsproces van de accountant bij het vaststellen van kernpunten van de controle gebaseerd op de professionele oordeelsvorming van de accountant over welke aangelegenheden in de controle van het financiële overzicht van de huidige periode van het meest significant waren. De significantie kan worden overwogen in de context van zowel kwantitatieve als kwalitatieve factoren, zoals de relatieve omvang, aard en invloed van de aangelegenheid en de kenbaar gemaakte interesses van de beoogde gebruikers.⁸⁰

A185.

Een van de overwegingen die relevant kunnen zijn bij het bepalen van de relatieve significantie van een aangelegenheid die significante aandacht van de accountant vereiste, en of een dergelijke aangelegenheid een kernpunt van de controle vormt, is het belang van de aangelegenheid voor het inzicht van de beoogde gebruikers in de financiële overzichten als geheel.⁸¹ Aangezien gebruikers van het financiële overzicht belangstelling hebben voor fraude-aangelegenheden zullen één of meer van de fraude-aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisten bij de uitvoering van de controle, en die overeenkomstig paragraaf 60 zijn bepaald, in de regel het meest significant zijn in de controle van de financiële overzichten van de huidige verslagperiode en daarom kernpunten van de controle vormen.

A186.

Standaard 701⁸² bevat aanvullende overwegingen die relevant kunnen zijn bij het bepalen welke fraude-aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisten, in de huidige verslagperiode het meest significant waren en daarom kernpunten van de controle vormen.

Het communiceren van kernpunten van de controle in verband met fraude

A187.

Indien een aangelegenheid in verband met fraude wordt bepaald als een kernpunt van de controle en er sprake is van meerdere afzonderlijke maar samenhangende overwegingen die het meest significant waren in de controle, kan de accountant deze aangelegenheden gezamenlijk communiceren in de controleverklaring. Zo kunnen langlopende contracten significante aandacht van de accountant vereisen met betrekking tot opbrengstverantwoording, terwijl opbrengstverantwoording ook is geïdentificeerd als een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. In dergelijke omstandigheden kan de accountant één kernpunt van de controle in verband met opbrengstverantwoording opnemen, met een passende subtitel die duidelijk maakt dat dit kernpunt verband houdt met fraude.

A188.

---

⁷⁹ Standaard 701, paragraaf 10

⁸⁰ Standaard 701, paragraaf A1

⁸¹ Standaard 701, paragraaf A29

⁸² Standaard 701, paragraaf A29

Het rechtstreeks relateren van een aangelegenheid aan de specifieke omstandigheden van de entiteit kan helpen de mogelijkheid te minimaliseren dat beschrijvingen overmatig gestandaardiseerd worden en gedurende de tijd aan bruikbaarheid inboeten. Bij het beschrijven waarom de accountant een aangelegenheid als één van de meest significante in de controle beschouwde, kan de accountant aspecten benadrukken die specifiek gelden voor de entiteit (bijvoorbeeld omstandigheden die van invloed waren op de onderliggende oordeelsvormingen in de financiële overzichten van de huidige verslagperiode) om de beschrijving relevanter te maken voor de beoogde gebruikers. Evenzo kan de accountant bij het beschrijven van de wijze waarop is ingespeeld op het kernpunt van de controle in verband met fraude in de controle, aangelegenheden benadrukken die rechtstreeks verband houden met de specifieke omstandigheden van de entiteit, waarbij generieke of gestandaardiseerde formuleringen worden vermeden.

A189.

Standaard 701⁸³ bevat overwegingen en leidraden over oorspronkelijke informatie (informatie over de entiteit die niet reeds openbaar is gemaakt door de entiteit) die in het bijzonder relevant kan zijn in de context van het communiceren van kernpunten van de controle in verband met fraude.

A190.

Zoals beschreven in Standaard 701⁸⁴ kunnen het management of de met governance belaste personen besluiten om nieuwe of uitgebreidere toelichtingen in de financiële overzichten of elders in het jaarverslag op te nemen in verband met een kernpunt van de controle, in het licht van het feit dat deze aangelegenheid in de controleverklaring zal worden gecommuniceerd. Dergelijke nieuwe of uitgebreidere toelichtingen kunnen bijvoorbeeld worden opgenomen om meer robuuste informatie te verschaffen over geïdentificeerde fraude of vermoede fraude of over geïdentificeerde tekortkomingen in de interne beheersing die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude.

Omstandigheden waarin een aangelegenheid die als kernpunt van de controle is bepaald niet wordt gecommuniceerd in de controleverklaring

A191.

Standaard 701, paragraaf 14(b), geeft aan dat het uiterst zelden zal voorkomen dat een als kernpunt van de controle bepaalde aangelegenheid niet wordt gecommuniceerd in de controleverklaring en bevat leidraden voor omstandigheden waarin een dergelijke aangelegenheid niet wordt gecommuniceerd in de controleverklaring. Bijvoorbeeld:

- zo kan wet- of regelgeving openbare bekendmaking door het management of de accountant met betrekking tot een specifieke aangelegenheid die is bepaald als een kernpunt van de controle verbieden;
- daarnaast wordt verondersteld dat het in het algemeen belang is om grotere transparantie te verschaffen over de controle voor de beoogde gebruikers. Het oordeel om een kernpunt van de controle niet te communiceren is daarom alleen passend in gevallen waarin de nadelige gevolgen voor de entiteit of het publiek als gevolg van dergelijke communicatie naar redelijke verwachting zwaarder wegen dan de voordelen voor het algemeen belang van het communiceren over de aangelegenheid⁸⁵.

A192.

---

⁸³ Standaard 701, paragrafen A34, A35 en A36

⁸⁴ Standaard 701, paragraaf A37

⁸⁵ Standaard 701, paragrafen A53 en A54

Het kan voor de accountant tevens noodzakelijk zijn om de implicaties te overwegen van het communiceren over aangelegenheden die als kernpunt van de controle zijn bepaald in het licht van relevante ethische voorschriften⁸⁶. Daarnaast kan de accountant op grond van wet- of regelgeving verplicht zijn om met toepasselijke regelgevende, handhavende of toezichhoudende instanties te communiceren over de aangelegenheid, ongeacht of deze in de controleverklaring wordt opgenomen.

Bepalen van fraude-aangelegenheden

A192A

Gebruikers van financiële overzichten hebben belangstelling voor fraude-aangelegenheden waarover de accountant een robuuste dialoog heeft gevoerd met de met governance belaste personen. De overwegingen in paragraaf 62A richten zich op de aard van aangelegenheden die met de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd en die bedoeld zijn om fraude-aangelegenheden te weerspiegelen die van bijzonder belang kunnen zijn voor de beoogde gebruikers.

A192B

Naast aangelegenheden die verband houden met de specifiek vereiste overwegingen in paragraaf 62A, kunnen er andere fraude-aangelegenheden zijn die met de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd en die significante aandacht van de accountant vereisen en daarom als meest significante fraude-aangelegenheid overeenkomstig paragraaf 62B kunnen worden bepaald.

A192C

Fraude-aangelegenheden zijn vaak aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisen. Zo kan het identificeren van fraude of vermoede fraude significante wijzigingen vereisen in de risico-inschatting door de accountant en in de herevaluatie van de geplande controlewerkzaamheden (dat wil zeggen een significante wijziging in de controleaanpak).

A192D

Het vaststellen van fraude-aangelegenheden houdt een oordeelsvorming in over de fraude-aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisen. Het zal zelden voorkomen dat de accountant van een volledige set financiële overzichten van een wettelijke controle bepaalt dat er geen enkele meest significante fraude-aangelegenheid is. In bepaalde beperkte omstandigheden kan de accountant echter bepalen dat er geen fraude-aangelegenheden zijn die meest significante fraude-aangelegenheden vormen overeenkomstig paragraaf 62B.

A192E

Schattingen zijn vaak de meest complexe onderdelen van de financiële overzichten, aangezien zij afhankelijk kunnen zijn van significante oordeelsvorming door het management. Overeenkomstig paragraaf 62A(a) kan significante aandacht van de accountant vereist zijn om in te spelen op ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die samenhangen met een schatting die significante oordeelsvorming door het management inhoudt. Significante oordeelsvorming door het management is vaak aan de orde wanneer een schatting onderhevig is aan een hoge mate van schattingsonzekerheid en subjectiviteit.

Voorbeeld:

De accountant stelt vast dat significante aandacht van de accountant vereist was om in te spelen op het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in samenhang met de schatting

⁸⁶ Bijvoorbeeld, behalve in bepaalde specifieke omstandigheden laten de artikelen 16 en 18 VGBA en de artikelen 20 en 26 Wet toezicht accountantsorganisaties niet toe dat vertrouwelijke informatie wordt gebruikt of bekendgemaakt. Een van de uitzonderingen betreft de wettelijke of professionele bevoegdheid of verplichting van de accountant om gegevens of inlichtingen te verstrekken om te voldoen aan wettelijke vereisten of professionele standaarden..

van de entiteit voor verwachte kredietverliezen. Het management maakt gebruik van een model dat een complexe set aannames vereist over toekomstige ontwikkelingen in uiteenlopende entiteitspecifieke scenario's die moeilijk voorspelbaar zijn. Op basis van de identificatie door de accountant van agressieve winstgevendheidsverwachtingen van beleggingsanalisten ten aanzien van de entiteit, identificeerde de accountant een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude vanwege de subjectiviteit die gemoeid is met de schatting van verwachte kredietverliezen en de stimulans die dit creëert voor opzettelijke tendentie van het management.

A192F

Standaard 265 vereist dat de accountant een significante tekortkoming in de interne beheersing die relevant is voor het voorkomen en detecteren van fraude communiceert aan de met governance belaste personen. Significante tekortkomingen kunnen bestaan, ook indien de accountant tijdens de controle geen afwijkingen heeft geïdentificeerd. Zo kan het ontbreken van een klokkenluidersregeling (of een andere regeling voor het melden van fraude) wijzen op tekortkomingen in de beheersingsomgeving van de entiteit, zonder dat dit rechtstreeks verband houdt met een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. De accountant kan dergelijke tekortkomingen ook aan het management communiceren.

A192G

Deze Standaard vereist dat doorbreking van beheersingsmaatregelen door het management wordt aangemerkt als een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude (zie paragraaf 40) en veronderstelt dat er risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaan bij opbrengstverantwoording (zie paragraaf 41). Risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude zijn vaak aangelegenheden die zowel significante aandacht van de accountant vereisen als het meest significant zijn binnen de controle. Dit is echter niet in alle gevallen zo. De accountant kan bepalen dat bepaalde risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude geen significante aandacht van de accountant vereisten en daarom niet worden overwogen bij het bepalen van meest significante fraude-aangelegenheden overeenkomstig paragraaf 62A.

A192H

Het besluitvormingsproces van de accountant overeenkomstig paragraaf 62B is gebaseerd op de professionele oordeelsvorming van de accountant over welke fraude-aangelegenheden in de controle van het financiële overzicht van de huidige periode het meest significant waren. De significantie kan worden overwogen in de context van zowel kwantitatieve als kwalitatieve factoren, zoals de relatieve omvang, aard en invloed van de aangelegenheid en de kenbaar gemaakte interesses van de beoogde gebruikers.

A192I

Een van de overwegingen die relevant kan zijn bij het bepalen van de relatieve significantie van een fraude-aangelegenheid die significante aandacht van de accountant vereiste, is het belang van de aangelegenheid voor het inzicht van de beoogde gebruikers in de financiële overzichten als geheel. Aangezien gebruikers van het financiële overzicht belangstelling hebben voor aangelegenheden in verband met fraude zullen één of meer van de fraude-aangelegenheden die significante aandacht van de accountant vereisten bij de uitvoering van de controle, en die overeenkomstig paragraaf 62A zijn bepaald, in de regel het meest significant zijn in de controle van de financiële overzichten van de huidige verslagperiode.

Communicatie van fraude-aangelegenheden

A192J

Het rechtstreeks relateren van een aangelegenheid aan de specifieke omstandigheden van de entiteit kan helpen de mogelijkheid te minimaliseren dat beschrijvingen overmatig gestandaardiseerd worden en gedurende de tijd aan bruikbaarheid inboeten. Bij het beschrijven waarom de accountant een aangelegenheid als één van de meest significante in de controle beschouwde, kan de accountant aspecten benadrukken die specifiek gelden voor de entiteit (bijvoorbeeld omstandigheden die van invloed waren op de onderliggende oordeelsvormingen in de financiële overzichten van de huidige verslagperiode) om de beschrijving relevanter te maken voor de beoogde gebruikers. Evenzo kan de accountant bij het beschrijven van de wijze waarop in de controle op de fraude-aangelegenheid is ingespeeld aangelegenheden benadrukken die rechtstreeks verband houden met de specifieke omstandigheden van de entiteit, waarbij generieke of gestandaardiseerde formuleringen worden vermeden.

A192K

Het adequaat zijn van de beschrijving van een fraude-aangelegenheid is een zaak van professionele oordeelsvorming. De beschrijving van een fraude-aangelegenheid is bedoeld om een beknopte en evenwichtige uitleg te verschaffen om de beoogde gebruikers in staat te stellen te begrijpen waarom de fraude-aangelegenheid het meest significant was tijdens de controle en hoe er tijdens de controle op de fraude-aangelegenheid was ingespeeld. Het beperken van het gebruikmaken van uiterst technische controletermen vormt tevens een hulpmiddel voor de beoogde gebruikers die geen redelijke kennis hebben van controle om de basis voor de focus van de accountant op bepaalde zaken tijdens de controle te begrijpen. De aard en omvang van informatie die door de accountant wordt verschaft is verondersteld om in de context van de verantwoordelijkheden van de respectievelijke partijen evenwichtig te zijn (d.w.z. voor de accountant om nuttige informatie te verschaffen in een bondige en begrijpelijke vorm, terwijl hij niet op ongepaste wijze originele informatie verschaft over de entiteit).

Originele informatie is elke informatie over de entiteit die niet anderszins openbaar is gemaakt door de entiteit (d.w.z. niet in de financiële overzichten is opgenomen of overige informatie die beschikbaar is op de datum van de controleverklaring, of geadresseerd is in overige mondelinge of schriftelijke communicatie door het management of de met governance belaste personen, zoals een voorlopige aankondiging van financiële informatie of investeerder briefings). Dergelijke informatie is de verantwoordelijkheid van het management van de entiteit en de met governance belaste personen.

Het is voor de accountant gepast om te trachten te voorkomen dat de beschrijving van een fraude-aangelegenheid op ongepaste wijze originele informatie over de entiteit verschaft. De beschrijving van een fraude-aangelegenheid is gewoonlijk niet van zichzelf originele informatie over de entiteit, aangezien dit de fraude-aangelegenheid in de context van de controle beschrijft. De accountant kan het echter noodzakelijk achten om aanvullende informatie te verschaffen om uit te leggen waarom de fraude-aangelegenheid werd bepaald als het meest significant te zijn tijdens de controle op voorwaarde dat het toelichten van dergelijke informatie niet door wet- of regelgeving wordt uitgesloten. Wanneer dergelijke informatie door de accountant als noodzakelijk wordt beschouwd kan de accountant het management of de met governance belaste personen aansporen om aanvullende informatie toe te lichten, in plaats van dat de accountant originele informatie in de controleverklaring opneemt.

A192L

Het management of de met governance belaste personen kunnen besluiten om nieuwe of uitgebreidere toelichtingen in de financiële overzichten of elders in het jaarverslag op te nemen in verband met een fraude-aangelegenheid, in het licht van het feit dat deze fraude-aangelegenheid in

de controleverklaring zal worden gecommuniceerd. Dergelijke nieuwe of uitgebreidere toelichtingen kunnen bijvoorbeeld worden opgenomen om meer robuuste informatie te verschaffen over geïdentificeerde fraude of vermoede fraude of over geïdentificeerde tekortkomingen in de interne beheersing die relevant zijn voor het voorkomen en detecteren van fraude.

Omstandigheden waarin een meest significante fraude-aangelegenheid niet wordt gecommuniceerd in de controleverklaring

A192M

Het kan voor de accountant tevens noodzakelijk zijn om de implicaties te overwegen van het communiceren over een aangelegenheid die als meest significant is aangemerkt in het licht van relevante ethische voorschriften⁸⁷. Daarnaast kan de accountant op grond van wet- of regelgeving verplicht zijn om met toepasselijke regelgevende, handhavende of toezichthoudende instanties te communiceren over de aangelegenheid, ongeacht of deze in de controleverklaring wordt opgenomen. Dergelijke communicatie kan de accountant tevens in staat stellen om de negatieve consequenties van het communiceren van deze aangelegenheid te overzien.

De kwesties die door de accountant in aanmerking worden genomen met betrekking tot het nemen van een beslissing om een aangelegenheid niet te communiceren zijn complex en doen een beroep op significante oordeelsvorming door de accountant. Daarom kan de accountant het ook passend achten om juridisch advies in te winnen.

A192N

Standaard 720 definieert de term jaarverslag en legt uit dat documenten zoals een managementrapport, management commentaar, of operationele en financiële beoordeling of soortgelijke rapportages door de personen belast met governance (bijv. een verslag van de raad van commissarissen); mededeling van de voorzitter; mededeling inzake corporate governance; of interne beheersings- en risico-inschattingsrapportages deel uit kunnen maken van het jaarverslag⁸⁸. Standaard 720 behandelt de verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot andere informatie opgenomen in het jaarverslag. Alhoewel het oordeel van de accountant over de financiële overzichten niet de andere informatie omvat, kan de accountant deze informatie in aanmerking nemen, net als overige openbare communicatie door de entiteit of overige geloofwaardige bronnen, bij het formuleren van de beschrijving van een fraude-aangelegenheid.

Controledocumentatie die tijdens de controle is opgesteld kan tevens nuttig zijn voor de accountant bij het formuleren van de beschrijving van een fraude-aangelegenheid. Schriftelijke communicatie, of de documentatie door de accountant van mondelinge communicatie, met de met governance belaste personen alsmede overige controledocumentatie kan bijvoorbeeld een nuttige basis verschaffen voor de communicatie door de accountant in de controleverklaring. Dit is zo omdat controledocumentatie overeenkomstig Standaard 230 bedoeld is om significante aangelegenheden te behandelen die zich tijdens de controle voordoen, de conclusies die daarover worden getrokken en significante professionele oordeelsvormingen die zijn gemaakt bij het trekken van die conclusies, en dient als een vastlegging van de aard, timing en omvang van de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd, het resultaat van die werkzaamheden en de controle-informatie die is verkregen. Dergelijke documentatie kan voor de accountant een hulpmiddel zijn bij het ontwikkelen van een beschrijving van een fraude-

⁸⁷ Bijvoorbeeld, behalve in bepaalde specifieke omstandigheden laten de artikelen 16 en 18 VGBA en de artikelen 20 en 26 Wet toezicht accountantsorganisaties niet toe dat vertrouwelijke informatie wordt gebruikt of bekendgemaakt. Een van de uitzonderingen betreft de wettelijke of professionele bevoegdheid of verplichting van de accountant om gegevens of inlichtingen te verstrekken om te voldoen aan wettelijke vereisten of professionele standaarden.

⁸⁸ Standaard 720, *De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot andere informatie*, paragraaf 12(a), A1, A2 en A3.

aangelegenheid, die de significantie van de aangelegenheid uitlegt en tevens bij het toepassen van de vereisten in paragraaf 68A.

Paragraaf 62E vereist de beschrijving van elke meest significante fraude-aangelegenheid om aan te kunnen geven waarom de accountant de aangelegenheid beschouwde als meest significant tijdens de controle en hoe er op de aangelegenheid was ingespeeld tijdens de controle. Daarom is de beschrijving van fraude-aangelegenheden niet alleen een herhaling van wat er in de financiële overzichten is toegelicht. Een verwijzing naar daarop betrekking hebbende toelichtingen stelt de beoogde gebruikers er echter toe in staat om te begrijpen hoe het management bij het opstellen van de financiële overzichten op de aangelegenheid heeft ingespeeld.

In aanvulling op het verwijzen naar gerelateerde toelichtingen kan de accountant de aandacht vestigen op de kernaspecten hiervan. De omvang van toelichting door het management over specifieke aspecten of factoren met betrekking tot hoe een bepaalde aangelegenheid invloed heeft op de financiële overzichten van de huidige verslagperiode kan de accountant helpen bij het duiden van bepaalde aspecten van de manier waarop er tijdens de controle op de aangelegenheid was ingespeeld zodat de beoogde gebruikers kunnen begrijpen waarom de aangelegenheid een meest significante fraude-aangelegenheid is.

A192O

De beschrijving van een fraude-aangelegenheid in de controleverklaring is bedoeld om inzicht te verschaffen waarom een fraude-aangelegenheid was bepaald als meest significant. Daarom kunnen de vereisten in paragrafen 62A en 62B en de toepassingsgerichte teksten in paragrafen A192A, A192B, A192C, A192D, A192E, A192F, A192G, A192H en A192I met betrekking tot het bepalen van fraude-aangelegenheden tevens voor de accountant een hulpmiddel zijn bij het overwegen hoe dergelijke aangelegenheden in de controleverklaring gecommuniceerd moeten worden. Bijvoorbeeld het uitleggen dat de factoren die ertoe leidden dat de accountant concludeerde dat een bepaalde aangelegenheid de significante aandacht van de accountant vereiste en meest significant was tijdens de controle is waarschijnlijk van belang voor de beoogde gebruikers.

De relevantie van informatie voor beoogde gebruikers is een overweging voor de accountant bij het bepalen wat er in de beschrijving van een fraude-aangelegenheid moet worden opgenomen. Dit kan betrekking hebben op de vraag of de beschrijving een beter inzicht in de controle en de oordeelsvormingen van de accountant mogelijk zou maken.

Het direct relateren van een aangelegenheid aan de specifieke omstandigheden van de entiteit kan tevens helpen om de kans te verlagen dat dergelijke beschrijvingen teveel gestandaardiseerd worden en met de tijd minder bruikbaar worden. Bij het beschrijven waarom de accountant de aangelegenheid beschouwde als meest significant kan het voor de accountant nuttig zijn om aspecten die specifiek zijn voor de entiteit te benadrukken (bijvoorbeeld omstandigheden die de onderliggende oordeelsvormingen die in de financiële overzichten van de huidige verslagperiode gemaakt zijn, beïnvloedden) om de beschrijving relevanter te maken voor de beoogde gebruikers. Dit kan tevens van belang zijn bij het beschrijven van een fraude-aangelegenheid dat in meerdere verslagperiodes terugkomt.

De beschrijving kan tevens verwijzen naar de belangrijkste overwegingen die ertoe leidden dat de accountant, in de omstandigheden van de controle, bepaalde dat de aangelegenheid een van de meest significante was.

A192P

De mate van detail die in de controleverklaring moet worden verschaft om te beschrijven hoe er op een fraude-aangelegenheid is ingespeeld tijdens de controle is een kwestie van professionele

oordeelsvorming. In overeenstemming met paragraaf 62E(b), kan de accountant het volgende omschrijven:

- aspecten van het inspelen op risico's of de aanpak van de accountant, die het meest relevant waren voor de fraude-aangelegenheid of specifiek waren voor het ingeschatte risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude;
- een kort overzicht van de uitgevoerde werkzaamheden;
- een indicatie van de uitkomst van de werkzaamheden van de accountant; of
- belangrijke waarnemingen met betrekking tot de aangelegenheid, of een combinatie van deze elementen.

Wet- of regelgeving of nationale controlestandaarden kunnen een specifieke vorm of inhoud voorschrijven voor de beschrijving van een fraude-aangelegenheid of kan het opnemen van één of meerdere van deze elementen specificeren.

Teneinde de beoogde gebruikers inzicht te geven in de significantie van een fraude-aangelegenheid van de controle in de context van de controle van de financiële overzichten als geheel, en de relatie tussen fraude-aangelegenheden en overige elementen van de controleverklaring, inclusief het oordeel van de accountant, is zorgvuldigheid geboden zodat de gebruikte bewoording in de beschrijving van een fraude-aangelegenheid:

- niet impliceert dat de fraude-aangelegenheid niet op de juiste wijze door de accountant is opgelost bij het vormen van een oordeel over de financiële overzichten;
- de aangelegenheid direct verband houdt met de specifieke omstandigheden van de entiteit en daarbij algemeen of standaard taalgebruik wordt vermeden;
- rekening houdt met de manier waarop er in de daaraan gerelateerde toelichtingen in de financiële overzichten op de aangelegenheid wordt ingespeeld, indien van toepassing;
- geen afzonderlijke oordelen over aparte elementen van de financiële overzichten bevat of impliceert.

Het beschrijven van aspecten van de respons of de aanpak van de accountant inzake de fraude-aangelegenheid, in het bijzonder wanneer de aanpak significante afstemming op de feiten en omstandigheden van de entiteit vereiste, kan de beoogde gebruikers helpen bij het begrijpen van ongebruikelijke omstandigheden en de significante oordeelsvorming van de accountant die vereist is om te kunnen inspelen op het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude. Bovendien kan de controleaanpak in een bepaalde verslagperiode zijn beïnvloed door entiteitspecifieke omstandigheden, economische omstandigheden of ontwikkelingen in de sector. Het kan voor de accountant tevens nuttig zijn om te verwijzen naar de aard en omvang van de communicatie over de aangelegenheid met de met governance belaste personen.

Er kunnen uitdagingen zijn in het beschrijven van de werkzaamheden van de accountant, in het bijzonder bij complexe gebieden van de controle waarop de oordeelsvorming betrekking heeft. Het kan in het bijzonder moeilijk zijn om de uitgevoerde werkzaamheden samen te vatten op een beknopte manier die op adequate wijze de aard en omvang van het inspelen van de accountant op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude communiceert en de daarmee verband houdende significante oordeelsvormingen van de accountant. Toch kan de accountant het noodzakelijk achten om bepaalde uitgevoerde werkzaamheden te beschrijven om te communiceren op welke wijze hierop tijdens de controle was ingespeeld. Een dergelijke beschrijving

kan doorgaans op hoog niveau zijn in plaats van dat het een gedetailleerde beschrijving van werkzaamheden bevat.

De accountant kan ook een indicatie verschaffen van de uitkomst van zijn response in de beschrijving van het fraude-aangelegenheid in de controleverklaring. Wanneer dit is gedaan, is echter aandacht nodig om te vermijden dat de accountant de indruk wekt dat de beschrijving een apart oordeel overbrengt over een fraude-aangelegenheid of dat op enige wijze het oordeel van de accountant over de financiële overzichten als geheel ter discussie komt te staan.

A192Q

Zoals aangegeven in paragraaf 62F zal het voor een aangelegenheid buitengewoon zeldzaam zijn om te worden bepaald als een meest significante fraude-aangelegenheid en niet in de controleverklaring te worden gecommuniceerd. Dit komt omdat er wordt verondersteld dat het verschaffen van meer transparantie over de controle voor de beoogde gebruikers in het algemeen belang is.

Wet- of regelgeving kan openbare toelichting door het management of de accountant verhinderen over een meest significante fraude-aangelegenheid. Zo kan bij wet- of regelgeving specifiek zijn verboden dat een openbare mededeling wordt gedaan die een nadelige invloed zou kunnen hebben op een onderzoek dat door een bevoegde instantie naar een daadwerkelijke dan wel een vermoede illegale handeling wordt uitgevoerd (zoals aangelegenheden die gerelateerd zijn of lijken aan het witwassen van geld).

Daarom is de oordeelsvorming om de fraude-aangelegenheid niet te communiceren alleen gepast in gevallen wanneer de nadelige gevolgen voor de entiteit of het maatschappelijk verkeer als gevolg van dergelijke communicatie als dermate significant worden beschouwd dat hiervan redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze groter zijn dan de voordelen hiervan.

De bepaling om een meest significante fraude-aangelegenheid niet te communiceren houdt rekening met de feiten en omstandigheden met betrekking tot deze aangelegenheid. Communicatie met het management en de met governance belaste personen helpt de accountant bij het begrijpen van de opvattingen van het management over de significantie van de nadelige gevolgen die zich kunnen voordoen als gevolg van het communiceren over een aangelegenheid. In het bijzonder helpt communicatie met het management en de met governance belaste personen de accountant zijn oordeelsvorming te onderbouwen bij het bepalen of de aangelegenheid moet worden gecommuniceerd door:

- De accountant te helpen bij het begrijpen waarom de aangelegenheid door de entiteit niet openbaar is gemaakt (bijvoorbeeld indien wet- of regelgeving bepaalde stelsels inzake financiële verslaggeving uitgestelde openbaarmaking of niet-openbaarmaking van de aangelegenheid toestaan) en de standpunten van het management ten opzichte van eventuele negatieve consequenties van de openbaarmaking. Het management kan de aandacht richten op bepaalde aspecten in wet- of regelgeving of andere gezaghebbende bronnen die relevant kunnen zijn voor het in acht nemen van negatieve consequenties (dergelijke aspecten kunnen bijvoorbeeld de schade aan commerciële onderhandelingen of concurrentiepositie van de entiteit omvatten). De opvattingen van het management inzake de negatieve consequenties alleen ontslaan de accountant niet van de noodzaak om te bepalen of redelijkerwijs kan worden verwacht dat de nadelige gevolgen van dergelijke communicatie groter zijn dan de voordelen voor het maatschappelijk verkeer in overeenstemming met paragraaf 62F(b).
- Het benadrukken van de vraag of er communicatie heeft plaatsgevonden met toepasselijke regelgevende, handhavende of toezichthoudende instanties met betrekking tot de

aangelegenheid, in het bijzonder of dergelijke besprekingen de aanname van het management lijken te ondersteunen waarom openbaarmaking van de aangelegenheid niet gepast is.

- Het in staat stellen van de accountant om het management en de met governance belaste personen, waar dat passend is, aan te moedigen om relevante informatie over de aangelegenheid openbaar te maken. Dit kan in het bijzonder mogelijk zijn indien de zorgen van het management en de met governance belaste personen over het communiceren beperkt zijn tot specifieke aspecten met betrekking tot de aangelegenheid, zodanig dat bepaalde informatie over de aangelegenheid minder gevoelig kan zijn en gecommuniceerd kan worden.

De accountant kan tevens overwegen of het noodzakelijk is om een schriftelijke bevestiging van het management te krijgen waarom openbaarmaking over de aangelegenheid niet gepast is, inclusief de opvatting van het management over de significantie van de negatieve gevolgen die zich voor kunnen doen als gevolg van dergelijke communicatie.

Het kan voor de accountant tevens noodzakelijk zijn om de implicaties van het communiceren over een aangelegenheid die is bepaald als meest significante fraude-aangelegenheid in het licht van relevante ethische voorschriften in aanmerking te nemen. Bovendien kan van de accountant door wet- of regelgeving zijn vereist dat met de toepasselijke regelgevende, handhavende en toezichhoudende instanties met betrekking tot de aangelegenheid te communiceren, ongeacht de vraag of de aangelegenheid in de controleverklaring wordt gecommuniceerd. Dergelijke communicatie kan de accountant tevens in staat stellen om de negatieve consequenties van het communiceren van deze aangelegenheid te overzien.

De kwesties die door de accountant in aanmerking worden genomen met betrekking tot het nemen van een beslissing om een aangelegenheid niet te communiceren zijn complex en doen een beroep op significante oordeelsvorming door de accountant. Daarom kan de accountant het ook passend achten om juridisch advies in te winnen.

A192R

Wanneer de accountant een oordeel met beperking of een afkeurend oordeel tot uitdrukking brengt overeenkomstig Standaard 705 helpt het presenteren van de beschrijving van een aangelegenheid die aanleiding geeft tot een oordeel met beperking in de sectie *Basis voor ons oordeel met beperking (of afkeurend oordeel)* het begrip van beoogde gebruikers te bevorderen alsmede het identificeren van dergelijke omstandigheden wanneer deze zich voordoen.

Schriftelijke bevestigingen (Zie Par. 63)

A193.

Standaard 580⁸⁹ bevat vereisten en leidraden voor het verkrijgen van passende schriftelijke bevestigingen van het management en, waar dat passend is, van de met governance belaste personen in het kader van de controle. Hoewel schriftelijke bevestigingen een belangrijke bron van controle-informatie vormen, verschaffen zij op zichzelf geen voldoende en geschikte controle-informatie over de aangelegenheden waarop zij betrekking hebben. Aangezien het management zich bovendien in een unieke positie bevindt om fraude te plegen, is het voor de accountant van belang om bij het trekken van de conclusie die overeenkomstig Standaard 330 is vereist alle verkregen controle-informatie in overweging te nemen, waaronder controle-informatie die consistent of inconsistent is met andere controle-informatie⁹⁰.

⁸⁹ Standaard 580, *Schriftelijke bevestigingen*

⁹⁰ Standaard 330, paragraaf 26

A194.

Standaard 580⁹¹ behandelt ook omstandigheden waarin de accountant twijfelt aan de betrouwbaarheid van schriftelijke bevestigingen, onder meer indien deze niet consistent zijn met andere controle-informatie. Twijfels over de betrouwbaarheid van informatie afkomstig van het management kunnen wijzen op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Communicatie met het management en de met governance belaste personen (Zie Par. 64, 65 en 66)

A195.

In sommige rechtsgebieden kan wet- of regelgeving de communicatie van de accountant met het management en de met governance belaste personen over bepaalde aangelegenheden beperken. Wet- of regelgeving kan specifiek een communicatie of andere handeling verbieden, die een onderzoek door een bevoegde autoriteit naar een feitelijke of vermoede onrechtmatige handeling zou kunnen schaden waaronder bijvoorbeeld het waarschuwen van de entiteit wanneer de accountant op grond van antiwitwaswetgeving verplicht is fraude te melden aan een bevoegde autoriteit. In dergelijke omstandigheden kunnen door de accountant overwogen vraagstukken complex zijn en kan het passend zijn juridisch advies in te winnen.

Communicatie met het management (Zie Par. 64)

A196.

Indien de accountant fraude of vermoede fraude identificeert, is het van belang dat deze aangelegenheid zo spoedig mogelijk onder de aandacht van het geschikte niveau van het management wordt gebracht, zelfs indien de aangelegenheid als duidelijk onbetekenend kan worden beschouwd (bijvoorbeeld een geringe oneigenlijke toe-eigening van gelden door een medewerker op een laag niveau binnen de organisatie van de entiteit).

Communicatie met de met governance belaste personen (Zie Par. 65)

A197.

De communicatie van de accountant met de met governance belaste personen kan mondeling of schriftelijk plaatsvinden. Standaard 260 identificeert factoren die de accountant in overweging neemt bij het bepalen of mondeling of schriftelijk wordt gecommuniceerd⁹². Gezien de aard en gevoeligheid van fraude waarbij het senior management is betrokken, of fraude die leidt tot een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten, rapporteert de accountant dergelijke aangelegenheden tijdig en kan de accountant overwegen deze ook schriftelijk te rapporteren.

A198.

In sommige gevallen kan de accountant het passend achten om te communiceren met de met governance belaste personen over fraude of vermoede fraude waarbij anderen betrokken zijn en die door de accountant als duidelijk onbetekenend is bepaald. Evenzo kunnen de met governance belaste personen wensen over dergelijke omstandigheden te worden geïnformeerd. Het communicatieproces wordt ondersteund indien de accountant en de met governance belaste personen in een vroeg stadium van de controle overeenstemming bereiken over de aard en omvang van de communicatie van de accountant in dit verband.

A199.

---

⁹¹ Standaard 580, paragrafen 16, 17 en 18

⁹² Standaard 260, paragraaf A38

In uitzonderlijke omstandigheden waarin de accountant twijfelt aan de integriteit of eerlijkheid van het management of de met governance belaste personen, kan de accountant het passend vinden juridisch advies in te winnen ter ondersteuning bij het bepalen van de gepaste handelwijze.

Overige fraude-aangelegenheden (Zie Par. 66)

A200.

Overige fraude-aangelegenheden die met de met governance belaste personen kunnen worden besproken, omvatten bijvoorbeeld:

- zorgen over de aard, omvang en frequentie van de beoordeling door het management van de beheersingsmaatregelen voor het voorkomen of detecteren van fraude en van het risico dat de financiële overzichten afwijkingen van materieel belang bevatten;
- het nalaten door het management om passend in te spelen op geïdentificeerde significante tekortkomingen in het interne beheersingssysteem of op geïdentificeerde fraude;
- de evaluatie door de accountant van de interne beheersingsomgeving van de entiteit, waaronder vragen met betrekking tot de competentie en integriteit van het management;
- handelingen van het management die kunnen wijzen op frauduleuze financiële verslaggeving, zoals de selectie en toepassing door het management van grondslagen voor financiële verslaggeving die kunnen duiden op pogingen van het management om resultaten te sturen teneinde gebruikers van de financiële overzichten te misleiden over de prestaties en winstgevendheid van de entiteit;
- zorgen over de toereikendheid en volledigheid van de autorisatie van transacties die buiten de normale bedrijfsvoering lijken te vallen.

Rapporteren aan een bevoegde instantie buiten de entiteit (Zie Par. 67)

A201.

De rapportering kan plaatsvinden aan een van toepassing zijnde regelgevende, handhavende, toezichthoudende of andere bevoegde instantie buiten de entiteit.

A202.

Standaard 250⁹³ bevat nadere leidraden met betrekking tot de bepaling door de accountant of het rapporteren van geïdentificeerde of vermoede niet-naleving van wet- en regelgeving aan een bevoegde instantie buiten de entiteit vereist of passend is, waaronder overwegingen inzake het fundamentele beginsel van vertrouwelijkheid van de accountant⁹⁴.

A203.

Factoren die de accountant in overweging kan nemen bij het bepalen of het rapporteren aan een bevoegde instantie buiten de entiteit passend is, voor zover dit niet is verboden door wet- of regelgeving of relevante ethische voorschriften, omvatten onder meer:

- standpunten die zijn ingenomen door regelgevende, handhavende, toezichthoudende of andere bevoegde instantie;
- of het rapporteren van de aangelegenheid zou plaatsvinden in het algemeen belang.

A204.

Het rapporteren van fraude aan een bevoegde instantie buiten de entiteit kan complexe overwegingen en professionele oordeelsvorming inhouden. In dergelijke omstandigheden kan de accountant overwegen intern te overleggen (bijvoorbeeld binnen het accountantskantoor of met een

⁹³ Standaard 250, paragrafen A28, A29, A30, A31, A32, A33 en A34

⁹⁴ VGBA, artikelen 16 en 17

netwerkonderdeel) of op vertrouwelijke basis overleg te voeren met een regelgevende instantie of beroepsorganisatie (tenzij dit verboden is of in strijd zou zijn met het fundamentele beginsel van vertrouwelijkheid). De accountant kan ook overwegen juridisch advies in te winnen om de handelingsopties en de professionele of juridische implicaties daarvan te begrijpen.

Overwegingen specifiek voor entiteiten in de publieke sector

A205.

In de publieke sector kunnen vereisten voor het rapporteren van fraude, ongeacht of deze tijdens de controle is ontdekt, onderworpen zijn aan specifieke bepalingen van het controlemandaat of van gerelateerde wet- en regelgeving of van een andere instantie.

Documentatie (Zie Par. 68 en 68A)

A206.

Standaard 230⁹⁵ behandelt omstandigheden waarin de accountant informatie identificeert die niet consistent is met de eindconclusie van de accountant met betrekking tot een significante aangelegenheid en vereist dat de accountant documenteert op welke wijze met deze inconsistentie is omgegaan.

A206A

Op grond van paragraaf 8 van Standaard 230 wordt er van de accountant vereist om controledocumentatie op te stellen die voldoende is om een ervaren accountant die niet eerder met de controle te maken heeft gehad, in staat te stellen om onder andere de significante professionele oordeelsvormingen te begrijpen. In de context van fraude-aangelegenheden omvatten deze professionele oordeelsvormingen zowel de bepaling, uit de aangelegenheden die met de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd, van de aangelegenheden die de significante aandacht van de accountant vereisten als de vraag of elk van deze aangelegenheden het meest significant bij de controle waren. De oordeelsvormingen van de accountant in dit opzicht zullen waarschijnlijk zijn ondersteund door zowel de documentatie van de communicatie door de accountant met de met governance belaste personen en de controledocumentatie met betrekking tot elke afzonderlijke aangelegenheid (Zie Par. A192N), als bepaalde andere controledocumentatie van de significante aangelegenheden die zich tijdens de controle voordoen (bijvoorbeeld een afsluitend memorandum). Op grond van deze Standaard is de accountant echter niet vereist te documenteren waarom andere aangelegenheden die aan de met governance belaste personen zijn gecommuniceerd geen aangelegenheden waren die de significante aandacht van de accountant vereisten.

Bijlage 1

Voorbeelden van frauderisicofactoren (Zie Par. A26)

De in deze bijlage vermelde frauderisicofactoren zijn voorbeelden van factoren waarmee accountants in een groot aantal verschillende situaties kunnen worden geconfronteerd. Los daarvan worden voorbeelden gepresenteerd van twee soorten fraude die relevant zijn voor de accountant, namelijk frauduleuze financiële verslaggeving en oneigenlijke toe-eigening van activa. Voor beide soorten fraude worden de risicofactoren verder ingedeeld op basis van de drie omstandigheden die gewoonlijk aanwezig zijn wanneer afwijkingen van materieel belang die het gevolg zijn van fraude zich voordoen: (a) stimulansen/druk, (b) gelegenheden en (c) instelling/rechtvaardiging. Hoewel de risicofactoren een breed scala aan omstandigheden beslaan, gaat het slechts om voorbeelden. Het is dan ook mogelijk dat de accountant aanvullende of andere risicofactoren vaststelt. Niet al deze voorbeelden zijn in alle omstandigheden relevant, en sommige kunnen meer of minder significant zijn afhankelijk van de

---

⁹⁵ Standaard 230, paragrafen 11 en A15

grootte van de entiteit, de eigendomskenmerken van de entiteit of de omstandigheden. De volgorde waarin de voorbeelden van risicofactoren worden beschreven weerspiegelt niet het relatieve belang ervan of de frequentie waarmee ze voorkomen.

Risicofactoren met betrekking tot afwijkingen die voortkomen uit frauduleuze financiële verslaggeving

Hieronder volgen voorbeelden van risicofactoren met betrekking tot afwijkingen die voortkomen uit frauduleuze financiële verslaggeving.

Stimulansen/druk

De financiële stabiliteit of de winstgevendheid wordt bedreigd door de economische omstandigheden, de omstandigheden in de sector of de exploitatieomstandigheden van de entiteit, zoals (of zoals blijkt uit):

- hoge mate van concurrentie of marktverzadiging, in combinatie met dalende winstmarges;
- grote kwetsbaarheid voor elkaar snel opvolgende veranderingen, zoals technologische veranderingen, productveroudering of rentevoeten;
- toegenomen volatiliteit op de financiële en grondstoffenmarkten als gevolg van schommelingen in de rentevoeten en inflatoire trends;
- aanzienlijke daling van de vraag en een toename van het aantal faillissementen in de sector of in de economie als geheel;
- exploitatieverliezen die de dreiging van een faillissement, een executoriale verkoop of een vijandige overname acuut maken;
- terugkerende negatieve kasstromen uit operationele activiteiten of de onmogelijkheid uit de operationele activiteiten kasstromen te genereren, terwijl zowel winst als een winstgroei wordt gerapporteerd;
- een snelle groei of een ongewone winstgevendheid, vooral in vergelijking met andere ondernemingen in de sector;
- nieuwe vereisten op het gebied van financiële verslaggeving of nieuwe door wet- of regelgeving gestelde vereisten;
- pandemieën of oorlogen die leiden tot grote verstoringen in de bedrijfsvoering van de entiteit, financiële problemen en ernstige tekorten aan liquide middelen;
- economische sancties opgelegd door regeringen en internationale organisaties aan een rechtsgebied, met inbegrip van zijn bedrijven en producten.

Het management staat onder overmatige druk om aan de vereisten of verwachtingen van derden te voldoen als gevolg van:

- verwachtingen van beleggingsanalisten, institutionele beleggers, significante schuldeisers of andere derden ten aanzien van de winstgevendheid of ontwikkelingsniveaus (met name verwachtingen die bovenmatig ambitieus of onrealistisch zijn), met inbegrip van verwachtingen die door het management zelf zijn gewekt, bijvoorbeeld door te optimistische persberichten of berichten in jaarverslagen;
- de behoefte aan aanvullende financiering met eigen of vreemd vermogen, of voor overheidsondersteuning of -bijdrage te kwalificeren, om faillissement of sluiting te vermijden, of om concurrerend te blijven, met inbegrip van de financiering van belangrijke kosten van onderzoek en ontwikkeling of investeringsuitgaven;
- het nauwelijks in staat zijn om aan de voorwaarden voor beursnotering te voldoen of om schulden af te lossen of clauses in financieringsovereenkomsten na te leven;

- verwachte of werkelijke negatieve gevolgen van het rapporteren van slechte financiële resultaten op significante lopende transacties, zoals beursgangen, fusies of overnames, bedrijfscombinaties of de gunning van contracten;
- het management gaat belangrijke transacties aan waarbij onevenredig veel nadruk wordt gelegd op het behalen van belangrijke prestatie-indicatoren voor belanghebbenden (bijvoorbeeld het behalen van de prognoses voor de winst per aandeel- of het handhaven van de aandelenkoers);
- negatieve media-aandacht voor de entiteit of belangrijke leden van het management.

De beschikbare informatie duidt erop dat de persoonlijke financiële situatie van leden van het management of de met governance belaste personen wordt bedreigd door de financiële prestaties van de entiteit als gevolg van:

- significante financiële belangen in de entiteit;
- significante bestanddelen van hun beloning (zoals bonussen, aandelenopties en earn-out regelingen) zijn gekoppeld aan het bereiken ambitieuze doelstellingen met betrekking tot de aandelenkoers, de bedrijfsresultaten, de financiële positie, de kasstromen of andere belangrijke prestatie-indicatoren⁹⁶;
- verstrekte persoonlijke borgstellingen voor schulden van de entiteit;
- overmatige druk op het management of uitvoerend personeel om financiële doelstellingen te halen die door de met governance belaste personen zijn bepaald, met inbegrip van doelstellingen die betrekking hebben op de verkopen of de winstgevendheid.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

- overheidsinstanties die onderworpen zijn aan wettelijke beperkingen op hun uitgaven, kunnen leiden tot onnauwkeurige rapportage van gemaakte uitgaven.

Gelegenheden

De aard van de sector of de activiteiten van de entiteit biedt gelegenheid tot frauduleuze financiële verslaggeving die kan voortkomen uit:

- significante transacties met verbonden partijen buiten het kader van de normale bedrijfsvoering of transacties met verbonden entiteiten die al dan niet door een andere accountantseenheid worden gecontroleerd;
- activa, verplichtingen, opbrengsten of lasten die gebaseerd zijn op significante schattingen die steunen op moeilijk te staven subjectieve oordeelsvormingen of onzekerheden;
- significante, ongebruikelijke of zeer complexe transacties, met name transacties die vlak vóór het einde van de verslagperiode plaatsvinden en die moeilijke vragen oproepen met betrekking tot het prevaleren van de economische realiteit boven de juridische vorm ('substance over form');
- significante activiteiten in het buitenland of grensoverschrijdende activiteiten in jurisdicties waar andere bedrijfsomgevingen en -culturen bestaan;
- de inschakeling van zakelijke tussenpersonen waarvoor geen duidelijke zakelijke reden lijkt te bestaan;
- het wijzigen, intrekken of aanpassen van omzetcontracten door middel van nevenovereenkomsten die meestal buiten de erkende bedrijfsprocessen en rapportagekanalen om worden uitgevoerd;
- significante bankrekeningen of activiteiten met dochtermaatschappijen of nevenvestigingen in belastingparadijzen, waarvoor geen duidelijke zakelijke reden lijkt te bestaan;
- niet-traditionele toegang tot kapitaalmarkten door de entiteit, bijvoorbeeld door een overname door of fusie met een speciaal voor dit doel opgerichte overnamevennootschap;

---

⁹⁶ Incentiveregelingen voor het management kunnen gekoppeld zijn aan de realisatie van doelstellingen die alleen betrekking hebben op bepaalde rekeningen of specifieke activiteiten van de entiteit, ook al zijn die rekeningen of activiteiten niet van materieel belang voor de entiteit als geheel.

- agressieve aandelenpromoties door de entiteit via persberichten, beleggingsnieuwsbrieven, berichtgeving op websites, online advertenties, e-mail of direct mail.

De monitoring van het management is niet effectief als gevolg van het feit dat:

- het management (in een niet door een eigenaar-bestuurder geleide onderneming) door één persoon of een kleine groep personen wordt gedomineerd zonder dat compenserende interne beheersingsmaatregelen bestaan;
- het toezicht door de met governance belaste personen op het proces van financiële verslaggeving en op de interne beheersing niet effectief is;
- sprake is van een verzwakte interne beheersingsomgeving als gevolg van een verschuiving in de focus van het management en de met governance belaste personen naar meer directe behoeften van het bedrijf, zoals financiële en operationele zaken.

Er bestaat een complexe of instabiele organisatiestructuur, zoals blijkt uit:

- de moeilijkheid om vast te stellen welke organisatie of personen een belang met overheersende zeggenschap hebben in de entiteit;
- een overmatig complexe organisatiestructuur waarbij gebruik wordt gemaakt van ongebruikelijke rechtspersonen of hiërarchische gezagslijnen;
- een overmatig complexe IT-omgeving in verhouding tot de aard van de activiteiten van de entiteit, verouderde IT-systemen uit overnames die nooit in het financiële rapportagesysteem van de entiteit zijn geïntegreerd, of ineffectieve *general IT controls*;
- een groot verloop onder het senior management, de juridische adviseurs of de met governance belaste personen.

Tekortkomingen in de interne beheersing als gevolg van:

- inadequate processen om het interne beheersingssysteem van de entiteit te monitoren, met inbegrip van de geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen en de interne beheersingsmaatregelen die betrekking hebben op de tussentijdse financiële verslaggeving (indien externe rapportage vereist is);
- een ontoereikend programma voor frauderisicobeheersing, waaronder het ontbreken van een klokkenluidersregeling;
- ontoereikende interne beheersingsmaatregelen als gevolg van veranderingen in de huidige omgeving, bijvoorbeeld verhoogde gegevensbeveiligingsrisico's door het gebruik van onbeveiligde netwerken, waardoor de gegevens en informatie van de entiteit kwetsbaarder worden voor cybercriminaliteit;
- een hoog personeelsverloop of de inzet van niet-effectieve staf voor administratieve verwerking, interne audit of informatietechnologie;
- ineffectieve systemen voor administratieve verwerking en informatiesystemen, met inbegrip van situaties waarin zich significante tekortkomingen in de interne beheersing voordoen.

Instelling/rechtvaardiging

- het management en de met governance belaste personen hebben geen cultuur van eerlijkheid en ethisch gedrag gecreëerd. Bijvoorbeeld: de communicatie, implementatie, ondersteuning of handhaving van de waarden of ethische normen van de entiteit door het management en de met governance belaste personen zijn niet effectief, of er wordt gecommuniceerd over ongepaste waarden of ethische normen;
- bovenmatige betrokkenheid of preoccupatie van leden van het management die geen financiële functie uitoefenen bij respectievelijk de keuze van grondslagen voor financiële verslaggeving of de bepaling van significante schattingen;

- een bekend verleden van overtredingen van de effectenwetgeving of andere wet- en regelgeving dan wel aanklachten tegen de entiteit, haar senior management of de met governance belaste personen betreffende fraude of de niet-naleving van wet- en regelgeving;
- bovenmatige belangstelling van het management voor het handhaven of verhogen van de aandelenkoers of resultaatsontwikkeling van de entiteit;
- de gewoonte van het management om zich tegenover analisten, schuldeisers en andere derden aan ambitieuze of onrealistische prognoses te committeren;
- het management en de met governance belaste personen tonen een ongewoon hoge tolerantie voor risico's of hebben een ongewoon hoge levensstandaard, een patroon van significante persoonlijke financiële problemen, of nemen vaak deel aan risicovolle activiteiten;
- het management en de met governance belaste personen doen materieel onjuiste of misleidende uitspraken in andere informatie die is opgenomen in het jaarverslag van de entiteit (bijvoorbeeld belangrijke aspecten van de activiteiten, producten of technologie van de entiteit);
- het management slaagt er niet in om bekende significante tekortkomingen in de interne beheersing tijdig te corrigeren;
- het management heeft er, vanuit fiscaal oogpunt belang bij niet passende middelen te hanteren om het gerapporteerde resultaat te drukken;
- het toepassen van agressieve waarderingsveronderstellingen bij fusies en overnames om hoge aankooprijzen te ondersteunen of om verworven immateriële activa te hoog te waarderen;
- het rechtvaardigen van het gebruik van onredelijke veronderstellingen die van invloed zijn op de timing en het bedrag van de opbrengstverantwoording, bijvoorbeeld in een poging om de negatieve effecten van ernstige economische neergangen te verzachten;
- het rechtvaardigen van het gebruik van onredelijke veronderstellingen in projecties om bijvoorbeeld bijzondere waardeverminderingen van goodwill en immateriële activa te verklaren, om zo significante verliezen door bijzondere waardeverminderingen te vermijden;
- een lage moraal onder het senior management;
- de directeur-grootaandeelhouder maakt geen onderscheid tussen transacties van zakelijke en private aard;
- onenigheid tussen aandeelhouders in een entiteit met weinig aandeelhouders;
- herhaaldelijk voorkomende pogingen van het management om administratieve verwerkingen die marginaal of niet passend zijn te rechtvaardigen op grond van materialiteit;
- de relatie tussen het management en de huidige dan wel de vorige accountant is gespannen, zoals blijkt uit:
  - regelmatige verschillen van inzicht met de huidige dan wel de voormalige accountant over aangelegenheden inzake verslaggeving, controle of rapportage;
  - onredelijke eisen gesteld aan de accountant, zoals niet te realiseren tijdschema's voor het uitvoeren van de controle of voor het uitbrengen van de controleverklaring;
  - aan de accountant opgelegde beperkingen die op niet passende wijze grenzen stellen aan de toegang tot personen of informatie dan wel aan de mogelijkheid om effectief aan de met governance belaste personen te communiceren;
  - overheersend gedrag van het management in de omgang met de accountant, in het bijzonder betreffende pogingen om de reikwijdte van de controlewerkzaamheden te beïnvloeden of invloed uit te oefenen op de keuze en het behoud van de personen die aan de opdracht

worden toegewezen of van de personen die ter advisering in het kader van de controle worden ingezet.

Risicofactoren die verband houden met afwijkingen die voortkomen uit het oneigenlijk toe-eigenen van activa

De risicofactoren die betrekking hebben op afwijkingen die voortkomen uit het oneigenlijk toe-eigenen van activa worden ook gegroepeerd naar de drie omstandigheden die gewoonlijk aanwezig zijn wanneer fraude zich voordoet: stimulansen/druk, gelegenheden en instelling/rechtvaardiging. Sommige risicofactoren die betrekking hebben op afwijkingen als gevolg van frauduleuze financiële verslaggeving kunnen ook aanwezig zijn als het oneigenlijk toe-eigenen van activa zich voordoet. Ineffectieve monitoring van het management en andere tekortkomingen in de interne beheersing kunnen zich bijvoorbeeld voordoen wanneer afwijkingen die het gevolg zijn van frauduleuze financiële verslaggeving dan wel van oneigenlijk toe-eigenen van activa voorkomen. Hierna zijn voorbeelden van risicofactoren opgenomen met betrekking tot afwijkingen die het gevolg zijn van oneigenlijk toe-eigenen van activa.

Stimulansen/druk

Persoonlijke financiële verplichtingen kunnen druk uitoefenen op het management of op de personeelsleden die toegang hebben tot de liquide middelen of tot de andere voor diefstal vatbare activa, om deze activa oneigenlijk toe te eigenen.

Een slechte verstandhouding tussen de entiteit en de personeelsleden die toegang hebben tot de liquide middelen dan wel tot de andere voor diefstal vatbare activa kan voor deze personeelsleden een reden inhouden om deze activa oneigenlijk toe te eigenen. Een slechte verstandhouding kan bijvoorbeeld ontstaan door:

- aangekondigde of verwachte toekomstige ontslagen onder werknemers;
- recente of verwachte wijzigingen in de beloningen van werknemers of in toegezegde pensioenrechten;
- interne promoties, de vergoeding of andere beloningen die afwijken van wat werd verwacht.

Gelegenheden

Sommige kenmerken of omstandigheden kunnen de vatbaarheid van het oneigenlijk toe-eigenen van activa vergroten. Zo kan meer gelegenheid daartoe wordt gecreëerd in de volgende situaties:

- grote hoeveelheden contant geld in kas of groot kasverkeer;
- voorraaditems die een geringe omvang maar een hoge waarde hebben of waarnaar de vraag hoog is;
- gemakkelijk te verzilveren activa, zoals effecten aan toonder, diamanten of computerchips;
- vaste activa die van een geringe omvang en gemakkelijk te verkopen zijn of waarvan niet op duidelijke wijze is aangegeven wie de eigenaar is.

Inadequate interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot activa kunnen die activa vatbaarder maken voor oneigenlijk toe-eigening. Zo is het mogelijk dat activa oneigenlijk worden toegeëigend omdat de volgende factoren bestaan:

- inadequate functiescheiding of onafhankelijke controles;
- inadequaat toezicht op de uitgaven van het senior management, zoals vergoeding van reiskosten en andere kosten;

- inadequaat toezicht uitgeoefend door het management op werknemers die verantwoordelijk zijn voor activa, zoals inadequaat toezicht op of inadequate monitoring van afgelegen vestigingen;
- inadequate screening van de sollicitanten die na aanstelling toegang hebben gekregen tot activa;
- inadequate administratie met betrekking tot activa;
- inadequaat systeem van autorisatie en goedkeuring van transacties (bijvoorbeeld aan de inkoopzijde);
- ontoereikende fysieke veiligheidsmaatregelen voor liquide middelen, beleggingen, voorraden of vaste activa;
- het ontbreken van een volledige en tijdige aansluiting van activa;
- het ontbreken van een tijdige en adequate documentatie van transacties, bijvoorbeeld de creditering van geretourneerde goederen;
- geen verplichte vakantie voor werknemers in sleutelfuncties binnen de interne beheersing;
- ontoereikende kennis bij het management van informatietechnologie, waardoor het IT-personeel in staat is activa oneigenlijk toe te eigenen;
- inadequate toegangsbeveiligingsmaatregelen voor geautomatiseerde bestanden, met inbegrip van interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot de logbestanden van computersystemen en de beoordeling daarvan;
- ontoereikende interne beheersingsmaatregelen op leveranciersbeheer, waaronder veranderingen in de toeleveringsketen, waardoor de entiteit kan worden blootgesteld aan fictieve leveranciers of niet-gescreende leveranciers die smeergeld betalen of betrokken zijn bij andere frauduleuze of illegale activiteiten;
- gebrek aan toezicht door de met governance belaste personen op de manier waarop het management financiële steun van overheden en lokale autoriteiten heeft gebruikt (bijvoorbeeld reddingsoperaties tijdens pandemieën, oorlogen of dreigende ineenstorting van de industrie).

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

- beheerde trustfondsen – entiteiten in de publieke sector beheren vaak activa namens anderen, waaronder kwetsbare personen, die gevoeliger kunnen zijn voor misbruik;
- de aard van bepaalde opbrengsttransacties (bijvoorbeeld belastingen en subsidies) kan meer mogelijkheden bieden om de timing of het bedrag van de opbrengsten die in de huidige periode worden erkend, te manipuleren.

Instelling/rechtvaardiging

- het negeren van de noodzaak om risico's die betrekking hebben op de oneigenlijke toe-eigening van activa te monitoren of te beperken;
- het negeren van de interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot de oneigenlijke toe-eigening van activa door bestaande interne beheersingsmaatregelen te doorbreken of door het nalaten passende corrigerende maatregelen te nemen met betrekking tot bekende tekortkomingen in de interne beheersing;
- gedrag waaruit het ongenoegen dan wel de ontevredenheid blijkt met de entiteit of met de wijze waarop ze met haar werknemers omgaat;
- veranderingen in het gedrag of in de levensstijl die een aanwijzing kunnen vormen voor het feit dat activa oneigenlijk zijn toegeëigend;
- het tolereren van kruimeldiefstal;

- het rechtvaardigen van oneigenlijke toe-eigening die tijdens ernstige economische neergangen zijn gepleegd, door de intentie om de entiteit terug te betalen wanneer de omstandigheden weer normaal zijn.

Bijlage 2 (Zie Para. A59, A127 en A135)

Voorbeelden van mogelijke controlewerkzaamheden om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude

Hieronder worden voorbeelden gegeven van mogelijke controlewerkzaamheden om in te spelen op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die voortkomen uit zowel frauduleuze financiële verslaggeving als oneigenlijke toe-eigening van activa. Hoewel deze werkzaamheden een breed scala van omstandigheden beslaan, gaat het slechts om voorbeelden. Daarom is het mogelijk dat deze niet in alle omstandigheden de meest geschikte of noodzakelijke werkzaamheden zijn. De volgorde waarin de werkzaamheden worden beschreven weerspiegelt niet het relatieve belang ervan.

Overwegingen op het niveau van beweringen

De specifieke manieren om in te spelen op door de accountant ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude zullen variëren met de soorten of combinaties van geïdentificeerde frauderisicofactoren of omstandigheden, alsmede met de rekeningsaldi, de transactiestromen, de in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen en de beweringen die hierdoor kunnen worden beïnvloed.

Hieronder volgen specifieke voorbeelden van manieren om op risico's in te spelen:

- het op onaangekondigde wijze dan wel bij wijze van verrassing bezoeken van vestigingen of uitvoeren van bepaalde toetsingen. Bijvoorbeeld het waarnemen van voorraadopnames op locaties waar de aanwezigheid van de accountant bij de voorraadopname niet vooraf werd aangekondigd, dan wel het uitvoeren van kasopnames op een onverwacht moment;
- het eisen dat voorraadopnames worden uitgevoerd op of tegen de einddatum van de verslagperiode teneinde het risico te verkleinen dat de voorraadomvang in de periode tussen de voorraadopname en de einddatum van de verslagperiode wordt gemanipuleerd;
- wijziging van de controleaanpak in het lopende jaar. Bijvoorbeeld door belangrijke klanten en leveranciers mondeling te benaderen in aanvulling op het versturen van schriftelijke bevestigingen, door bevestigingsverzoeken te versturen naar een bepaalde, met naam genoemde persoon in een organisatie dan wel door meer of andere informatie te verzamelen;
- het in detail evalueren van de aan het einde van het kwartaal of boekjaar aangepaste boekingen, en het onderzoeken van boekingen waarvan de aard of omvang ongebruikelijk is;
- voor significante en ongebruikelijke transacties, vooral die welke op of tegen de einddatum van het boekjaar plaatsvinden, het onderzoeken of er sprake is van verbonden partijen en het onderzoeken van de herkomst van de financiële middelen die de transacties ondersteunen;
- het uitvoeren van gegevensgerichte cijferanalyses, gebruikmakend van gedisaggregeerde gegevens. Bijvoorbeeld het per vestiging, bedrijfsactiviteit of maand vergelijken van de verkopen en de kostprijs van de omzet met de door de accountant opgestelde verwachtingen;
- het voeren van gesprekken met werknemers van de entiteit die betrokken zijn bij gebieden waar een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude is geïdentificeerd, teneinde te informeren naar hun inzichten met betrekking tot het risico en om van hen te vernemen of er al dan niet interne beheersingsmaatregelen zijn die op het risico inspelen en, zo ja, hoe deze op het risico inspelen;
- het houden van interviews met personeel buiten de functie voor financiële verslaggeving, bijvoorbeeld verkoop- en marketingpersoneel;

- indien andere onafhankelijke accountants de financiële overzichten van een of meer dochtermaatschappijen, divisies of branches controleren, met hen bespreken in welke mate werkzaamheden moeten worden uitgevoerd teneinde in te spelen op het ingeschatte risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die voortkomt uit transacties en activiteiten tussen deze groepsonderdelen;
- indien het inschakelen van een deskundige van significante betekenis wordt met betrekking tot een element in de financiële overzichten waarvoor het ingeschatte risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude hoog is, het uitvoeren van aanvullende werkzaamheden met betrekking tot sommige van de, of alle, door de deskundige gehanteerde veronderstellingen, methoden of bevindingen om vast te stellen dat deze bevindingen niet onredelijk zijn, dan wel het inschakelen van een andere deskundige om dit vast te stellen;
- het uitvoeren van controlewerkzaamheden om geselecteerde rekeningen in de openingsbalans van eerder gecontroleerde financiële overzichten te analyseren, teneinde in te schatten hoe bepaalde problemen met betrekking tot schattingen en oordeelsvormingen, zoals een voorziening voor geretourneerde goederen, zijn opgelost met het voordeel van wijsheid achteraf;
- het uitvoeren van werkzaamheden met betrekking tot door de entiteit uitgevoerde aansluitingen, daarbij rekening houdend met aansluitingen die in tussentijdse perioden zijn uitgevoerd;
- het gebruiken van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken, bijvoorbeeld voor het doorzoeken van gegevens gericht op het vaststellen van afwijkingen in een populatie. Bijvoorbeeld het gebruik van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken om cijfers te identificeren die vaak zijn gebruikt, aangezien er sprake kan zijn van een onbewuste tendentie bij het management of de werknemers bij het inbrengen van frauduleuze journaalboekingen en andere aanpassingen om hetzelfde cijfer herhaaldelijk te gebruiken;
- het toetsen van de betrouwbaarheid van met de computer geproduceerde vastleggingen en transacties;
- het verkrijgen van aanvullende controle-informatie uit bronnen buiten de gecontroleerde entiteit.

Specifieke overwegingen voor entiteiten in de publieke sector

- toetsen of subsidies of leningen aan derden voldoen aan de relevante criteria om in aanmerking te komen en of ze naar behoren zijn goedgekeurd en verantwoord door de entiteit in de publieke sector;
- toetsen of afschrijvingen en andere aanpassingen van te ontvangen belastingen en heffingen of leningsaldi op passende wijze zijn goedgekeurd.

Specifieke manieren om op risico's in te spelen – afwijkingen als gevolg van frauduleuze financiële verslaggeving

Voorbeelden van manieren om in te spelen op de inschatting door de accountant van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van frauduleuze financiële verslaggeving zijn:

Opbrengstverantwoording

- het uitvoeren van gegevensgerichte cijferanalyses met betrekking tot opbrengsten aan de hand van uitgesplitste gegevens, bijvoorbeeld de vergelijking van de gerapporteerde opbrengsten per maand, productgroep of bedrijfssegment tijdens de huidige verslagperiode met vergelijkbare perioden in het verleden. Het kan nuttig zijn geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken te gebruiken bij het identificeren van ongebruikelijke of onverwachte verbanden tussen opbrengsten of transacties;
- het door klanten laten bevestigen van bepaalde relevante contractvoorwaarden en het ontbreken van nevenovereenkomsten, omdat de juiste verwerkingswijze vaak door deze voorwaarden of overeenkomsten wordt beïnvloed en omdat de kortingen of de periode waarop deze betrekking hebben vaak slecht in de documentatie zijn verantwoord. Zo zijn de acceptatiecriteria, de

leverings- en betalingsvoorwaarden, het ontbreken van toekomstige of doorlopende leveranciersverplichtingen, het recht om producten te retourneren, gegarandeerde hoeveelheden die worden doorverkocht, en het annuleringsrecht of het recht op terugbetaling vaak relevant in deze omstandigheden;

- het bij het verkoop- en marketingpersoneel van de entiteit of bij de interne juridisch adviseur verzoeken om inlichtingen omtrent verkopen of leveringen tegen het einde van de verslagperiode en omtrent het feit of zij op de hoogte zijn van ongebruikelijke voorwaarden of omstandigheden met betrekking tot deze transacties;
- het aan het einde van de verslagperiode op een of meer locaties fysiek aanwezig zijn teneinde de verzending van goederen of het gereedmaken van goederen voor verzending (of nog te verwerken geretourneerde goederen) waar te nemen en teneinde andere passende procedures inzake de periodeafgrenzing voor verkopen en voorraden uit te voeren;
- in gevallen waarin opbrengstgenererende transacties op elektronische wijze tot stand worden gebracht, verwerkt en vastgelegd, het toetsen van interne beheersingsmaatregelen om te bepalen of deze de zekerheid bieden dat vastgelegde opbrengstgenererende transacties werkelijk hebben plaatsgevonden en naar behoren zijn vastgelegd;
- het onderzoeken van de correspondentiedossiers van klanten bij de entiteit op ongebruikelijke voorwaarden of condities die twijfels oproepen over de gepastheid van de verantwoorde opbrengsten;
- het analyseren van de redenen die worden opgegeven voor productretouren die kort na afloop van de verslagperiode worden ontvangen (bijvoorbeeld: product niet besteld, leverancier heeft meer stuks geleverd dan besteld);
- het vaststellen of opbrengsttransacties worden vastgelegd in overeenstemming met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving en de grondslagen voor financiële verslaggeving van de entiteit. Zo worden verzonden goederen bijvoorbeeld pas als omzet geboekt wanneer de juridische eigendom is overgedragen in overeenstemming met de verzendvoorwaarden, met name in omstandigheden wanneer de entiteit gebruikmaakt van een expediteur of een extern magazijn van een derde partij of distributiecentrum.

Voorraadhoeveelheden

- het onderzoeken van de voorraadadministratie van de entiteit teneinde locaties of elementen te vinden die tijdens of na de fysieke voorraadopname bijzondere aandacht vereisen;
- het onaangekondigd waarnemen van voorraadopnames op bepaalde locaties of het uitvoeren van voorraadopnames op alle locaties op dezelfde datum;
- het uitvoeren van voorraadopnames op of tegen de einddatum van de verslagperiode om het risico op ongeoorloofde manipulatie in de periode tussen de voorraadopname en het einde van de verslagperiode tot een minimum te beperken;
- het uitvoeren van aanvullende controlewerkzaamheden tijdens het waarnemen van de voorraadopname, zoals het nauwkeuriger controleren van de inhoud van verpakte artikelen, de wijze waarop de goederen zijn (op)gestapeld (bijvoorbeeld op pallets) of geëtiketteerd, alsmede de kwaliteit (zuiverheid, klasse of concentratie) van vloeistoffen zoals parfums of chemische producten. Het kan nuttig zijn om in dit verband een deskundige in te schakelen;
- het vergelijken van de hoeveelheden voor de huidige verslagperiode met die van vorige verslagperiodes per voorraadcategorie of -klasse, locatie of andere criteria, of het vergelijken van de getelde hoeveelheden met de continue voorraadregistratie;
- het gebruiken van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken om de compilatie van de resultaten van de fysieke voorraadopname nader te toetsen – bijvoorbeeld door op label te sorteren om de interne beheersing op labels te toetsen dan wel op serienummer teneinde de mogelijkheid van weglating of dubbellering te toetsen;

- verifiëren of de instrumenten die worden gebruikt om de hoeveelheid voorraadartikelen vast te leggen, te meten of te wegen, nauwkeurig zijn gekalibreerd – bijvoorbeeld weegschalen, meetapparatuur of scanapparatuur;
- een deskundige inschakelen om de aard van de voorraadhoeveelheden voor gespecialiseerde producten te bevestigen – het gewicht van edelstenen kan bijvoorbeeld worden bepaald, maar een deskundige kan helpen bij het bepalen van de slijpvorm, kleur en zuiverheid van edelstenen.

Schattingen van het management

- het inschakelen van een deskundige om een onafhankelijke schatting te verkrijgen en deze te vergelijken met de schatting van het management;
- het verzoeken om inlichtingen bij personen buiten het management en de boekhoudafdeling om na te gaan of het management in staat en voornemens is plannen uit te voeren die relevant zijn voor het maken van de schatting.

Specifieke manieren om op risico's in te spelen – afwijkingen als gevolg van de oneigenlijke toe-eigening van activa

Verschillende omstandigheden vereisen verschillende manieren om op risico's in te spelen. Normaliter zijn de controlewerkzaamheden die inspelen op het ingeschatte risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude die verband houdt met de oneigenlijke toe-eigening van activa, gericht op bepaalde rekeningsaldi en transactiestromen. Hoewel sommige van de controlewerkzaamheden die in de twee categorieën hierboven zijn genoemd mogelijk in deze omstandigheden van toepassing zijn, moet de omvang van de controlewerkzaamheden worden gekoppeld aan de specifieke informatie omtrent het geïdentificeerde risico op oneigenlijke toe-eigening.

Voorbeelden van manieren om in te spelen op de inschatting door de accountant van het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van een oneigenlijke toe-eigening van activa zijn:

- het tellen van contant geld of waardepapieren op of tegen de einddatum van het boekjaar;
- het verzoeken bij klanten om bevestiging van de activiteit (met inbegrip van creditnota's en geretourneerde goederen alsmede de data waarop betalingen zijn verricht) tijdens de gecontroleerde periode;
- het analyseren van ontvangsten op afgewaardeerde vorderingen;
- het analyseren van voorraadtekorten per locatie of type product;
- het vergelijken van belangrijke verhoudingscijfers voor voorraden met de norm in de sector;
- het beoordelen van ondersteunende documentatie voor afboekingen op de voorraadadministratie;
- het met een computer vergelijken van de leverancierslijst met een lijst van werknemers teneinde overeenstemmende adressen of telefoonnummers te vinden;
- het met een computer onderzoeken van loongegevens om dubbele adressen, personeelsnummers, identificatienummers voor fiscale doeleinden of bankrekeningnummers te vinden;
- het beoordelen van personeelsdossiers teneinde dossiers te vinden die geen of weinig controle-informatie voor daadwerkelijke activiteiten bevatten, bijvoorbeeld omdat prestatie-evaluaties ontbreken;
- het analyseren van verkoopkortingen en retouren om ongewone patronen of ontwikkelingen te vinden;
- het bij derden verzoeken om bevestiging van specifieke contractvoorwaarden;
- het verkrijgen van controle-informatie dat contracten overeenkomstig de bepalingen daarvan worden uitgevoerd;
- het beoordelen van de juistheid van hoge en ongebruikelijke kosten;
- het beoordelen van de autorisatie en boekwaarde van leningen aan het senior management en verbonden partijen;

- het onderzoeken van de omvang en juistheid van onkostendeclaraties van het senior management.

Bijlage 3 (Zie Par. A29)

Voorbeelden van omstandigheden die kunnen wijzen op (vermoede) fraude

De volgende lijst bevat voorbeelden van omstandigheden die kunnen wijzen op de mogelijkheid dat de financiële overzichten een afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude.

Discrepancies in de administratieve vastleggingen, met inbegrip van:

- transacties die niet volledig of tijdig zijn vastgelegd of die voor het verkeerde bedrag, in de verkeerde verslagperiode of in de verkeerde rekening zijn verwerkt, of die indruisen tegen het beleid van de entiteit;
- niet-onderbouwde of niet-geautoriseerde saldi of transacties;
- aanpassingen op het laatste moment met een significante invloed op de financiële resultaten (bijv. aanpassingen van voorraden);

Tegenstrijdig of ontbrekende controle-informatie, met inbegrip van:

- ontbrekende documenten;
- ontbrekende goedkeuringen of autorisatiehandtekeningen;
- discrepanties in handtekeningen of handschriften en ongeldige elektronische handtekeningen;
- documenten die lijken te zijn gewijzigd;
- de niet-beschikbaarheid van andere dan gefotokopieerde of elektronisch verzonden documenten indien wordt verwacht dat originele documenten bestaan;
- significante onverklaarde items in aansluitingsoverzichten;
- ongebruikelijke wijzigingen in de balans of veranderingen in ontwikkelingen of belangrijke verhoudingscijfers of verbanden met betrekking tot de financiële overzichten, zoals een snellere groei van de vorderingen in vergelijking met de opbrengsten;
- inconsistente, vage of onaannemelijke reacties van het management of werknemers op het verzoeken om inlichtingen of op cijferanalyses;
- ongebruikelijke discrepanties tussen de administratieve vastleggingen van de entiteit en de ontvangen antwoorden op verzoeken om bevestiging;
- talrijke crediteringen en andere aanpassingen in de debiteurenrekeningen;
- subadministraties die niet overeenkomen met afstemmingsrekeningen;
- niet of onvoldoende verklaarde verschillen tussen het debiteuren-subgrootboek en de controlerekening of tussen de overzichten per klant en het debiteuren-subgrootboek;
- onverklaarbare schommelingen in de saldi van voorraadrekeningen, voorraadverschillen en omloopsnelheden;
- ontbrekende voorraden of materiële activa van significante omvang;
- niet-beschikbare of ontbrekende elektronische controle-informatie, in strijd met de praktijken of beleidslijnen van de entiteit inzake het bewaren van vastleggingen;
- een lager of hoger dan verwachte respons op verzoeken om bevestigingen;
- de onmogelijkheid om bewijzen te verschaffen voor de ontwikkeling van belangrijke systemen, het testen van programmawijzigingen en implementatieactiviteiten voor wijzigingen en implementaties van systemen tijdens het lopende boekjaar;
- informatie over overmatig optimistische projecties verkregen door te luisteren naar de telefoongesprekken over de winst van de entiteit met analisten of door het lezen van onderzoeksrapporten van analisten die in tegenspraak zijn met de informatie die wordt gepresenteerd in de interne prognoses van de entiteit die worden gebruikt voor begrotingsdoeleinden.

Problematische of ongebruikelijke relaties tussen de accountant en het management, met inbegrip van:

- het weigeren van toegang tot vastleggingen, faciliteiten, bepaalde werknemers, klanten, leveranciers of anderen van wie controle-informatie zou kunnen worden verkregen;
- het weigeren van toegang tot belangrijke IT-medewerkers en -faciliteiten, waaronder beveiligings-, operationeel en systeemontwikkelpersoneel;
- de excessieve tijddruk die het management oplegt om complexe of controversiële problemen op te lossen;
- klachten van het management over de wijze waarop de controle wordt uitgevoerd of intimidatie door het management van leden van het opdrachtteam, met name in verband met een belangrijke beoordeling van controle-informatie door de accountant of bij het oplossen van mogelijke meningsverschillen met het management;
- ongebruikelijke vertragingen door de entiteit bij het verschaffen van gevraagde informatie;
- een gebrek aan bereidheid om de accountant toegang te geven tot belangrijke elektronische bestanden die de accountant met behulp van geautomatiseerde hulpmiddelen en technieken wil onderzoeken;
- een gebrek aan bereidheid om een bespreking tussen de accountant en een externe deskundige voor het management (bijvoorbeeld een deskundige op het gebied van belastingrecht) toe te staan;
- een gebrek aan bereidheid van het management om de accountant toe te staan om afzonderlijk te vergaderen met de met governance belaste personen;
- een gebrek aan bereidheid om een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten of in andere informatie in het jaarverslag van de entiteit te corrigeren;
- een gebrek aan bereidheid om toelichtingen in de financiële overzichten toe te voegen of te herzien, waardoor deze vollediger en begrijpelijker zouden worden;
- een gebrek aan bereidheid om tijdig in te spelen op geïdentificeerde tekortkomingen in de interne beheersing;
- een gebrek aan bereidheid om de accountant toe te staan een bevestigingsverzoek te sturen;
- een gebrek aan bereidheid om een gevraagde schriftelijke bevestiging te verstrekken.

Andere voorbeelden:

- uitgebreid gebruik van tussenrekeningen;
- grondslagen voor financiële verslaggeving die lijken af te wijken van die welke in de sector gebruikelijk zijn;
- frequente wijzigingen in schattingen die niet het gevolg lijken te zijn van gewijzigde omstandigheden;
- tolereren dat de gedragscode van de entiteit niet wordt nageleefd;
- discrepantie tussen inkomen en levensstijl;
- ongebruikelijk, irrationeel of inconsistent gedrag;
- beschuldigingen van fraude via anonieme e-mails, brieven, telefoontjes, tips of klachten die onder de aandacht van de accountant kunnen komen;
- informatie dat werknemers toegang hebben tot systemen en vastleggingen die niet nodig zijn voor het uitvoeren van hun geautoriseerde taken;
- interne beheersingsmaatregelen of auditlogboeken die worden uitgeschakeld.

Bijlage 4 (Zie paragrafen A100, A104 en A143)

Aanvullende overwegingen die de accountant kunnen ondersteunen bij het selecteren van journaalboekingen en andere aanpassingen voor het toetsen

De volgende overwegingen zijn relevant bij het selecteren van journaalboekingen en andere aanpassingen voor het toetsen:

- inzicht in het informatiesysteem en de communicatie van de entiteit die relevant zijn voor het opstellen van de financiële overzichten⁹⁷ (zie ook paragraaf 35 van deze Standaard) – het verwerven van dit vereiste inzicht verschaft de accountant kennis over:
  - het beleid en de procedures van de entiteit met betrekking tot (met inbegrip van de personen binnen de entiteit die verantwoordelijk zijn voor) de wijze waarop transacties worden geïnitieerd, vastgelegd, verwerkt, indien nodig gecorrigeerd, opgenomen in het grootboek en gerapporteerd in de financiële overzichten;
  - de soorten journaalboekingen (standaard of niet-standaard) die in het grootboek worden opgenomen en vervolgens in de financiële overzichten worden gerapporteerd, met inbegrip van andere aanpassingen die rechtstreeks in de financiële overzichten worden gemaakt;
  - het proces van de wijze waarop journaalboekingen en andere aanpassingen worden vastgelegd of gemaakt (geautomatiseerd of handmatig), evenals de vereiste ondersteunende documentatie, op basis van het beleid en de procedures van de entiteit;
  - het proces voor het afsluiten van de financiële overzichten van de entiteit;
- inzicht in de interne beheersingsmaatregelen van de entiteit die zijn ontworpen om fraude met journaalboekingen te voorkomen of te detecteren⁹⁸ (zie ook paragraaf 36 van deze ISA) – voor veel entiteiten omvat de routinematige verwerking van transacties een combinatie van handmatige en geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen. Evenzo kan de verwerking van journaalboekingen en andere aanpassingen zowel handmatige als geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen omvatten in één of meerdere IT-systemen. Wanneer IT wordt gebruikt in het proces voor de financiële verslaggeving, kunnen journaalboekingen en andere aanpassingen alleen in elektronische vorm bestaan;
  - de soorten interne beheersingsmaatregelen die zijn ontworpen om fraude met journaalboekingen te voorkomen of te detecteren, kunnen bestaan uit autorisaties en goedkeuringen, afstemmingen, verificaties (zoals bewerkings- en validatiecontroles of geautomatiseerde berekeningen), functiescheiding en fysieke of logische interne beheersingsmaatregelen;
  - de vereiste in paragraaf 36 heeft betrekking op interne beheersingsmaatregelen voor journaalboekingen die inspelen op een risico (of risico's) op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude op het niveau van de bewering en die vatbaar kunnen zijn voor ongeoorloofde of ongepaste interventie of manipulatie. Deze interne beheersingsmaatregelen omvatten:
    - interne beheersingsmaatregelen voor niet-standaard journaalboekingen – waarbij de journaalboekingen geautomatiseerd of handmatig zijn en worden gebruikt om eenmalige, ongebruikelijke transacties of aanpassingen vast te leggen;
    - interne beheersingsmaatregelen voor standaard journaalboekingen – waarbij de journaalboekingen geautomatiseerd of handmatig zijn en vatbaar zijn voor ongeoorloofde of ongepaste interventie of manipulatie;
- de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen die zijn geïmplementeerd voor journaalboekingen en andere aanpassingen – effectieve interne beheersingsmaatregelen voor het opstellen en invoeren van journaalboekingen en andere aanpassingen kunnen de omvang van de noodzakelijke gegevensgerichte controles verminderen, mits de accountant de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen heeft getoetst;
- de identificatie en inschatting van de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude – de evaluatie van informatie die is verkregen uit de risico-inschattingswerkzaamheden en

⁹⁷ Standaard 315, paragraaf 25

⁹⁸ Standaard 315, paragraaf 26

gerelateerde activiteiten, met inbegrip van het overwegen van informatie die is verkregen uit andere bronnen, kan wijzen op de aanwezigheid van frauderisicofactoren. Dergelijke frauderisicofactoren, met name gebeurtenissen of omstandigheden die wijzen op stimulans en druk voor het management om de interne beheersingsmaatregelen te doorbreken, gelegenheden voor het management om de interne beheersing te doorbreken en instellingen of rechtvaardigingen die het management in staat stellen het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen te rechtvaardigen, kunnen de accountant helpen bij het identificeren van specifieke categorieën journaalboekingen en andere aanpassingen om te toetsen. Deze kunnen journaalboekingen en andere aanpassingen omvatten die vatbaar zijn voor ongeoorloofde of ongepaste interventie of manipulatie als gevolg van:

- druk of prikkels om intern en extern gehanteerde prestatie maatstaven te halen of te overtreffen (bijvoorbeeld automatisch terugdraaiende journaalboekingen aan het einde van het jaar);
- druk of prikkels om belastingen te minimaliseren of te vermijden (bijvoorbeeld ongepaste journaalboekingen om voortijdige of vertraagde opname van baten of lasten vast te leggen);
- druk om te voldoen aan vereisten inzake schuldaflossing of andere schuldconvenanten (bijvoorbeeld het ongepast salderen van activa en passiva in de balans door rechtstreeks aanpassingen te maken in de financiële overzichten om te voldoen aan een schuldconvenant inzake de schuld/eigenvermogenratio van de entiteit, zelfs wanneer niet aan de voorwaarden voor een verrekeningsrecht is voldaan);
- mogelijkheden, die voortvloeien uit een ongepaste functiescheiding, voor een persoon binnen de entiteit om fraude te verbergen of te plegen tijdens de normale uitoefening van de taken van die persoon (bijvoorbeeld journaalboekingen en andere aanpassingen in verband met transacties die van invloed zijn op activa, waarbij de persoon verantwoordelijk is voor (a) het beheer van activa, of (b) de autorisatie of goedkeuring van de gerelateerde transacties die van invloed zijn op die activa, en (c) de vastlegging of rapportage van gerelateerde transacties);
- mogelijkheden die voortvloeien uit tekortkomingen in de interne controle (bijvoorbeeld journaalboekingen en andere aanpassingen in verband met betalingen voor aankopen aan niet-geautoriseerde leveranciers of betalingen die zijn gedaan door ontslagen of overgeplaatste werknemers);
- mogelijkheden die voortvloeien uit bevoorrechte toegang die wordt verleend aan personen die betrokken zijn bij het proces voor het afsluiten van de financiële overzichten (bijvoorbeeld journaalboekingen en andere aanpassingen die worden gemaakt door personen met toegang voor administratieve gebruikers of gebruikers met zware bevoegdheden);
- mogelijkheden die voortvloeien uit berekeningen op basis van computerprogramma's voor eindgebruikers die schattingen ondersteunen die vatbaar zijn voor afwijkingen als gevolg van tendentie of fraude door het management (bijvoorbeeld journaalboekingen en andere aanpassingen op basis van berekeningen van bijzondere waardeverminderingen van goodwill en andere immateriële activa met behulp van spreadsheetsoftware);
- de kenmerken van frauduleuze journaalboekingen en andere aanpassingen – ongepaste journaalboekingen of andere aanpassingen hebben vaak unieke identificerende kenmerken. Dergelijke kenmerken kunnen onder meer zijn boekingen die:
  - zijn geboekt op niet-gerelateerde, ongebruikelijke of zelden gebruikte rekeningen;
  - zijn gemaakt door personen die doorgaans geen journaalboekingen maken;
  - zijn vastgelegd aan het einde van de verslagperiode of als boekingen na afsluiting daarvan en weinig of geen uitleg of beschrijving bevatten;
  - zijn gemaakt vóór of tijdens het opstellen van de financiële overzichten en geen rekeningnummers hebben;
  - ronde getallen of consistente eindcijfers bevatten.

De accountant kan recente informatie gebruiken, zoals gegevens over daadwerkelijk gepleegde fraude of rapporten over trends in beroepsfraude, om zich te informeren over de kenmerken van frauduleuze journaalboekingen.

- de aard en complexiteit van de rekeningen – ongepaste journaalboekingen of aanpassingen kunnen worden toegepast op rekeningen die:
  - transacties bevatten die complex of ongebruikelijk van aard zijn;
  - significante schattingen en aanpassingen aan het einde van de verslagperiode bevatten;
  - in het verleden vatbaar waren voor afwijkingen;
  - niet tijdig zijn afgestemd of niet-afgestemde verschillen bevatten;
  - intercompany transacties of transacties met verbonden partijen bevatten;
  - op een andere manier verband houden met een geïdentificeerd risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude;
- journaalboekingen en andere aanpassingen die buiten de normale bedrijfsvoering worden verwerkt – niet-standaard journaalboekingen zijn mogelijk niet onderworpen aan dezelfde aard en omvang van interne beheersingsmaatregelen als journaalboekingen die op terugkerende basis worden gebruikt om transacties zoals maandelijkse verkopen, aankopen en contante uitgaven vast te leggen.

Bijlage 5 (Zie Paragraaf A18)

Andere Nederlandse controlestandaarden die betrekking hebben op specifieke onderwerpen die verwijzen naar fraude of vermoedelijke fraude

Deze bijlage bevat andere Nederlandse controlestandaarden met specifieke vereisten die verwijzen naar fraude of vermoede fraude. De lijst bevat geen andere Nederlandse controlestandaarden met vereisten die verwijzen naar fraude of fouten (bijv. Standaard 210⁹⁹, Standaard 315, Standaard 700). De lijst is geen vervanging voor het in overweging nemen van de vereisten en de bijbehorende toelichtingen in de Nederlandse controlestandaarden.

- Standaard 402, Overwegingen met betrekking tot controles van entiteiten die gebruikmaken van een serviceorganisatie - paragraaf 19
- Standaard 505, Externe bevestigingen – paragrafen 8(b) en 11
- Standaard 540, De controle van schattingen en toelichtingen daarop – paragraaf 32
- Standaard 550, Verbonden partijen – paragrafen 22(e) en 23(a)(i)
- Standaard 600, Bijzondere overwegingen - controles van financiële overzichten van een groep (inclusief de werkzaamheden van accountants van groepsonderdelen) – paragrafen 38(d), 44A, 45(h), 55, 57(d) en 59(g)(i)
- Standaard 700, Het vormen van een oordeel en het rapporteren over financiële overzichten – paragraaf 40(a)

---

⁹⁹ Standaard 210, *Overeenkomen van de voorwaarden van controleopdrachten*

COPYRIGHT, TRADEMARK, AND PERMISSIONS INFORMATION

The structures and processes that support the operations of the IAASB are facilitated by the International Federation of Accountants® or IFAC®.

The IAASB and IFAC do not accept responsibility for loss caused to any person who acts or refrains from acting in reliance on the material in this publication, whether such loss is caused by negligence or otherwise.

International Standards on Auditing, International Standards on Assurance Engagements, International Standards on Review Engagements, International Standards on Related Services, International Standards on Quality Control, International Auditing Practice Notes, Exposure Drafts, Consultation Papers, and other IAASB publications are published by, and copyright of, IFAC.

Copyright © January 2022 by IFAC. All rights reserved. Permission is granted to make copies of this work to achieve maximum exposure and feedback provided that each copy bears the following credit line: *“Copyright © January 2022 by the International Federation of Accountants® or IFAC®. All rights reserved. Used with permission of IFAC. Permission is granted to make copies of this work to achieve maximum exposure and feedback.”*

The ‘International Auditing and Assurance Standards Board’, ‘International Standards on Auditing’, ‘International Standards on Assurance Engagements’, ‘International Standards on Review Engagements’, ‘International Standards on Related Services’, ‘International Standards on Quality Control’, ‘International Auditing Practice Notes’, ‘IAASB’, ‘ISA’, ‘ISAE’, ‘ISRE’, ‘ISRS’, ‘ISQC’, ‘IAPN’, and IAASB logo are trademarks of IFAC, or registered trademarks and service marks of IFAC in the US and other countries.

For copyright, trademark, and permissions information, please go to [permissions](#) or contact permissions@ifac.org

=====

De structuren en processen die de activiteiten van de IAASB ondersteunen worden gefaciliteerd door de International Federation of Accountants® of IFAC®.

De IAASB en IFAC aanvaarden geen aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door een persoon die handelt of nalaat te handelen vertrouwend op het materiaal in deze publicatie, ongeacht of een dergelijke schade wordt veroorzaakt door nalatigheid of anderszins.

De ‘International Auditing and Assurance Standards Board’, ‘International Standards on Auditing’, ‘International Standards on Assurance Engagements’, ‘International Standards on Review Engagements’, ‘International Standards on Related Services’, ‘International Standards on Quality Control’, ‘International Auditing Practice Notes’, ‘International Federation of Accountants’, ‘IAASB’, ‘ISA’, ‘ISAE’, ‘ISRE’, ‘ISRS’, ‘ISQC’, ‘IAPN’, ‘IFAC’, het IAASB-logo, en het IFAC-logo zijn handelsmerken van IFAC, of gedeponeerde handelsmerken en servicemerken van IFAC in de Verenigde Staten en andere landen.

Voor copyrights, handelsmerk en informatie over toestemming ga naar [toestemmingen](#) of neem contact op via permissions@ifac.org.

De herziene ISA 240 van de IAASB is gepubliceerd door de International Federation of Accountants (IFAC) in juli 2025 in de Engelse taal en zijn vertaald in het Nederlands door de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) in mei 2026 en gereproduceerd met toestemming van de IFAC. Het proces van vertalen van Standaard 240 is beoordeeld door de IFAC en in overeenstemming bevonden met "Policy Statement—Policy for Translating Publications of the International Federation of Accountants." De akkoord bevonden tekst van de gehele Standaard 240 is die welke door de IFAC in de Engelse taal zijn gepubliceerd. IFAC draagt geen verantwoordelijkheid voor de juistheid en volledigheid van de vertaling of voor handelingen die daarvan een gevolg zijn.

De Engelse tekst van ISA 240 © 2025 door de IFAC. Alle rechten voorbehouden.

De Nederlandse teksten van Standaard 240 als gevolg van de gewijzigde Standaard op het gebied van fraude © 2026 door de IFAC. Alle rechten voorbehouden.

Originele titel: International Standard on Auditing 240, *The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements*.

Contact permissions@ifac.org voor toestemming om te reproduceren, op te slaan of te verzenden, of om soortgelijk gebruik te maken van dit document.

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Mercuriusplein 3
2132 HA Hoofddorp
Postbus 242
2130 AE Hoofddorp

T 088 4960 301
E nba@nba.nl
I www.nba.nl